T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ) ANABİLİM DALI

126450

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN AVRUPA SEYAHATİ İLE OSMANLI VE BATI KAMUOYUNDAKİ YANKILARI

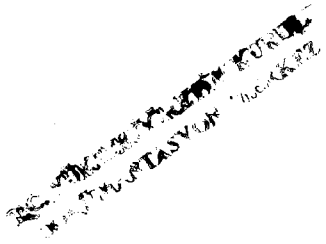
126450

Doktora Tezi

Nihat Karaer

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yücel Özkaya

Ankara-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ) ANABİLİM DALI

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN AVRUPA SEYAHATİ İLE OSMANLI VE BATI KAMUOYUNDAKİ YANKILARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yücel Özkaya

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmza**
Prof. Dr. Yücel Özkaya	.....
Prof. Dr. Musa Çadırcı	.....
Doç. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu	.....
Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu	.....
Yrd. Doç. Dr. İlknur Haydaroğlu	.....

Tez Sınav Tarihi: 27.03.2003

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....IV

KISALTMALAR VII

TEZİN KONUSU VE KAYNAKLARI.....VIII

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM..... 11

1.1. PARİS BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASI OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ..... 11

1.1.1. Paris Barış Antlaşması Öncesi Osmanlı Avrupa İlişkileri..... 11

1.1.1.1. Tanzimat Dönemine Kadar Olan İlişkiler..... 11

1.1.1.2. Tanzimat Sonrası İlişikiler..... 15

1.1.2. Paris Barış Antlaşması..... 21

1.1.3. Paris Barış Antlaşması Sonrasında Osmanlı-Avrupa İlişkileri..... 22

1.2. BAZI AVRUPA DEVLET ADAMLARININ (PRENSLERİN) İSTANBUL ZİYARETLERİ 29

1.2.1. Prens Napolyon ile Dük de Cambridge'in Ziyaretleri..... 30

1.2.2. Dük Dö Barban'ın Ziyareti 32

1.2.3. Arşidük Ferdinand Maksimilyen'in Ziyareti..... 32

1.2.4. Avusturya İmparatorunun Sınır Boylarını Ziyareti..... 33

1.2.5. Üçüncü Napolyon'un İstanbul'u Ziyaret Etme Düşüncesi 33

1.2.6. İngiltere Veliahdı Prens Dö Gal'in Ziyareti 34

1.2.7. Rusya İmparatoru'nun Kardeşi Prens Konstantin'in Ziyareti..... 34

2. BÖLÜM..... 36

2.1. ABDÜLAZİZ'İN FRANSA SEYAHATİ 36
2.1.1. Avrupa'ya Seyahat Fikrinin Oluşması 36
2.1.2. Abdülaziz'in Fransa'ya Gitme Nedeni 37
2.1.3. Seyahat Kararının Yankıları 46
2.1.4. Davetin Gelişi ve Kabulü 50
2.1.5. İstanbul'dan Ayrılış ve Maiyettekiler 57
2.1.6. Tulon'da Karaya Çıkış ve Karşılama Merasimleri 64
2.1.7. Tulon'dan Ayrılış, Paris'e Doğru Hareket 74
2.1.8. Sultan Abdülaziz'in Paris'te Karşılanışı 75
2.1.9. 1867 Uluslararası Paris Sergisi ve Ödül Dağıtım Töreni 78
2.1.10. Sultanın Resmi Kabulleri, Ziyaretleri ve Gezintileri 85
2.1.11. Sultan'ın Paris'ten Ayrılışı 100
3. BÖLÜM 102
3.1. ABDÜLAZİZ'İN İNGİLTERE SEYAHATİ 102
3.1.1. İngiltere Seyahatine Davet'in Gelişi 102
3.2.1. Buloyn Şehrine Varış ve İngiltere'ye Hareket 105
3.1.3. Duvr'da Karaya Çıkış ve Karşılama Merasimleri 107
3.1.4. Sultan'ın Londra'da Karşılanması ve İkameti 109
3.1.5. Sultanın Ziyaretleri, Resmi Kabulleri ve Gezileri 110
3.1.6. Sultanın Londra'dan Ayrılışı 126
4. BÖLÜM 129
4.1. ABDÜLAZİZ'İN DÖNÜŞ YOLCULUĞU 129
4.1.1. Belçika'ya Hareket ve Sultanın Liege'de Karşılanışı 129
4.1.2. Prusya'ya Hareket ve Koblenz'de Sultanın Karşılanması 131

4.1.3. Sultanın Viyana Seyahati 135

4.1.3.1. Sultanın Viyana'da Karşılanışı 135

4.1.3.2. Sultanın Viyana'daki Ziyaretleri, Resmi Kabulleri ve Gezintileri 136

4.1.3.3. Sultanın Viyana'dan Ayrılışı 141

4.1.4 Sultanın Peşte'de Karşılanışı 143

4.1.5. Sultanın Rusçuk'a Hareketi 145

4.1.6. Sultanın Ruscuk'ta Karşılanması 147

4.1.7. Sultanın Varna'da Karşılanışı ve İstanbul'a Hareket 149

4.1.8. Sultanın İstanbul'da Karşılanışı ve Yapılan Şenlikler 150

4.1.9. Abdülaziz'in Avrupa Seyahatinin Yankıları 156

SONUÇ 164

KAYNAKÇA 168

EKLER 178

ÖZET 191

ABSTRACT 192

ÖNSÖZ

Yıllarca savaş meydanlarında mücadele ettiği ve kâfir olarak gördüğü Avrupa'ya kapalı kalan ve daimi bir elçi bile göndermeyen Müslüman bir ülkenin hükümdarının, Hıristiyan ülkelere düzenlediği seyahatin rasgele gerçekleşmesi elbette ki mümkün değildir. Bu gezinin ardında pek çok amacın olduğu bir gerçektir. Bütün Osmanlı Tarihi boyunca bir ilk, aynı zamanda son olan bu seyahate niçin gerek duyulduğu, seyahat esnasında nelerin yaşandığı ve seyahatin ardından ne gibi etkilerin gerçekleştiğinin aydınlatılmasını amaç edinen bu tez çalışması dört bölümden oluşmuştur.

Girişte, seyahat fikrinin oluşmasına esas teşkil eden dış dünyaya açılma politikası ile bunların yansımaları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, dış dünyaya açılmanın devamı niteliğinde olan Tanzimat Dönemi öncesi ve sonrasında Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasındaki siyasal ilişkiler ile seyahat fikrinin kaynağı olan Paris Barış Antlaşması incelenmiştir.

İkinci bölümde, sultanın Fransa'ya gitme nedeni, seyahat kararının alınmasından sonra ortaya çıkan yankılar, yolculuk, Fransa'da karşılanışı, ikameti, yaptığı görüşmeler ve uğurlanışı anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, İngiltere'ye gidişi ve İngiltere'deki temasları incelenmiştir. Fransa'dan İngiltere'ye geçiş yolculuğu, İngiltere'de karşılanması, Londra'da ikameti, onuruna düzenlenen merasimler, yaptığı görüşmeler zikredilmiştir.

Dördüncü bölüm, sultanın seyahatten dönüş yolculuğuna ayrılmıştır. Dönüş yolculuğunda uğranılan yerler, buralarda karşılanışı, Viyana'da ikameti, görüşmeleri, İstanbul'a dönüşü ve burada karşılanışı ile seyahatin batı kamuoyundaki yankıları ve

Osmanlı Devleti'ne yansımaları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise, seyahatlerde elde edilen neticeler belirtilmiştir.

Tez çalışmasının her aşamasında karşılaştığım güçlüklerde yardımını esirgemeyen kişilere bu vesile ile teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Bu manada, en başta teşekkür edilecek kişinin, akademik kariyerimde her türlü yardımı esirgemeyen, danışmanlıktan daha fazla yakınlık gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Yücel Özkaya olduğunu düşünmekteyim.

Yine bu anlamda, yaptıkları yardım ve yön gösterici eleştirileri ile tezin olgunlaşmasını sağlayan, karşılaştığım güçlüklerde yanımda olan, çok değerli zamanını ve bilgisini paylaşmaktan kaçınmayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Musa Çadırcı'ya ve tez izleme komitesinde yer alarak çalışmaya değerli katkılar yapan Doç. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na da ayrıca teşekkür ediyorum.

Tez konumla ilgili Tasvir-i Efkar gazetesinin ilgili sayılarını temin ederek araştırmada zaman kazanmama yardımcı olan kıymetli hocam Prof. Dr. Necdet Hayta'ya; zaman zaman kıymetli bilgilerinden istifade ettigim sayın hocam Prof. Dr. Yavuz Ercan'a; doktora çalışmam boyunca hiçbir zaman yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen sevgili dostum Dr. Bekir Koç'a; tezde önemli ölçüde kullandığım La Turquie gazetesinin 1867 yılına ilişkin nüshalarının bulunduğu birinci cildi aşırı yıprandığı gerekçesiyle kullanımdan kalkmış olmasına rağmen incelememe imkan sağlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi 100. Yıl Atatürk Kütüphanesi görevlilerine ve tezimin yazılması aşamasında tüm yükümü üstlenerek yazım işlemini gerçekleştiren sevgili dostum Yrd. Doç. Dr Tahir Saraç'a da teşekkürü bir borç biliyorum.

Tezin yazılmasında maddi zorluklar yanında karşılaşılan manevi zorlukların aşılmasında moral destek sağlayarak bana rahat bir çalışma ortamı hazırlayan sevgili eşime ve kendilerinden zaman zaman esirgediğim hoşgörüyü benden esirgemeyen çocuklarımın da bu çalışmada benim kadar pay sahibi olduğuna inanıyor ve kendilerine de teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

H : Hicri

İ.A. : İslam Ansiklopedisi

M : Miladi

OTAM :Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : sayfalar

TOEM. : Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : ve benzeri

Yay. : Yayınlayan

TEZİN KONUSU VE KAYNAKLARI

Doktora tezi olarak ele alınan bu konunun odak noktasını, Sultan Abdülaziz'in 21 Haziran 1867'de İstanbul'dan başlayarak, 7 Ağustos 1867'de sona eren 47 günlük Avrupa seyahatinin içeriği oluşturmaktadır. Tezde ilk defa bir Osmanlı padişahının Avrupa başkentlerine yapmış olduğu seyahatin batılı devletlerin dış politikası ile Osmanlı siyasal rejimi ve iç politikası açısından değerlendirilmesi amacından hareketle, bu seyahatten maddi ve manevi planda nelerin kazanıldığı sorusunun cevabı aranmıştır.

Tez çalışmasında, sultanın İstanbul'dan hareketinden dönüşüne kadar gün gün bütün seyahati; karşılanışı, uğurlanışı, resmi kabul ve ziyaretleri incelenerek takip edilmeye çalışılmıştır.

Tezin konusunu oluşturan seyahatin izlenmesinde ve yazımında başvurulan başlıca kaynaklar ise şunlardır:

a. Arşiv Kaynakları

Arşiv kaynağı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki dönemle ilgili bütün kataloglar taranmış, konu ile ilgili bilgilere yalnızca İrade (Dahiliye, Hariciye, Meclis-i Mahsus ve Meclis-i Vâlâ) kataloglarında rastlanmıştır.

b. Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekayi'nin, Tasvir-i Efkar'ın, Levant Herald, La Turquie gazeteleri ile L'İllustration Journal Interanationale mecmuasının, seyahat öncesi ve sonrası dahil olmak üzere tüm nüshaları (sayılar) incelenmiştir. Arşiv vesikalarında gezi ile ilgili doyurucu bilgi bulunmaması sebebiyle konunun aydınlatılmasında zamanın gazetelerinden geniş ölçüde faydalanılmıştır. Gazetelerde yer alan her türlü bilgi

değil, doğruluğu diğer gazete ve arşiv vesikaları yahut o döneme ilişkin eserlerle teyit edilmiş bilgiler değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili olarak L'İllustration Mecmuası ilk defa tarafımızdan incelenmiş bulunmaktadır. Bu inceleme sonunda, Tanzimat I adlı eserin ekindeki sultanın seyahati ile ilgili resimlerin bu mecmuadan alındığı tespit edilmiştir.

c. İkinci El Kaynaklar

Konu ile ilgili iki adet kitap bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve önce yazılanı Ali Kemali Aksüt tarafından kaleme alınan *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati* isimli eserdir. Eserde konu, yine günü gününe takip edilmekle birlikte bilgilerin nereden alındığı, bir başka deyişle bilgilerin referansları belirtilmemiş, topluca bir kaynakça verilmesi ile yetinilmiştir. Eser, Mısır seyahati ile birlikte Avrupa seyahatini değerlendirdiği için yeterince ayrıntılı içeriğe sahip değildir. Eserde kullanılan bilgilerin pek çoğunun La Turquie gazetesinde bulunuyor olması, eserin yazımında -her ne kadar açıkça belirtilmemiş olsa da- bu gazeteden geniş ölçüde yararlanıldığını ortaya koymaktadır.

Konu ile ilgili ikinci eser ise: Cemal Kutay tarafından kaleme alınan, *Avrupa'da Sultan Aziz* şeklinde ilk baskısı 1971'de, ikincisi 1991'de *Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati* ismiyle tıpkı basım olarak yayınlanan eserdir. Yazarla yaptığımız görüşmede eserin, seyahate katılan İstanbul Şehremini -araştırmamızda şehremini muavini olduğunu tespit ettiğimiz- Ömer Faiz Efendi'nin seyahat günlüğü temel alınarak yazıldığı söylenmekle beraber, böyle bir günlüğün varlığı tespit edilememiş, yazardan istenilmesi üzerine eserin evinde çıkan bir yangın sonucu yok olduğu ifade edilmiştir. Eser, Aksüt'ün konu ile ilgili yukarıdaki eseri ile çoğunlukla aynı bilgileri içermektedir.

Konu ile ilgili yazılan makalelere baktığımızda, esas itibariyle beş makale göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, seyahate katılmış olan ve ölümünden sonra oğlu tarafından Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuasında yayınlatılan Hilmi Efendi'nin seyahat esnasında tuttuğu günlüktür. Bu günlükte, gezinin yüzeysel kronolojisi verilmiştir.

İkinci makale, Metin And tarafından Sultan'ın Londra'ya yaptığı seyahate ilişkin yazılmış dört sayfalık bir makaledir. Makale, yalnızca seyahatin Londra kısmına ilişkin olup, Duvr limanında karşılanışından uğurlanışına kadar özet bilgileri ihtiva etmektedir.

Üçüncü makale, Bedii Şehsuvaroğlu'nun *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati* isimli makalesidir. Bu makale, Londra Türkiye büyükelçiliği arşivlerinden yararlanılarak yazılmış, Londra seyahati dışında kalan bilgilerde yine Aksüt'ün eserinden faydalanılmıştır.

Dördüncü makale, Taner Timur tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalede son derece doyurucu bilgiler ve yorumlar bulunmakla beraber, ağırlık olarak Paris'de geçen günler üzerinde durulmuş, seyahatin diğer kısımlarına değinilmemiştir. Makalede daha çok Yeni Osmanlı muhalefetinin Paris'teki teşkilatlanmaları ve Napolyon hükümetinden gördükleri destek üzerinde durulmuştur. Osmanlı arşiv belgeleri görülmemiş, Paris gazeteleri incelenmiştir.

Beşinci makale, çağdaş araştırmacılardan İlhan Akbulut tarafından 2002 yılında yazılan makaledir. *Avrupa, Neredeyse Padişaha Biat Edecekti* başlıklı makale, Kutay ve Aksüt'ün eserlerinin son derece sınırlı bir özeti olmaktan öte geçememiştir.

Bu makaleler dışında doğrudan doğruya seyahati inceleyen başkaca makale ve eserlere rastlanılamamıştır. Yakınçağ dönemi ile ilgili temel kaynaklardan biri olma özelliği taşıyan Cevdet Paşa'nın tarihi II. Abdülhamit'in etkisiyle bilinçli bir suskunluk içindedir. Vak'a Nüvis Ahmed Lütfi Efendi'nin tarihinde ise gezinin yüzeysel kronolojisi yanında seyahat sonrası İstanbul'da düzenlenen karşılama töreni ile yapılan eğlencelere yer verilmiştir. Abdurrahman Şeref'in Tarihi ise çok genel bilgileri içerir. Hayreddin Nedim Bey'in *Vesaik-i Tarihiyye ve Siyasiyye* adlı eseri ise birinci el Osmanlı kaynaklarının en ayrıntılısıdır. Ancak bu da sadece seyahatten bahs ve padişahın ziyaretini meşru ve çok genel çerçeve ile Osmanlı siyasi ilişkileri içinde değerlendirmekten öte bir yorum ve bilgiye sahip değildir. Diğer eserler, daha çok başka konular hakkında veya genel olarak tarih bilimi etrafında bilgi verirken kısaca seyahatin görsel kısmına yer vermişler ve temel amacı görmezlikten gelmişlerdir.

GİRİŞ

Fransa imparatoru III. Napolyon'un, Sultan Abdülaziz'i 1867 Paris Uluslararası Sergisine onur konuğu olarak davet etmesi üzerine, ilk defa bir Osmanlı padişahının Avrupa başkentlerine yaptığı 47 gün süren seyahat gerçekleşti. Osmanlılar yüzyıllar boyunca Avrupa'ya yüksek rütbeli bir elçi bile göndermezlerken, bizzat Sultanın Avrupa'ya seyahati ya da başka bir deyişle Hıristiyan kralların ayağına gitmesi, Osmanlı dış politikasında ve kısmen de olsa kamuoyundaki zihniyet değişikliğinin bir göstergesidir.

Osmanlı devlet yönetiminde bir zihniyet değişikliği anlamı taşıyan bu aşamaya gelinmesi pek kolay olmamıştır. Bu zihniyet değişikliğinin iyi anlaşılabilmesi için, Tanzimattan önceki ve sonraki batılılaşma hareketlerini kısaca irdelememiz gerekmektedir.

Genel olarak incelendiğinde; Osmanlı toplumuna batı etkilerinin Tanzimattan bir asır önce girmeye başladığını görmekteyiz. 18. yy'da başlayıp 19. yy'ın ilk yarısından itibaren devam eden ıslahat ve yenileşme hareketleri herhangi bir siyasal nitelik taşımamakta idi. Bunların temelinde daha çok askeri yenilgiden doğan endişeler vardı. Bu dönemlerde Osmanlı İmparatorluğunda sınıfsal bir zorlama görülmez –Abdülaziz döneminde Genç Osmanlılar seçkin küçük bir zümredir-. Batıda feodal sistemin çöküşü, merkezi ve salt yetkili krallıkları doğurmuş, bunun arkasından da burjuvazinin parlamento ve demokrasi için giriştiği çabalar gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğunda ise, Avrupa'nın büyük bir kısmı henüz Ortaçağ kalıntısı bir düzen içerisinde yaşarken, daha başlangıçta salt yetkili hükümdarın iradesine dayanan merkezci bir devlet kurulmuştu. Osmanlı tımar sistemi, batıdaki

feodalitenin tersine ülke üzerindeki egemenliğin parçalanması ve bunun padişah ile beyler arasında paylaşılması anlamına gelmiyordu.

18. yy'da Osmanlı yenilikçileri eskiden mevcut olan Osmanlı sisteminin batı sisteminden daha üstün olduğuna inanmaktaydılar. Onlar imparatorluğun çöküşünü, "Kanuni Süleyman döneminde yaşanan altın çağdaki teşkilat şekilleri ve tekniklerinin gerekli ilgiyi görmemelerinden kaynaklandığını" düşünmekteydiler.

Bu gelenekçi yenilikçiler daha çok sertlikler sayesinde bir an içinde olsa durumu düzeltmişlerse de, neticede başarısızlığa uğrayarak yerlerini III. Selim'e (1789-1807) bırakmışlar ve batılılaşmada ilk hareket yeni bir ordu kurmaktan ibaret olmuştur.

Gerçekten de bütün ilk batılılaşma adımları söylenen şu sözden ibarettir: "Sistemimiz üstündür. Fakat, batılılar bizi bizimkilerinden daha üstün bir orduları oldukları için yenmişlerdir. Çözüm, sistemimizde hiçbir değişiklik yapmadan, yalnızca onların askeri teknik ve ordu kuruluşlarının bir benzerini yapmadadır."[1]

Batıdan etkilenme, II. Mahmut devrine kadar, hükümdarın hukuksal yetkileri ile devlet teşkilatında hiçbir değişikliğe yol açmamıştır. Yalnız askeri, sosyal ve kültürel alanlarda sınırlı izler bırakmışlardır. Bu bir asırlık Pré-Tanzimat(Tanzimat Öncesi) devresinde söz konusu olan batı etkisinin daha ziyade Fransa kanalı ile geldiği görülmektedir.[2]

---

[1] KITSIKIS, Dimitri; **L'Empire Otoman**, Paris 1985, s. 112.

[2] KARAL, Enver Ziya; *"Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri"*, **Tanzimat I**, İstanbul 1999, s. 29-30.

Yurdumuza yeniliğin hep batıdan gelmesi (ilk çıkış kapısının özellikle Fransa olması) nedeniyle, niçin batıya ilkin Fransız kapısından yöneldik? sorusu ortaya çıkmaktadır.

Bunun bir çok nedeni olmakla beraber, en önemlileri şunlardır:

1. Tarihin akışı, Osmanlı İmparatorluğunun Batı'da ilk defa Fransızlarla karşılaşmasına yol açmıştır. Fransa kralı François I, Pavia (İtalya)'da Şarlken'e yenilip tutsak olunca (1525) artık Hıristiyanlara umut bağlamayarak Osmanlı İmparatorluğundan yardım istemişti. Kanuni Sultan Süleyman da bu yardımı esirgemeyerek 24 Mayıs 1526 tarihinde gönderdiği *Name-i Hümayun* ile yardım edeceğini bildirmiş ve Fransız kralını kurtararak özgürlüğüne kavuşturmuştu. İşte Türk-Fransız dostluk geleneği bu olaydan itibaren başlamıştır. [3]

Ancak, Kanuni Sultan Süleyman ile François I arasında başlayan dostluğun meyvelerini hep Fransızlar toplamışlardır. Onlara tanınan ayrıcalıklar her padişah döneminde yenilenmiştir. 1740'da yapılan sonuncu kapitülasyon, Osmanlı Devleti'ni siyasetçe ve iktisatça çok sarsmış ve sanayi kollarında büyük aksamalara yol açmıştır.

2. Bu dostluk geleneğinde tarih kadar coğrafyanın da etkisi olmuştur:

a. Kuzey komşumuz Ruslar ile yüzyıllarca savaşmış ve onlara gerektiği kadar değer vermemiş bulunuyorduk. Üstelik, Osmanlı İmparatorluğu dış dünyaya açılırken Rusya örnek bir ülke olarak görülmemekteydi.

---

[3] AKINCI, Gündüz; **Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)**, Ankara 1973, s. 2.

b. Rusya örneğine benzer bir durum Avusturya için de geçerliydi. Avusturyalılar ile de karşılaşmamız ancak savaş alanlarında olmuştur.

c. Almanya ise, Avusturya'nın arkasına düşen bir kara devletiydi. Ayrıca, Almanya henüz birliğini sağlayamamış yeni yeni oluşan bir toplumdu.

d. Aynı şekilde İtalya'da henüz beylikler halinde bulunmaktaydı, birliğini sağlayamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu, İtalya'ya da tepeden bakmaktaydı.

e. İngiltere ise ülkeler ötesi bir yerde, Fransa'nın arkasında kalmaktaydı.

İşte, bütün bu sebepler batıya neden Fransa kapısından yöneldiğimizi biraz olsun aydınlatır kanısındayız. Osmanlı Devletinin yenileşme hareketinde ilk şuurlu, fakat plansız adımlar Lale Devrinde atılmaya başlanmıştır. Yirmisekizinci Çelebi Mehmet Efendinin 1720 yılında Fransa'ya elçilik vazifesi ile gönderilmesi Osmanlı saray çevrelerinde batı dünyasını yakından tanımak arzusunun bir belirtisiydi.[4]

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu, dağılma devrine girmiş olmasına rağmen, gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından hala dünyanın en büyük devletlerinden birisiydi. Sahip olduğu topraklar, üç kıta üzerinde yayılmış 12.000.000 km^2, nüfusu ise 35.350.000 kişi civarındadır[5]. Ancak, kurum ve kuruluşları bu büyüklüğü taşıyacak güçten yoksundu. 18. yy'dan beri komşu ülkelerin ekonomide, siyasette, savaş tekniklerinde göstermekte oldukları gelişme, bu dönemde olanca hızıyla sürmekteydi. Avusturya ve Rusya 18. yy. boyunca

---

[4] KURAN, Ercüment; *"Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri"*, **Türk Dünyası El Kitabı**, Seri: 1, S. 5, Ankara 1976, s. 1003.

[5] UBUCINI, M. A.; **Lettres Sur *La Turquie***, Paris 1851 (Çev. Cemal Karaağaçlı, Türkiye 1850, Tercüman 1001 Temel Eser, C. I. s. 46).

güçlenerek Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yayılma politikası izlemeye başlamışlardı. Bu politikayı 19. yy. boyunca da başarı ile sürdürmüşlerdi.

Çariçe II. Katherine devrinde Rus ordusu ilk kez Tuna nehrini geçerken, donanmaları da Çeşme'ye kadar inebilmişlerdi. Uzun süren savaş sonunda imzalanan *Küçük Kaynarca Antlaşması* (1774) ile Rusya'nın büyüklüğü tanınmıştı. 1778'de yeniden başlayan Osmanlı-Rus Harbi, anlaşan Avusturya ve Rusya'nın başarıları ile sürmüştü. Ruslar Karadeniz'in kuzey kıyılarını ele geçirmişler, Avusturya ise Tuna nehrini geçmişti. Ancak, Lehistan Ayaklanması, İsveç'in Rusya'ya savaş açması barışı kolaylaştırmıştır. Avusturya ile *Ziştovi*[6] (1791) Rusya ile *Yaş Antlaşması* (1792) imzalanarak büyük toprak kaybı önlenmişti. Halbuki, Osmanlı İmparatorluğu savaşa Kırım'ı geri almak için girmişti. Sonuçta ise, Kırım'ı almak bir yana yeni topraklar yitirmiş; ordusunun yetersizliğini ve geriliğini bütün çıplaklığı ile görmüştü[7].

---

[6] Bu antlaşmadan önce görüşme yerinin tespiti konusunda tartışmalar olmuştu. Avusturyalılar, görüşmelerin Bükreş'te olmasını istemişlerdir. Halbuki, Bükreş Avusturya işgali altında bulunuyordu. Bükreş'te görüşmelerin yapılmasını III. Selim, Avusturya'nın ayağına gidilmiş olacağı gerekçesiyle kabul etmemiştir. Konferans yerinin Tuna nehrinin beri tarafında, yani Türk topraklarında olması yolunda Osmanlı Devleti'nce itiraz edilince aracı rolünü oymayan Prusya elçisinin Reis-ül Küttab'a "konferans Osmanlı topraklarında toplanırsa yabancı murahhasların masraflarını Osmanlı Devleti çekmeye mecbur olacaktır", diye ihtar etmesi üzerine Reis-ül Küttab da "Devlet-i Aliyye'nin İstanbul'da olsun, İmparatorluğun başka taraflarında olsun, bu kabil pek çok masrafları vardır. Padişah yanında bu kabil masrafları biz ağza bile almayız. Bu gibi mülahazalar bizce hiçbir değeri haiz değildir." demiş ve bunun üzerine konferansın Ziştovi'de toplanması kararlaştırılmıştır. Bkz. KARAL, Enver Ziya; **Selim III'ün Hat-tı Hümayunları –Nizam-ı Cedit- 1789-1807**, TTK., Ankara 1988, s. 185-186.

[7] ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,** TTK., Ankara 1991, s. 3.

18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa karşısında, asırlarca Avrupa'nın siyasi düzenini alt-üst ettikten sonra bütün Avrupa medeniyetini değiştirebilecek bir istila tehlikesi göstermekteyken, bu yüzyılda girdiği ülkelerden hep adım adım geri çekilmek zorunda kalmış, hayattan eser kalmamış bir gövde gibi kendi üzerine yıkılmış bulunuyor ve Rusya'nın yaklaşmasıyla üzerine düşen gölgenin içinde artık hayata veda etmiş gibi görünüyordu[8].

Bu yıllarda Anadolu ve Balkanlardaki valilerin güçleri azaldıkça, her şehirde âyân ve derebeyi peyda olmuş, eşkıyalık ve hırsızlık gibi iç güvenliği sarsan olaylar çoğalmıştı. Anadolu'da yerli güçlü aileler, valilik, mütesellimlik, âyânlık gibi devlet hizmetlerini ellerine geçirerek ekonomik güçlerine siyasi destek sağlamışlardı. Bunların halka yaptıkları zulümler özellikle 18 yy.'ın ikinci yarısından sonra yaygın bir hal arz etmeye başlamıştı[9].

1789 Fransız Devriminden sonra Napolyon ordularının gösterdiği üstün başarının da etkisiyle, bu ülkeyle iyi ilişkiler kurarak, yardım ve desteği ile Avusturya'ya karşı koyma düşüncesi, Osmanlı yönetiminin dış politikasının temelini oluşturuyordu. Ne var ki, Napolyon'un Mısır'ı Fransa'ya kazandırmak istemesi Osmanlı yöneticilerini zor durumda bıraktı. Mısır'ın istilası üzerine[10] Rusya ve İngiltere ile birlikte Napolyon'a karşı antlaşmalar yapıldı. 23 Kasım 1798'de Osmanlı-Rus ve ardından 5 Ocak 1799'da Osmanlı-İngiliz antlaşmaları imzalandı.

---

[8] UBUCINI, a.g.e., s. 29.

[9] ÖZKAYA, Yücel; **Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık,** TTK., Ankara 1994, s. 169 vd.

[10] Napolyon'un Mısır seferi hakkında bilgi için bkz. ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK., Ankara 1997, s. 83 vd.

Bu antlaşmaların Osmanlı tarihinde oldukça büyük bir önemi vardı. Böylece Bab-ı Ali dış siyasette yalnız kalmak ilkesinden ayrılıyor, Hıristiyan devletlerle bağlaşmalar yolunda bir adım daha atmış oluyordu. Bu bağlaşma birkaç asırdan beri birbirini yok etmek için uğraşan iki devlet arasında bir yakınlaşmayı zorunlu kılıyordu.

Osmanlı yöneticileri, Mısır seferi sırasında ordunun güçsüzlüğünü ve yetersizliğini bir kez daha gördüler. Bundan böyle topraklarının güvenliğini tek başına sağlamak mümkün görünmüyordu. Bu gerçeği kabullenip *"denge politikası"*güdülmeye başlandı[11]. Örneğin, Mısır savaşından sonra Birinci Konsül sıfatıyla Fransa'nın mukadderatını elinde bulunduran Napolyon, Türkleri İngilizlerden ayırma ve onlarla doğrudan doğruya anlaşma kararını taşımaktaydı. Bu maksatla, Osmanlı elçisi ile Fransız hariciye nazırı Talleyrand arasında ayrı bir antlaşma daha imza edilmişti. Ancak, yapılan bu antlaşmaya İngiltere şiddetle karşı çıkmıştı[12]. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, İngiltere tarafından itirazla karşılanan bu antlaşmayı tasdik etmemiş, fakat Osmanlı menfaatlerinin müdafaasını kendi üzerine almak yolundaki İngiliz hükümetinin teklifini de reddetmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun dış dünyaya açılmasında en önemli atılımlar III. Selim'in tahta geçmesiyle başlamıştır. Gerçekten, III. Selim'in padişah olması ile imparatorlukta yeni bir dönem başlamıştır (1789-1807). Şehzadeliğinde devletin içine düştüğü durumu kavrayan ve çözüm yolları arayan genç padişah tahta geçtikten kısa bir süre sonra devlet ileri gelenlerini toplayarak durumu değerlendirmiştir.

---

[11] ÇADIRCI, a.g.e., s. 4.

[12] ARIKAN, Zeki; **Avrupa Tarihi III, 18 ve 19. Yüzyıl,** İzmir 1994, s. 92.

Danışma, fikir alma ve hükümet merkezinde önemli görevler yapmakta olan kimseleri uygulamaya ortak etmek amacıyla "*Meclis-i Meşveret*" denilen toplantıları sık sık yapmıştır. Devlet adamları, görüş ve düşüncelerini bu toplantıda açıkça dile getirme olanağını elde etmişlerdi. Başlıca görüşler şu noktalarda toplanmaktaydı; Ordu, kuruluş ve gelişme dönemi kural ve yasalarına uygun biçimde düzenlenmeli; hazine gelirlerini artırıcı önlemler alınmalı, bunun için adaletli bir yönetim sağlanarak iç güvenlik sorunları çözümlenmelidir. Bu genel görüş ve düşünceler, yazılı olarak da padişaha sunulmuştur. *Islahat Layihaları* denilen bu raporlar doğrultusunda III. Selim'in önderliğinde girişilen yenilikler, *"Nizam-ı Cedid"* (Yeni Düzen) adı ile tarihimize geçmiştir.

Kuruluşundan III. Selim'e gelinceye kadar Osmanlı Devleti, Hıristiyan devletler nezdinde zaman zaman fevkalade elçiler göndermiştir. Avrupa devletleri ise, çok eski tarihlerden başlamak üzere Osmanlı payitahtında *daimi elçiler* veya *maslahatgüzarlar* bulundurmaktaydılar[13].

Fevkalade elçilere verilen talimatlarda, seyahatlerini ve gittikleri memlekette gördüklerini yazmaları maddesi de vardı. Bu sebepledir ki, elçiler İstanbul'a dönünce "sefaretname" başlığı altında birer muhtıra hazırlar ve Bâb-ı Âli'ye sunarlardı. Osmanlı Devleti kendisiyle yakından veya uzaktan ilgisi bulunan bütün devletlerin

[13] UNAT, Faik Reşat; **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri,** TTK., Ankara 1992, s. 14. Venedikliler 1454, Polonya 1475, Rusya 1497, Fransa 1525, Avusturya 1528, İngiltere 1583, Felemenk 1612'den itibaren İstanbul'da daimi elçi bulundurmaya başlamıştır. Ayrıca bkz. KURAN, Ercüment; **Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1968, s. 9.

elçilerini kabul ettiği halde, aynı devletler nezdinde daimi elçiler bulundurmuyordu[14]. Bunun nedeni, Osmanlı Devleti'nin siyaset prensipleri ile ilgilidir. Bu prensip, kendi kendine yetmektir.

Osmanlı Devleti'nde ilk daimi elçilik, III. Selim döneminde kurulmuştur. İlk kurulan elçilikler, Avusturya ve Prusya elçilikleridir. Daha sonra ise Londra ve Paris elçilikleri kurulmuştur[15].

Dışarı gönderilen elçiler, bulundukları devletlerin vekilleri ve ileri gelenleri ile kaynaşmaya ve halkları hakkında daima iyi muamele yaparak sempatilerini kazanmaya çalışacaklardı. Elçi, münasebette bulunduğu kişilere Osmanlı Devleti'nin durumunu anlatacak, en çok devlet adamlarından ve Osmanlı milletinden bahsedecek, Nizam-ı Cedid'in başarılarından, ticaretin ve devlet gelirlerinin arttığından, eski durumlara itibar edilmeyerek devletin günden güne kuvvetlendiğinden bahisle herkesi aydınlatacaklardı. Bunun için de, Avrupa'da adet olduğu üzere devletin sözü sayılan kimselerinin toplantılarına *şer'i şerife* riayet etmek şartıyla gitmekten çekinmeyeceklerdi. Ayrıca, elçiler, bulundukları devletlerin mülki ve askeri idaresini tanıma ve en çok donanma ve ordu ile ilgili kaideleri ve Devlet-i Aliye'nin faydalanabileceği bütün halleri öğrenerek onları peyderpey İstanbul'a yazacaklardı[16]. Elçinin maiyetinde bulunan memurlar da vakitlerini boş geçirmeyerek dil ve her türlü bilgiyi öğrenmek için gece-gündüz çalışacaklardır.

---

[14] KARAL, Enver Ziya; **Selim III'ün** ..., s. 163-164. Batılı devletlerin İstanbul'da daimi elçiler bulundurması bir saygı gösterisi olarak sayılıyor, ancak Osmanlı Devleti gerektiğinde yabancı devletlere fevkalade elçi gönderiyordu.

[15] KARAL, **Selim III'ün** ..., s. 167; UNAT, a.g.e., s. 20.

[16] KARAL, a.g.e., s. 181; ayrıca bkz. KARAL, a.g.m., Tanzimat I, s. 26

Böylece birçok gence belli bir süre için Avrupa'nın büyük şehirlerinde oturmak bir batı dilini öğrenmek ve çağdaş Avrupa devletleri arasında hüküm süren devrimci fikirleri de tanıma fırsatı verilmiş oluyordu.

III. Selim'in bütün bu çabalarına karşın, yaptığı reformlar Osmanlı halkı tarafından batı nüfuzu, istilası olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla tasvip edilmemiştir. Yeniçeriler, softalar ve ulema halktan gelen hınç duygularından yararlanarak baş kaldırmış ve nihayetinde Kabakçı Mustafa İsyanı ile 29 Mayıs 1807 tarihinde III. Selim tahttan indirilmiş, yerine IV. Mustafa geçirilmiştir. Çok zor iç ve dış koşullar içinde olmasına rağmen, döneminde pek çok önemli yenilik girişiminde bulunan III. Selim'in tahttan indirilmesi; Nizam-ı Cedid'in ortadan kaldırılmasına, insanların kılıçtan geçirilip katledilmesine ve reformların sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Kısacası, ülke yeni bir anarşinin içine düşmüştür.

III. Selim'in tahttan indirildikten bir yıl sonra saray zindanında katledilmesine tepki gösteren bir grup, Bayraktar Mustafa Paşa'nın önderliğinde bir karşı hareketle IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine kardeşi II. Mahmut'u tahta çıkarmışlardır (1808). III. Selim'in ölümünden sonra da batılılaşma hareketleri devletin gündeminde öncelikli bir mesele olarak önemini muhafaza etmiştir.

1. BÖLÜM

1.1. PARİS BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASI OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ

1.1.1. Paris Barış Antlaşması Öncesi Osmanlı Avrupa İlişkileri

1.1.1.1. Tanzimat Dönemine Kadar Olan İlişkiler

II. Mahmut, tahta çıkışını müteakip yıllarda yeniçeri ayaklanmaları ile çok zor günler yaşamıştır. Bu nedenle, 15-17 Haziran 1826'da yeniçeri ocağını bütünüyle ortadan kaldırıncaya kadar önemli bir yenilik girişiminde bulunamamıştır. Ocakla birlikte onun manevi destekçisi ve halk nezdinde temsilcisi olan Bektaşi dergahlarını da ortadan kaldırmış, şeyhlerinin başını kestirmişti.

II. Mahmut'a göre, yalnızca askeri teknikler ve ordunun modernleştirilmesi yeterli değildi. Merkezi ve taşra yönetimlerinde değişikliklere giderek bürokrasiyi batılılaştırdı. Ayrıca, ulemadan kurtulmak için laik okulları da kurdu. Belli aralıklarla Osmanlı dilinde yayın yapan bir gazete (Takvim-i Vekayi) sayesinde laik düşünce hareketini destekledi. Yeniçeri kışlalarının ortadan kaldırılması, II. Mahmut'un reformlarına damgasını vurdu. Nihayet 1830 yılında tımar sistemi ortadan kaldırıldı.

1826'dan 1839'da ölümüne kadar geçen süre içinde giriştiği yenileşme hareketleri ile kendisinden sonra gelen Türk reformcuların izleyecekleri ana hatları da az çok kurmuştu. Onun döneminde devletin idari, kültürel ve sosyal alanlarının köklü değişikliklere uğradığını görüyoruz. Bunlardan birisi de *Reis-ül Küttap*lık yerine *Umur-ı Hariciye Nezareti*'nin kurulmasıdır (11 Mart 1836). Dış ticaret de bu

bakanlığa bağlanır ve 1836'dan başlayarak çeşitli devletlerle modern diyebileceğimiz türde ticari antlaşmalar imzalanır.

Bu dönemde hükümet kurumlarında yapılan düzenlemelerin yanında, diplomasi alanında yapılan bir yeniliğe de, Tanzimat'a olan önemli etki ve katkısı dolayısıyla değinmek gerekmektedir. Bu yenilik, *Tercüme Odası*dır. 1821 Yunan İsyanında Rum tercümanların oynadıkları olumsuz rol Bâb-ı Âli'den kovulmalarına neden olmuştu. Bu durum, Osmanlıyı kendi bünyesinden eleman yetiştirmeye zorlamıştır[1].

II. Mahmut'un ilk yıllarında Balkanlar'da süren kargaşa ve huzursuzluk Rusya ve Avusturya'nın desteği ile ayaklanmaya dönüşmüştür. Sırp isyanlarını bahane eden Rusya müdahale etmiş, Osmanlı orduları başarı gösterememiş, 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile devlet toprak kaybetmiştir. Öte yandan Mora'da baş gösteren (1821) Yunan isyanı Osmanlı Devletini yeniden büyük bir buhranın içine düşürmüş ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı yeni bir güç olarak uluslararası siyaset sahnesine çıkarmıştır[2].

İsyan, 1824 yılına kadar karşılıklı baskın ve kırımlarla sürdükten sonra, ancak II. Mahmut'un Mehmet Ali Paşa'dan istediği yardımla bastırılabilmiştir. Mısır

---

[1] SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; **Tanzimat Döneminde Meclisi Vâlâ,** TTK., Ankara 1999, s. 22-23. FİNDLEY, Carter V.; **Kalemiye'den Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi** (Çev. Gül Çağlı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 280-281). Misyonu yabancı belgeleri Türkçe'ye çevirmek olarak belirlenen Tercüme Odasında Müslümanlar eğitilmeye başlandı. Burada, zaman zaman Arapça ve Farsça tercümanlarda görev yapmaktaydı. ANTEL ise, Tercüme Odasının Bâb-ı Âli'de memurlara Fransızca öğretmek için kurulduğunu belirtmektedir (Bkz. ANTEL, Sadrettin Celal; *"Tanzimat Maarifi"*, **Tanzimat I**, s. 488).

[2] TİMUR, Taner; **Osmanlı Çalışmaları – İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, Ankara 1996, s. 132.

valisinin oğlu İbrahim Paşa'nın kuvvetlerinin kısa zamanda Yunan güçlerini yenmesi ile bölgede Osmanlı egemenliği yeniden tesis edilmiştir. 1826'da Atina'nın da alınmasıyla durum bir anda uluslararası nitelik kazanmış ve Avrupa'nın büyük güçleri bizzat devreye girmişlerdir. 20 Ekim 1827 sabahı İngiliz, Rus ve Fransız filoları ortak bir baskınla Osmanlı-Mısır donanmasını Navarin Limanında tamamen tahrip ettiler[3]. Yunanlılara sağlanan bu destek sonunda 1828-1829'da yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdi. 1829 *Edirne Antlaşması* ile Yunanlılara bağımsızlık öngörülmüş, bağımsızlığın koşullarını ise yine büyük devletler belirlemişti. Yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde bulunan Yunanistan 1830'da bağımsız bir devlet olmuş, aynı yıl Cezayir Fransa tarafından işgal edilmiştir.

1831 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin gözde eyaleti olan Mısır'da diğerleri ile kıyaslanamayacak nitelikte bir ayaklanma baş gösterdi. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, devletin içinde bulunduğu zaaftan istifade ederek hükümdarına karşı başkaldırdı. Başlangıçta bir aile kavgası, bölgesel bir buhran olarak görülen bu isyana, Avrupa'dan uzakta ve Müslümanlar arasında cereyan ettiğinden büyük güçler tarafından müdahale edilmeyip ilgisiz kalınmıştı[4]. Ancak, Osmanlı birliklerinin birkaç yerde Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerine yenilmesi ve saldırının Kütahya'ya kadar ilerlemesi üzerine büyük devletler müdahale etmişlerdir. Bu müdahale, sorunu devletlerarası bir siyaset olayı haline getirmiştir. Her devlet, Osmanlı İmparatorluğundaki çıkarlarına göre bu kavganın çözümünü istemeye başlamıştır.

---

[3] ARMAOĞLU, Fahir; **19. yy. Siyasi Tarihi**, TTK., Ankara 1997, s. 179-180; TİMUR, a.g..e., s. 134.

[4] BİLSEL, Cemil; *"Tanzimatın Harici Siyaseti"*, **Tanzimat I**, s. 670.

Kendi valisine yenilen ve otoritesini kaybeden Sultan II. Mahmut, Reis-ül Küttap Efendi'yi Rusya elçisine göndererek yardım istedi. Çar ise, padişah tarafından istenilecek bir yardım durumunda derhal müdahale edebilmek için, Rus donanmasına emir vermişti[5].

Çar'ın Osmanlı Devletini himaye etmek isteyen donanması -Beş büyük savaş gemisi ile dört firkateynden ibaret olan bir Rus filosu- 8 Şubat 1833'de Büyükdere'ye gelerek demirledi.[6] Avusturya ile İngiltere'nin anlaşması üzerine İngiliz donanmasının İskenderiye'ye gitmesi sağlandı. Böylece Mehmet Ali Paşa, uzlaşmayı kabule mecbur edildi.

Mısır sorunu, bir taraftan Rus donanması ve ordusunun diğer taraftan İngiliz donanmasının tehdidi ile geçici bir süre için de olsa halledilmiş oldu. Rusya yardımlarının mükafatını 8 Temmuz 1833 tarihinde imzalanan *Hünkar İskelesi Antlaşması* ile elde etti[7].

Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması ile iki önemli uluslararası olay ortaya çıkmıştır.

---

[5] Zira, Mehmet Ali Paşa'nın başarıları Rusya'yı Edirne Antlaşması ile elde ettiği menfaatlerden mahrum edecek, Fransa'nın nüfuzunun artmasına ve Rusya aleyhtarı kimselerin İstanbul'u faaliyet merkezi yapmalarına yol açacaktı (BİLSEL, a.g.m., s. 671; ARMAOĞLU, a.g.e., s. 203-206).

[6] BİLSEL, a.g.m., s. 671. ENGELHARDT ve ARMAOĞLU ise, Rus donanmasının gelişini 20 Şubat 1833 olarak göstermektedir (ENGELHARDT, **Tanzimat ve Türkiye,** İstanbul 1999, s. 35; ARMAOĞLU, a.g.e., s. 204)

[7] Boğazları Ruslara açan bu antlaşma, olaya Avrupa devletlerinin de karışmasıyla 13 Temmuz 1841'de Boğazlar Mukavelesi ile yürürlükten kaldırılmıştır (BİLSEL, a.g.m., s. 677-679).

Birincisi, Rusların Karadeniz boğazından geçerek donanmalarını Boğaziçi'ne sokmaları, karaya asker çıkarmaları ve boğazları kendilerine açık tutup diğer devletlere kapatan antlaşmayı II. Mahmut'a onaylatmalarıdır.

İkincisi ise, sonucu Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasına (1838) varır ki, diğer devletlerde kısa süre sonra bundan yararlanmaya başlamışlardır[8]. Bu ticaret antlaşması Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak çöküşünü hızlandırmıştır.

Görüldüğü gibi, II. Mahmut dönemi oldukça yoğun olaylarla doludur. Devlet bütün gücüyle iç isyanlarla dış müdahalelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu arada ayakta kalabilmek için, kurum ve kuruluşlarında yeni düzenlemeler yapmak gereğini duymuş ve bunu bir dereceye kadar başarmıştır.

1.1.1.2. Tanzimat Sonrası İlişikiler

II. Mahmut döneminde filizlenen reformist ve modernist düşünceler, 3 Kasım 1839'da bir *Hatt-ı Hümâyun* şeklinde ilan edilerek devlet katında ve resmen yürürlüğe konulmuştur. Gülhane Hatt-ı Hümayun'u da denilen *Tanzimat-ı Hayriyye*[9] devletin siyasi yapısında esaslı bir değişiklik yaratma arzusunun ilk resmi belgesidir.

---

[8] BAYUR, Hikmet; **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri**, TTK., Ankara 1989, s. 38. 1838 Antlaşması İngilizlerle yapılan gizli görüşmeler sonucunda imzalanmıştır. Antlaşma, Osmanlı hazinesinin tam bir çöküntü içinde bulunduğu ve batı gazetelerinde Osmanlı hükümetinin dış elçiliklerinin ödeneklerini bile karşılayamadığının yazıldığı bir sırada imzalanmıştır. Mehmet Ali Paşa sorunu ağır basmış ve İngiliz yardımı da tamamlayıcı bir rol oynamıştır. Bu antlaşmaya Osmanlı Devleti açısından baktığımızda en çok Mehmet Ali Paşa'yı dize getirme kaygısının yattığı görülmektedir. Bu amaçla Osmanlı ekonomisine zarar vermek bile göze alınmıştır (TİMUR, a.g.e., s. 193).

[9] Tanzimat-ı Hayriyye tabirinin tanzimatın ilanından önce de kullanıldığını görmekteyiz. Bkz. ÇADIRCI, a.g.e., s. 170.

Bu belge, imparatorluğun siyasi, hukuki ve toplumsal yapısını etkileyecek önemli bir anayasal belge olarak yerini alacaktır.

II. Mahmut'un saltanatının son yıllarında ilanı öngörülmüş iken bazı diretmeler neticesinde gecikerek Abdülmecid'in tahta çıkışından dört ay sonra Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından kaleme alınmış ve okunmuştur. Midhat Paşa, hatıralarında tanzimatın ilanı dönemini şöyle ifade eder[10]:

> *"Osmanlı Devletini meydana getiren halk; ırk, din ve mezhep olarak çok farklı bir yapıyı arzediyordu ve devlet coğrafi konumu itibariyle de pek çok tehlike ile de karşı karşıya idi. Avrupa'nın ortasındaki Osmanlı Devletinin eski adet ve usullerle yaşamasının mümkün olmadığını anlayan Reşit Paşa, aldığı köklü önlemlerle devletin idari şeklini nispeten değiştirmeyi başarmıştı. Buna göre, devletin farklı dinlere sahip tebaası hakkında adaletli ve eşit muamele icrasıyla herkesin hak ve hukuku korunmak ve bu şekilde Avrupa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin her türlü ıslahat ve ilerlemesine başlangıç olmak üzere Tanzimat-ı Hayriyye namıyla bir kanun vazedilerek, tüm yurttaşlar malca, mülkçe ve askerce eşit kabul edilmişlerdi."*[11]

Tanzimat fermanı ile ilk defa insan hak ve hürriyetlerinden, vergilerin herkesin gelirine göre adalete uygun biçimde toplanacağından, adil yargılamadan, askerlik işlerinin yeniden gözden geçirileceğinden bahisle padişah adına garanti de verilmektedir. Bunun için yeni yasal düzenlemelerin en kısa süre içinde

---

[10] ABDURRAHMAN ŞEREF; **Tarih Musahabeleri,** Ankara 1985, s. 40.

[11] MİDHAT PAŞA, **Mir'at-ı Hayret,** İstanbul, 1325, s. 2.

gerçekleştirileceği, Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye'nin yeniden örgütlenerek gerekli hazırlıkları yaparak uygulamayı başlatacağı belirtiliyordu. Bu bir yönüyle de Osmanlı Devleti'nin artık iç meseleleri ile göz açamayacak derecede uğraşıp, çalışmaya mecbur ve mahkum olduğunun resmen itiraf edilmesiydi.

Bu yeniliklerin Avrupa'nın her tarafında iyi bir tesir yarattığı görülür. Örneğin; Londra, Paris ve Viyana basını tanzimattan ve getireceği faydalardan bahseden makaleler yazıyorlardı. Dost devletler, *hasta adam*ın tedavisi işinin ehil bir ele verildiğine, dış hücumlara ve iç sarsıntılara dayanabileceğine inanıyor ve kamuoyu da hükümetlerinin bu düşüncelerine katılıyordu[12]. Tanzimatın ilanı, siyasi yönden Mısır sorununun çözümüne yardımcı olduğu gibi, Kırım Savaşı'nda Avrupa'nın yardımını sağlamak bakımından da önemli etkisi olmuştur.

II. Mahmut döneminde ortaya çıkan ve Hünkâr İskelesi Antlaşması ile bulunan çözüm şekli, ne II. Mahmut'u ne de Mehmet Ali Paşa'yı tatmin etmemişti[13]. Rusya'nın İstanbul'daki nüfuzundan memnun olmayan İngiltere'nin teşvikiyle iki taraf 24 Haziran 1839'da yeniden savaşa başladı[14]. Abdülmecid'in tahta çıkışının arifesinde Osmanlı ordusunun Nizip yenilgisi ile Mısır Meselesinin ikinci safhası başlamıştı.

Abdülmecid'in tahta çıkışından hemen sonra, Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmiştir.

---

[12] BİLSEL, a.g.m., s. 662-663; ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 56; KAYNAR, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK., Ankara 1991, s. 185-190.

[13] ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 64.

[14] BİLSEL, a.g.m., s. 673.

Bu durum, Osmanlı Devleti için ikinci bir yıkım olmuştu. Bunun üzerine Avrupa'nın büyük devletleri yeniden olaya müdahale etmişler, 15 Temmuz 1840'da İngiltere, Avusturya, Rusya ve Osmanlı murahhasları *Londra Antlaşması*nı Fransa'dan gizli olarak imzalayarak meseleyi geçici bir süre için çözmüşlerdi. Buna göre, Mehmet Ali Paşa veraset usulü ile Mısır valisi olarak kalıyor, belirli bir vergi ödemekle yükümlü kılınıyordu[15].

Çok geçmeden Fransa'nın da katılmasıyla yine Londra'da Boğazlar Antlaşması yapılmış (13 Temmuz 1841), Osmanlı Devleti'nin boğazlar üzerindeki egemenliği onaylanarak yabancı savaş gemilerinin boğazlardan geçemeyeceği ilkesi benimsenmişti.

1848 Fransız İhtilalinin etkisiyle Avusturya'ya karşı bağımsızlık için başkaldıran Macarlardan pek çoğu Osmanlıya iltica edince, Avusturya ve Rusya bunların geri verilmelerini istediler. Osmanlı hükümeti bu isteği geri çevirmiş, bu durum İngiltere ve Fransa kamuoyunda çok iyi karşılanmıştı. Ancak Macar başkaldırısının etkileri Eflak ve Boğdan'da da görüldü. Eflak ve Boğdan'ın birleşerek bağımsızlığını gerçekleştirmek isteyenler ayaklandılar. Ruslar sınırlarının yanı başında devrim prensiplerinin gerçekleşmesine taraftar olmadığı için, Eflak ve Boğdan'ın kuzey tarafını işgal etti[16]. Ayaklanmanın bastırılması için Osmanlı ordusu da Eflak ve Boğdan'a müdahale etti. Ancak, ortam elvermediğinden Ruslarla *Balta Limanı* Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile Eflak ve Boğdan'ı birleştirerek bağımsız

[15] ÇADIRCI, a.g.e., s. 174; BİLSEL, a.g.m., s. 675; ARMAOĞLU, a.g.e., s. 211 vd.

[16] CEVDET PAŞA, **Tezakir 1-12**, TTK., Ankara 1991, s. 12; ARMAOĞLU, a.g.e., s. 158-160.

kılma çalışmaları sonuçsuz kaldı; pek çok ayrıcalığa sahip olan Eflak-Boğdan Rus-Osmanlı vesayeti altına girdi[17].

Mısır sorununun çözülmesinden beri, mülteciler problemi ve Eflak-Boğdan olaylarından başka, Lübnan ve Suriye'de İngiltere ve Fransa'nın rekabetinden kaynaklanan Dürzi'ler ile Maruni'lerin anlaşmazlıkları da zaman zaman devleti uğraştırmış, sıkıntıya sokmuştu. Osmanlı hükümeti, bir yandan iç ve dış sorunlarla uğraşırken diğer yandan da Tanzimat-ı Hayriyye'nin prensiplerini uygulamaya çalışıyordu. Bu arada *Kutsal Yerler* olarak bilinen Kudüs ve civarındaki Hıristiyanlarca kutsal sayılan yerlerde eskiden beri Katolik ve Ortodoks papazlar arasında paylaşılamayan hak ve hizmetlerin kavgası vardı[18]. 1848 İhtilalinden sonra Fransa'da imparatorluğunu ilana hazırlanan Louis Napolyon, Katoliklere dayanarak onlar için bazı haklar istemişti. Bunun üzerine Rusya, Kaynarca Antlaşmasındaki bazı hükümleri ileri sürerek Ortodoksları himaye hakkının onaylanmasını istiyordu[19].

---

[17] ENGELHARDT, a.g.e., s. 97; DUMONT, Paul; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. II; Tanzimat Dönemi (1839-1878), (Çev. Server Tanilli), İstanbul 1995,s. 118.

[18] BOZKURT, Gülnihal; **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, TTK., Ankara 1996, s. 44-51.

[19] ENGELHARDT, a.g.e., s. 99. Tanzimatın getirdiği yenilikler ve gelişme emareleri Rusya'yı rahatsız etmiş, Osmanlı tebaasındaki Ortodoksları himaye maskesi altında Hıristiyanlar için imtiyaz talep etmeye başlamıştı. Gerçi bu iddia Avrupa devletlerinin talepleri ile aynı ise de, Rusya'nın talebi bunlarınki kadar masum olmayıp, asıl hedefi Rum ve Bulgarları mezhep imtiyazı adıyla kefalet ve himayesine alması ve sonra da oraları istila etmek amacına matuftu. Bkz. MİDHAT PAŞA, **Mir'at-ı Hayret**, s. 3.

Bir yandan Osmanlı İmparatorluğunun bölüşülmesine İngiltere'nin takınacağı tavrı anlamaya çalış·rken[20], diğer yandan İstanbul'a Prens Menşikof'u olağanüstü elçi olarak göndererek isteklerini artıran Rusya, isteğini elde edemeyince Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Rusya'nın istila emellerine İngiltere ve Fransa'nın karşı çıkacağını uman ve buna güvenen Osmanlı hükümeti savaş ilan etti. Bu süreç içinde Osmanlı Devletinin beklentileri boşa çıkmamış, İngiltere ve Fransa 12 Mart 1854 tarihinde Türk tarafının kesin hezimete uğrayacağını görerek Rusya'ya savaş ilan ettiler[21]. Avusturya ise tarafsız kaldı. Üç yıl süren savaş ittifak güçlerinin zaferiyle 10 Eylül 1856'da sona ermişti. Bu muharebenin sonucunda Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın Akdeniz filosunun doğurduğu korkunun baskısından kurtulmuş ve İstanbul'un güvenliği sağlanmış oldu. Ayrıca, İngiltere'nin Hint yollarının emniyeti sağlanmış ve Fransa'nın ise Akdeniz'deki ticari menfaatlerini engelleyebilecek bir durum ortadan kalkmış oldu.

Sivastopol'un düşmesiyle birlikte, sürdürülegelen savaşı sona erdirme çabaları hız kazanmış, müttefikler arasında anlaşmaya varılan koşulları kabul etmesinin Rusya'dan istenmesi üzerine Viyana'da barış görüşmeleri başlamıştır.

---

[20] Bu amaçla Çar I. Nicolas, Sen Petersburg'da verilen bir baloda İngiliz Büyükelçisine Osmanlının bir hasta adam olarak kollarında beklediğini, tedbir almadan öldüğü takdirde bunun bir felaket olacağını söyleyerek Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını teklif etmiş, ancak İngiliz büyükelçisinden hasta adamı öldürmek yerine tedavi etmeye çalışmanın daha doğru olacağı cevabının alarak İngiltere'nin Osmanlının bütünlüğünden yana olduğunu anlamış oldu. Bu konuda bkz. ANCEL, **Jacques; Manuel Historique de la Questions D'Orient (1792-1923)**, Paris 1923, s. 142-144; ARMAOĞLU, a.g.e., s. 232-236; HAYRETTİN BEY, **1270 Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasiyesi**, (Hazırlayan: Şemsettin KUTLU), İstanbul (Tarihsiz), s. 168-180; TÜRKGELDİ, Ali, Fuad; **Mesâil-i Mühime-i Siyasiye,** C. I, TTK., Ankara 1987, s. 7-11.

[21] ÇADIRCI, a.g.e., s. 174; ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 67; BOZKURT, a.g.e., s. 54.

Burada alınan kararlar daha sonra bütün Avrupa devletlerinin katılımıyla gerçekleştirilecek olan Paris Kongresinde antlaşma metnine geçirilmiştir.

1.1.2. Paris Barış Antlaşması

Paris Kongresine Osmanlı Devleti, Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Piyemonte (Sardunya) ve Prusya Devletleri katıldılar.

Osmanlı Devleti, tarihinde ilk defa olarak devletlerarası bir kongreye Avrupa devletleriyle eşit haklara sahip olarak katılıyordu. Kongreye hükümetler en seçkin üyeleriyle katıldılar. Osmanlı hükümeti de Âli Paşa'nın başkanlığında bir heyet ile iştirak etti.

Paris Kongresinde (25 Şubat 1856), artık sadece Viyana barış görüşmelerinde ortaya çıkan çözümleri onaylamak gerekiyordu. Antlaşma Rusya'nın aleyhine olan tüm doğu meselelerini düzenlemeyi öngörüyor ve Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı teminat altına alınıyor ve böylece güç birliği içinde olan Avrupa her yerde Rusya'nın yerini alabilecek duruma geliyordu (30 Mart 1856)[22].

Paris Barış Antlaşmasının dışında imzalanan fakat Osmanlı Devleti için önemli olan bir diğer antlaşma da 15 Nisan 1856'da İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında imzalanmış olup, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü bu devletlerin garanti etmesine dair antlaşmadır[23]. Antlaşmanın birinci maddesi bu garantiyi ifade etmekte, ikinci maddede ise Osmanlı Devleti'nin

[22] ANCEL, a.g.e., s. 151.

[23] ARMAOĞLU, a.g.e., s. 253.

bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün herhangi bir devlet tarafından ihlâlinin bu devletler için bir savaş sebebi sayılacağı belirtilmekteydi.

Bu arada Paris Kongresinde Âli Paşa, kapitülasyonların kaldırılması meselesini dile getirmiş, devletler bunu haklı görmüşlerse de sahip oldukları imtiyazlardan vazgeçmek istememişlerdir. Ancak, İstanbul'da toplanacak komisyonca görüşülmesine dair bir temenniyi tutanaklara geçirmişlerdir[24].

1.1.3. Paris Barış Antlaşması Sonrasında Osmanlı-Avrupa İlişkileri

Osmanlı Devleti, batılı devletlerin fiili yardımlarıyla büyük bir tehlikeden kurtulmuş, üstelik Paris Antlaşmasıyla da devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü batılı devletlerin ortak teminatı altına alınmıştı. Osmanlı Devleti'ne kendi çıkarları için garantör olan devletlerin idaresi her açıdan gelişmiş ve çağdaşlaşmış olduğu halde, Osmanlı idaresi hantallaşmış, halkı da cehalet ve mahrumiyet içinde kalmıştı. Avrupa ile meydana gelmiş olan yakınlaşma hem gayrimüslim tebaanın Avrupa ile ilişkilerine önemli bir ivme kazandırmış, hem de medeni haklardan yoksun ve istibdat idaresine mahkum olduklarını dile getirmek açısından cesaretlendirmişti[25].

Paris Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında oluşmaya başlayan güven ortamı ve yakın ilişkilerin devam etmesini isteyen Osmanlı yöneticileri, bu sıralarda müttefiklerin Tanzimat hareketlerinin kısırlığından şikayette bulunmaları ve yeni bir ıslahat hususunda ısrar ve ricaları üzerine Hıristiyan unsurların durumunun

---

[24] ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 75-76; BİLSEL, a.g.m., s. 689.

[25] MİDHAT PAŞA, **Mir'ât-ı Hayret**, s. 3-4.

düzeltilmesine yönelik ıslahat yapmak mecburiyetinde kalmışlar; bunun üzerine *Islahat Fermanını*[26] ilan ederek resmi bir taahhütte de bulunmuşlardır. Buna göre; Müslüman olmayanlara Gülhane Hattı ile verilen hakların uygulanmaya konulacağı, bütün konularda eşitlik ilkesine göre hareket edilerek bundan böyle Hıristiyanların da askere alınacakları ve vergi ödemede Müslümanlara eşit tutulacakları belirtiliyordu.

Islahat Fermanı, içeride bir takım reformlara gitmekle yetinmemekte; batı nüfuzunun imparatorluğa git gide artarak girişinin de temellerini atmaktadır.

Islahat Fermanının ilanından sonra imparatorlukta beklenen iç huzur sağlanamadı. İmparatorluk hala her hükümetin kolaylıkla idare edemeyeceği genişlikte bir alana yayılmış topraklara sahipti. Bundan dolayı, bu kadar geniş bir bölgede reformları etkin biçimde uygulayabilmek zorlaşıyordu. Yer yer ayaklanmalar ve olaylar sürüp gitti. Cidde'de, Lübnan ve Suriye'de olaylar çıktı. Eflak ve Boğdan'ın yanı sıra Karadağ'da da ayaklanmalar oldu. 1856 Paris Kongresinde Sırbistan sorunu tartışılırken, Karadağ konusu da ortaya atıldı. Fakat Osmanlı temsilcisi Âli Paşa, hemen müdahale ederek, Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olduğunu ve bu durumun değiştirilemeyeceğini bildirdi[27].

Âli Paşa'nın bu tutumu, Prens Danilo'yu kızdırmış ve Paris Kongresine katılan devletler nezdinde protesto girişiminde bulunmuş ve Karadağ'ın bir Osmanlı eyaleti olamayacağını belirttiği gibi, Arnavutluk'un yarısı ile Hersek'in tamamının

---

[26] SUVLA, Refii Şükrü; "*Tanzimat Devrinde İstikrazlar*", **Tanzimat I**, İstanbul 1999, s. 271. Öte yandan LEWİS, Islahat Fermanı'nın "Paris Antlaşmasının ve Avrupa Birliği diye bilinen şu ahenksizlik zincirinin üyeliğine Türkiye'nin de kabulünün ön şartlarından biri" olarak sultan tarafından müttefiklerin ağır baskıları altında hazırlandığını ifade etmektedir (Bkz. LEWİS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK., Ankara 1993, s. 116).

[27] KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, C. VI, TTK., Ankara 1995, s. 73-74.

Karadağ'a verilmesini istemişti (31 Mayıs 1856)[28]. Daha sonra bu devletlere başvurup, toprak taleplerinin yanında Karadağ'ın bağımsızlığının da tanınmasını istedi[29]. Birçok noktada çıkan isyan, Bosna'ya da sıçradı. Hükümet isyancıları cezalandırmak için şiddetli tedbirler almak zorunda kaldı. Ancak, olaya müdahale eden devletlerin aracılığını da kabul etmek zorunda kaldı.

Yine, 1857 yazında Eflak ve Boğdan prensliklerinde ortaya çıkan kriz zor bir dönemece geldi. İki prenslik birleşerek Osmanlı İmparatorluğundan kurtulmak istiyorlardı. Fransa, Rusya ve Sardunya, prensliklerin bu düşüncesini destekliyor; İngiltere ve Avusturya'nın desteklediği Osmanlı Devleti ise bu harekete karşı çıkıyordu. Kaderin garip cilvesi ile Paris Kongresinden bir yıl sonra Fransa, Kırım Harbindeki müttefikleri ile düşman oluyor ve şiddetli çarpışmalarda bulunduğu Rusya ile ittifaka gidiyordu.

Paris Barış Antlaşmasında Eflak ve Boğdan'da seçim yapılması ve prensliklerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi şartı da bulunmaktaydı. Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi demek, kopuşun ilk adımı demekti. Bu ise, imparatorluğa çok pahalıya mal olacaktı. Bu durumu engellemek isteyen Osmanlı Devleti ve ona

---

[28] ARMAOĞLU, a.g.e., s. 276.

[29] III. Napoléon, Prens Danilo'ya sempati duyuyor ve toprak taleplerini destekliyordu. İstanbul'daki elçisine gönderdiği talimatta, Osmanlı Devleti'ni Karadağ ile toprak düzenlemesine ikna etmesini istiyordu (Bkz. ANCEL, a.g.e., s. 164-165). Prens Danilo, 1857 senesinde Paris'i ziyaret etmiş ve burada imparatordan adeta Osmanlı hükümdarı ile aynı derecede sayılabilecek yakınlık ve hürmet görmüştür. Ancak, Bâb-ı Âli'yi büsbütün kırmayı siyasetine uygun bulmayan III. Napoléon bu ziyaretten pek de hoşlanmamıştı. Ancak, imparatorun vereceği nasihatlerden yoksun kalamayacağını bildiren Prens'in ziyaretini kabul etmekten de kaçınamamıştı (İRTEM, Süleyman Kani; **Osmanlı Devletinin Makedonya Meselesi**, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 1999, s. 124).

destek veren Avusturya ve İngiltere prensliklerde yapılan seçimlere hile karıştırarak Eflak ve Boğdan'ın ayrılmasını engellemişlerdi[30].

Bu gelişme üzerine, Paris'ten aldığı emir üzerine Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Tuvönel (Thouvenel), İstanbul'dan ayrılmak için hazırlıklara başlamıştı. Ruslar, Sardunyalılar ve Prusyalılar da 6 Ağustos sabahı kendi usullerince diplomatik ilişkilerini kestiklerini bildirmişlerdi.[31].

Bu iç karışıklıklardan, özellikle Cebel-i Lübnan olayına Fransa'nın müdahalesi ve Beyrut'a asker çıkarması, olayı yeniden uluslararası bir sorun haline getirdi. Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın sorunları çözmek için Suriye'ye gitmiş olması, suçluları saptayarak cezalandırması, düzeni kısmen de olsa yeniden sağladığından Fransız müdahalesinin gereksiz olduğu anlaşıldı.

İngiltere ise, bölgenin daha fazla Fransız etkisine gireceğini görünce işe karıştı. Önce Beyrut'ta sonra İstanbul'da görüşmeler yapıldı; Fransa, askerlerini çekmek zorunda kaldı; 9 Haziran 1861'de imzalanan *Beyoğlu Protokolü* ile Lübnan'ın statüsü yeniden belirlendi.

Buna göre; Lübnan, ayrıcalıklı ve bağımsız bir vilayet oldu. Ancak, Lübnan'ın başında Osmanlı Devleti tarafından tayin edilen ve doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne karşı sorumlu olan bir Hıristiyan vali bulunacaktı. Avrupa

---

[30] FONTMAGNE, Durand de; **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul,** Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 201-203.

[31] FONTMAGNE, a.g.e., s. 210.

devletleri de valiyi uygun görüp onaylama ve gerekli gördükleri hallerde denetleme hakkına da sahip o' ·caklardı[32].

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun, karşılaştığı iç sorunların yanı sıra, Avrupa'da gelişen olayların da etkisinde kaldığı görülmektedir. Fransız İhtilali ortaya milliyet, milli egemenlik ve laiklik ilkelerini atmıştı. Bazı hükümdarlar, tahtlarını korumak için anayasalarında değişiklikler yaparak halka siyasi haklar vermek zorunda kaldılar. 1848 İhtilalleri ile öncelikle Fransa'da olmak üzere millet ve milli egemenlik fikirleri en çok Hıristiyan tebaa arasında güçlenmeye başladı. Bu fikirlerin güçlenmesine paralel olarak, imparatorluktan ayrılma emelleri de gün geçtikçe artarak yaygınlaşıyor; bu durum ise Osmanlı Devleti üzerinde yıkıcı etkiler yapıyordu.

Çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu geniş toprakları ve zengin doğal kaynakları ile endüstrisi gelişen büyük Avrupa devletleri için sömürülecek değerli bir alan gibiydi. Özellikle ekonomik etkenlerden ötürü siyasi ihtirasları artan Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ve yapılan yenilikler konusundaki düşüncelerinde samimi değillerdi. Amaçları, Osmanlı'yı güçlendirmek değil, kendi iktisadi ve siyasi ihtiraslarını gerçekleştirecek ortamın yaratılması idi.

Batılı hükümetler, Osmanlı Devleti'ne yönelik tutumlarını, genel olarak Avrupa kuvvet dengesi ve Avrupa düzeni ile ilgili tutumlarına göre saptamaktaydılar. Bu durum ise, kendilerini bir istikrar politikasının kaçınılmaz sonucu olarak Osmanlı bütünlüğünü kabule, hatta garantiye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak nihai amaçları, Osmanlı Devleti içindeki Hıristiyanların durumunu giderek düzeltmek ve neticede

[32] ENGELHARDT, a.g.e., s. 169-171; ÇADIRCI, a.g.e., s. 175; ARMAOĞLU, a.g.e., s. 268-270.

onları iktidar yapmaktı[33]. Bu amaçla, hakim yetiştirmeden mahkemeler kuruldu; maliye düzenlenmeden vergiler konuldu; yaşanmakta olan günün emniyeti yokken geleceğin planları yapıldı[34].

Yine bu doğrultuda, Paris Barış Antlaşmasından sonra Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya'nın kendi görüş ve çıkarları açısından gelişmelere baktıkları, gerek gördüklerinde Antlaşmanın dokuzuncu maddesine dayanarak ıslahat bahanesiyle iç işlerimize karışmaktan geri kalmadıkları görülmektedir. Bu müdahaleleri de insanlık adına yaptıklarını ileri sürmekteydiler. Bir süre sonra, yasal düzenlemeleri de kendileri yapmaya kalkıştılar. İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla birlikte veya ayrı ayrı devletin hükümranlık haklarını hiçe sayarak türlü işlere müdahale etmeye başladılar. Osmanlı yönetiminin iyiniyetine ve bütün çabası ile yaptığı yeniliklerle düzenlemelerin, bu yüzden onları hoşnut kılması beklenemezdi. Aksine, ıslahat konusu, yabancıların karışmaları için iyi bir vesile olmaktaydı.

Tüm bu gelişmeler olurken, Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Aldülmecid; değerli öğretmenlerden eğitim alma imkanı bulması ve geleneklerden çok devrin gereklerine göre yetiştirilmiş olmasının da yardımıyla saltanatı zamanında Tanzimat ve Islahat hareketlerini gerçekleştirmiş, kafası batıya açık bir hükümdardı. Döneminin diplomasi dili olan Fransızca'yı öğrenmiş, abonesi olduğu Débas gazetesi ile İllustration mecmuasını devamlı olarak okumuş, bu sayede Avrupa'daki gelişmeleri izleme olanağına kavuşmuştu[35].

---

[33] TİMUR, a.g.e., s. 90.

[34] FONTMAGNE, a.g.e., s. 47.

[35] KARAL, **Osmanlı Tarihi**, C. VI, s. 98-99.

Halkın içinde bulunduğu gerçek durumu doğrudan doğruya öğrenmek amacıyla, yurt içinde kısa da olsa incelemeye gezileri yapmıştır[36].

Abdülmecit, diğer ülkelerle olan siyasi ilişkiler alanında önemli atılımlar yapabildi. Özellikle Kırım savaşı sırasında, elçilerle doğrudan görüşmeyi sürdürmesi, krallık ailesine mensup kimselerin yaptıkları gibi ziyaretleri elçiliklere giderek iade etmesi[37], geleneksel olmayan davranışlardı.

Abdülmecid, Fransa ile dostluğa önem veriyordu. Fransa İmparatorunun önerdiği Lejyön Donör (Legion d'houneur) nişanını kabul etmişti. Abdülmecid'e gelinceye kadar Osmanlı padişahları yalnız nişan vermişler, fakat kendileri almamışlardı [38].

İstanbul'daki Fransız elçisinin sefarethanede verdiği baloya katılması herkesi şaşırtmıştı. Bu baloya Rum Patriği ve Hahambaşı katıldığı halde, Şeyhülislam mazeret beyan ederek katılmamıştı[39].

---

[36] 1845'te karayolu ile Silistre'ye, aynı yıl Girit'e gitti. Limni, Girit, Rodos, Marmaris, Bodrum, İstanköy, Sakız ve Kuşadası'nı gördükten sonra İstanbul'a döndü. Seyahati 24 gün sürmüştü (KARAL, a.g.e., s. 102-103).

[37] HAYRETTİN, **Vesaik-i tarihiye ve Siyasiye,** İstanbul 1326, s. 12-14.

[38] AHMET RASİM, **Osmanlı Tarihi** (Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1994, s. 171-172; Abdülmecid'in kabul ettiği tek nişan bu değildir. Abdülmecid, İngiltere büyükelçisi Lord Straford tarafından İngiltere İmparatorluğu adına takdim edilen Dizbağı Nişanı'nı da kabul etmişti (Bkz. FONTMAGNE, a.g.e., s. 91).

[39] AHMET RASİM, a.g.e., s. 171-172. Ayrıca Abdülmecid, İngiliz Büyükelçisi Canning'in verdiği bir baloya da katılmıştır (Bkz. CEVDET PAŞA, **Tezakir 1-12**, TTK., Ankara 1991, s. 61-62.

Bu gibi olaylar, Abdülmecid'in açık fikirli, ileriyi gören ve Avrupa hükümdarları gibi hareket etme eğiliminde olan bir yönetici olduğunu göstermektedir.

1.2. BAZI AVRUPA DEVLET ADAMLARININ (PRENSLERİN) İSTANBUL ZİYARETLERİ

Kudüs ve civarındaki Hıristiyanlarca kutsal sayılan yerlerde eskiden beri Katolik ve Ortodoks papazlar arasında paylaşılamayan hak ve hizmetlerin kavgası vardı. Bu ihtilafta Rusya'nın Ortodoksları, Fransa'nın Katolikleri desteklemesi hakem rolünü üstlenen Osmanlının gayretlerini boşa çıkarmış ve sorun çözüme kavuşturulamamıştı. Böylece, kutsal yerler sorunu bir Doğu bunalımına dönüşmüş ve Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için yeniden hareketlenmeye sevk etmişti. Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi, diplomatik yollardan işgali sona erdiremeyen Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaş açmaya itti. Rusya'nın istila emellerine karşı çıkan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti ile bir ittifak yaparak Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katıldılar.

Bu harp (Kırım Harbi) sebebiyle Avrupa devletleri ile iyi münasebetlerin bir sonucu olarak, müttefik devletlerin orduları ile birlikte her rütbeden subaylar İstanbul'a geldikleri gibi, bazı Avrupalı prenslerde bu vesile ile Osmanlı ülkesini ziyaret etme fırsatı bulmuşlardır. Bunlar arasında Fransa veliahdı Prens Napolyon (Napoléon), Avusturya İmparatorunun kardeşi Arşidük Ferdinand Maksimilyen (Maximilien), Belçika kralının iki oğlu Dük dö Kembriç (Duc de Cambridge) ve Dük dö Barban (Duc de Brabant), İngiltere Kraliçesinin büyük oğlu ve veliahdı Prens dö Gal (de Galles) ile Rusya İmparatorunun kardeşi Konstantin gibi önemli şahıslar

bulunmaktadır. Ayrıca, Fransa İmparatoru III. Napolyon (Napoléon)'un da İstanbul'a gelerek Kırım tarafına kadar gitmesi söz konusu olmuşsa da Fransa'daki siyasi durum sebebiyle bu seyahat gerçekleşmemiştir. Bu arada, Avusturya İmparatoru da hudut boyundaki askeri kıtaları teftiş etmek üzere bir seyahate çıkmıştır.

Bu seyahatlerden birisinde Prens Napolyon'un Abdülmecid'i "Fransa'ya teşrif ve imparatorunu ziyaret etmelerini" rica etmesi, tez konumuz olan Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin gerçekleşmesinin düşünce boyutunda temelini oluşturmasındaki önemi nedeniyle, söz konusu prenslerin ziyaretleri aşağıda kısaca açıklanacaktır.

1.2.1. Prens Napolyon ile Dük de Cambridge'in Ziyaretleri

Kırım Savaşının devam ettiği bir dönemde Fransa ve İngiltere büyükelçiliklerinden, İngiltere kraliçesinin amcasının oğlu Dük de Cambridge ile Fransa veliahtı Prens Napolyon'un İstanbul'u ziyaret edecekleri, buradan harp alanına gidecekleri bildirilmişti. Bunun üzerine, Meclis-i Meşveret toplantısında söz konusu şahısların en iyi şekilde ağırlanmaları için her türlü hazırlığın üst düzeyde yapılması kararlaştırılmıştı[40].

Prens Napolyon, 12 Nisan 1854'te Paris'ten hareketle Marsilya'ya ulaşmış, oradan deniz yolu ile İstanbul'a hareket etmiştir. Bindiği vapurun İzmir yakınlarında karaya oturması üzerine prens önce İzmir'de karaya çıkmış, iki gün burada misafir edildikten sonra tekrar hareket etmiş, Gelibolu'da da bir gece dinlendikten sonra 2 Mayıs 1854 Pazartesi günü İstanbul'a gelmiştir. Prens Napolyon'un Abdülmecid ile

[40] ÖZCAN, Besim; *"Kırım Harbi Sırasında Bazı Avrupalı Devlet Adamlarının Osmanlı Ülkesini Ziyaretleri (1854-1855)"*, **OTAM**, S: 9, Ankara 1999, s. 288-289.

ilk görüşmesi aynı gün, gerçekleşmiştir.[41]. Prens Napolyon, Çarşamba günü Addülmecid ile iki kez daha görüşmüştür[42].

Prens Napolyon'un İstanbul'a gelişi onuruna Fransa Büyükelçiliği tarafından, Fransa Büyükelçiliğinde bir ziyafet tertip edilmiş ve bu ziyafete Osmanlı devlet erkanı ile dost ülkelerin elçileri davet edilmişti. İşte bu davet üzerine Abdülmecid, Fransa Büyükelçiliğine iade-i ziyarette bulunarak Prens Napolyon ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Prens Napolyon Sultan'dan Fransa'ya teşrif ile imparatoru ziyaret etmelerini istemiş; bu tekliften memnun olan Abdülmecid, teklifi derhal kabul etmemişse de üstü kapalı bir vaade bulunmuş, daha sonra bazı devlet adamlarına Fransa'ya bir seyahat yapma tasavvurunda bulunduğunu söylemiştir[43].

Prens Napolyon'un İstanbul ziyaretine iştirak etmek üzere Londra'dan Paris'e geçen Belçika kralı Leopold'un oğlu ve İngiltere kraliçesinin amcasının oğlu Dük de Cambridge, Avusturya imparatorunun evlilik törenine katılmak üzere yolunu değiştirerek Marsilya'ya gitmemiş, Viyana'ya geçmiştir. Bu sebeple yolculuğu uzayan Dük, 11 Mayıs 1854 Çarşamba günü İstanbul'a gelmiştir. Dük de Cambridge aynı gün padişah ile görüşmüştür[44].

---

[41] OZCAN, a.g.e., s. 290.

[42] OZCAN, a.g.e., s. 290. Prensin İstanbul'da yaptığı ziyaretlerin ayrıntısı hakkında bkz. 290-292.

[43] HAYRETTİN, a.g.e., s. 13-14.

[44] OZCAN, a.g.e., s. 290.

1.2.2. Dük Dö Barban'ın Ziyareti

Kırım Harbi sırasında Osmanlı ülkesini ziyaret eden bir başka önemli kişi de Belçika kralı Leopold'un diğer oğlu ve veliahdı Dük dö Barban'dır. Dük, eşi ve maiyetindekilerle birlikte kendi dinlerince kutsal sayılan yerleri ziyaret için Kudüs tarafına seyahat etmiştir. Dük'ü Yafa iskelesinde Osmanlı askerleri karşılamış, 10 gün Kudüs'te kalan Dük'ün her türlü ihtiyacının karşılanması ve gezmek istediği yerlerin gezdirilerek en iyi şekilde ağırlanmasına özen gösterilmiştir.

Veliahdın Osmanlı ülkesinde yaptığı seyahat esnasında, uğradığı yerlerde törenle karşılanıp her türlü ihtiyaçlarının karşılanması ve izzet-i ikramda bulunulması ve aynı şekilde uğurlanması Belçika kralı Leopold'ü ziyadesiyle memnun etmiştir. Hatta kral, bazı devlet adamlarına verilmek üzere çeşitli rütbeden nişanlar göndermiştir[45].

1.2.3. Arşidük Ferdinand Maksimilyen'in Ziyareti

Kırım Harbi sırasında Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında tesis edilen iyi münasebetlerin bir sonucu olarak, harbin devam ettiği bir sırada Avusturya imparatorunun kardeşi Arşidük Ferdinand Maksimilyen, komutası altındaki donanma ile Akdeniz'e çıkmış ve bir çok Türk sahil şehrini (İzmir, Beyrut, Girit, Yafa, Kudüs) dolaşmıştır.

Dost bir devletin imparatorunun kardeşini ülkesinde en güzel şekilde misafir etmek isteyen Osmanlı Devleti, gerekli her türlü tedbiri alarak, arşidükün uğrayacağı yerlere bilgi vermiş ve hazırlıklarda bulunulmasını istemişti. Gittiği her yerde gerekli

[45] ÖZCAN, a.g.m., s. 295-300.

ihtimam gösterilerek karşılanan Arşidük Ferdinand, Akdeniz'deki seyahatini tamamlayarak ülkesine döndüğünde kendisine gösterilen misafirperverliği imparator ağabeysine anlatmış, bunun üzerine Avusturya imparatoru Osmanlı devlet görevlilerine verilmek üzere çeşitli rütbelerden nişanlar göndermiştir[46].

1.2.4. Avusturya İmparatorunun Sınır Boylarını Ziyareti

Savaşın bütün şiddeti ile sürdüğü bir dönemde, Avusturya imparatoru sınır boylarındaki askeri kıtaları teftiş etmek üzere seyahate çıkmış ve Eflak ve Boğdan' sınırına kadar gelmişti. Osmanlı Devleti'nin bir dost ve müttefiki olan Avusturya imparatorunun en iyi şekilde karşılanması için Eflak ve Boğdan beyleri tarafından gerekli bütün tedbirler alınmıştı.[47]

1.2.5. Üçüncü Napolyon'un İstanbul'u Ziyaret Etme Düşüncesi

Kırım Harbi sırasında Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak Rusya'ya karşı savaşa katılan imparator III. Napolyon'un, savaşın ikinci yılında cephede bulunan ordusunu teftiş etmek üzere imparatoriçe ile beraber İstanbul'a gelip Kırım'a kadar gitmeyi düşündüğü haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine, dost ve müttefik bir ülkenin imparatorunun en üst düzeyde, devletin şan ve itibarını yansıtacak şekilde karşılanması ve ağırlanması için gerekli hazırlıkların yapılması kararlaştırılmıştı. Hazırlıklar yalnızca İstanbul'da değil, imparatorun İzmir'e de uğrayabileceği düşüncesi ile İzmir'de de sürdürülmüştü.

---

[46] ÖZCAN, a.g.m., s. 301-306.

[47] ÖZCAN, a.g.m., s. 311-312.

Bununla beraber, İmparator III. Napolyon, gerek Fransa'daki tepkiler gerekse yönetimi kaybetme tehlikesi nedeniyle kendi devlet erkanının böyle bir seyahate karşı çıkmaları üzerine İstanbul'a gelme fikrinden vazgeçmişti. Her ne kadar yapılan hazırlıklar boşa gitmişse de, iki devlet arasında mevcut olan iyi münasebetlerin daha çok artmasına zemin hazırlamıştır.[48]

1.2.6. İngiltere Veliahdı Prens Dö Gal'in Ziyareti

İngiltere Kraliçesinin büyük oğlu ve veliahdı prens Dö Gal, seyahat amacıyla 1862 yılı içerisinde İstanbul'a gelmiş; karşılanması için Mustafa Paşa Çanakkale'ye gönderilmiştir. Veliaht, Mustafa Paşa ile birlikte İstanbul'a gelerek Beşiktaş Sarayı'nda padişah ile görüşmüş, bir hafta kadar İstanbul'da kaldıktan sonra Karadeniz'e hareket etmiştir. Diğer devlet adamlarına gösterildiği şekilde kendisine de her türlü ihtimam gösterilmiştir[49].

1.2.7. Rusya İmparatoru'nun Kardeşi Prens Konstantin'in Ziyareti

Rusya İmparatoru'nun kardeşi Prens Konstantin, Kudus'ü ziyarete gitmiş, dönüşünde İstanbul'a uğrayarak Tophane'de Padişah ile görüşmüştür (14 Haziran 1859). Ertesi gün, padişahın sarayında Konstantin onuruna, bütün devlet erkanının hazır olduğu bir ziyafet verildi. Prens Konstantin, bu ziyaretinde padişahın kardeşi Abdülaziz ile de bir görüşme yapmıştır[50].

---

[48] ÖZCAN, a.g.m., s. 307-311.

[49] AHMET LÜTFİ EFENDİ, **Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, C. X**, (Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe) TTK., Ankara 1988, s. 60.

[50] CEVDET PAŞA, **Tezakir 13-20**, (Yayına Hazırlayan: Cavid Baysun), TTK., Ankara 1991, s. 76-77.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılabileceği üzere, Osmanlı Devletine gelen Avrupalı devlet adamı misafirlerin en iyi şekilde ağırlanmaları hususunda hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamış ve böylece önemli ve itibar sahibi bu misafirlerin büyük bir memnuniyetle ülkelerine dönmeleri sağlanmıştır.

2. BÖLÜM

2.1. ABDÜLAZİZ'İN FRANSA SEYAHATİ

2.1.1. Avrupa'ya Seyahat Fikrinin Oluşması

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati, günümüz devlet adamlarının karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri tipik bir dostluk ziyareti değildi. Bu seyahat, iç ve dış sorunlarla boğuşan, her geçen gün artarak devam eden dış müdahalelerle kurum ve kuruluşlarında değişiklikler yapmak zorunda kalan çöküş halindeki bir uygarlıkla üstünlüğünü dünya çapında kabul ettiren batı uygarlığının devlet zirvesinde ve bürokrasisindeki kabulü neticesinde gerçekleşmiştir.

Hayreddin Bey'in *Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye* isimli eserinde Abdülaziz'den önce de bir Osmanlı padişahında batılı bir ülkeyi ziyaret fikrinin oluştuğunu görmekteyiz.

Fransa imparatoru III. Napolyon'un yeğeni prens Napolyon, Kırım Savaşına katılmak için İstanbul'a gelmişti. Sultan Abdülmecid, prensi Fransız elçiliğinin verdiği bir davette ziyaret etmişti. Bu ziyaret, Osmanlı tarihinde bir padişahın ilk defa yabancı bir sefarete gitmesi açısından da anlamlıdır.

Görüşmeler sırasında Prens Napolyon, İnkerman galibiyetine kadar olan askeri gelişmeleri "kendine mahsus bir kudret-i askeriye ile izah ve tafsil eylemiş; Zat-ı Şahane, bu malumat-ı mühimmeyi kemal-i dikkat ve merak ile dinlemiş ve pek ziyade memnun kalmıştır. Bunun üzerine Prens, Fransa'yı teşrif ile imparatoru ziyarette bulunmalarını istirham eylemiştir. Sultan Mecid merhum, ibtida bu tekliften mütehayyir kalmış ise de hoşuna gitmiştir. Mamafih hünkâr, Prense bir nim vaade

bulunmakla iktifa etmiştir. Şu kadar var ki, ertesi günü, sulhün takririnden sonra, Fransa'ya bir seyahat icrası tasavvurunda bulunduğunu bazı bendegânına söylemiştir"[1].

Görüldüğü gibi, bir Osmanlı sultanının ilk defa olarak Avrupa'yı ziyareti söz konusu olmuş ve padişah önce şaşırmakla beraber, yapılan tekliften memnun da olmuştur.

Sultan Abdülmecid zamanında böyle bir seyahatin söz konusu olması ve döneminde Avrupa devlet adamlarının (prenslerin) İstanbul ziyaretleri de seyahat fikrinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Nitekim, Sultan Abdülmecid'i şaşırtan ve bir o kadar da ınemnun eden bu teklif, yaklaşık 13 yıl sonra Abdülaziz tarafından gerçekleştirilmiştir.

2.1.2. Abdülaziz'in Fransa'ya Gitme Nedeni

Osmanlılar yüzyıllar boyunca Avrupa'ya değil Sultanlarını, yüksek rütbeli bir elçi bile göndermemişlerdi. Bizzat sultanın Avrupa'ya gidebilmesi için Avrupa ile ilişkilerin radikal bir değişikliğe uğraması gerekmiştir. Bu değişiklik esas itibariyle XVIII. Yüzyılın sonlarındaki askeri yenilgilerle başlamış, Yunan ve Mısır ayaklanmaları ile gelişmiş ve Osmanlı devlet bütünlüğünü Avrupa devletlerinin garantisi altına alan Paris Antlaşması ile hukuki temellere bağlanmıştır[2].

---

[1] HAYREDDİN BEY, a.g.e., I. Kitap, s. 12-14. Ancak bu seyahat düşüncesi Fransa Hariciye Nezaretinde ve askeri erkanında alt düzeyde tartışılmış ve bazı mahzurlarının bulunduğu ifade edilmiştir (bkz. a.g.e., s. 15).

[2] TİMUR, Taner; *"Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati"*, **Tarih ve Toplum Dergisi**, S. 11, Kasım 1984, s. 42.

Kırım Harbi ve bunu Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlandıran Paris Barış Antlaşmasının üzerinden henüz on yıl geçmişti ki, Balkanlar'da yeniden karışıklıklar başlamıştı. Bu süre zarfında, Avrupa'nın siyasi durumunda da bazı değişiklikler olmuştu. Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlık çabaları içine girmiş, Osmanlı hükümetini epeyce yorduğu gibi bu bölgelere yeni imtiyazlar tanınmasına da yol açmıştı. Bu olaylara, bir de Girit meselesi eklenmiş, Yunanistan ile Bâb-ı Âli arasındaki ilişkiyi iyice gerginleştirmişti. Bütün bu sorunlarda Rusya kadar eski müttefikimiz Fransa'nın da parmağı olduğu muhakkaktır.

1867 yılı Kırım Savaşından sora geçen yılların en olaylısı idi[3]. Bir grup ılımlı Bulgar milliyetçisi, 1867 yılı başlarında Bulgaristan'ın kendi kendisini yönetmesini sağlayacak ikili bir monarşi kurulması planını ortaya atmışlardı. Bu plana göre, Abdülaziz imparatorluğun sultanı ve Bulgaristan'ın çarı olacak; ayrıca ulusal meclisin seçtiği bir Bulgaristan genel valisi de Bulgaristan krallığında padişah Abdülaziz'i temsil edecekti. Plan, padişaha sadık kalma taahhütleri ve Bizans imparatorluğunu yeniden canlandıran Rum *Megale İdea*'sına karşı çıkış iddialarıyla birlikte padişaha sunuldu. Dilekçe'de ayrıca, İstanbul'daki Rum patriğinin kontrolünden uzak, bağımsız bir Bulgar Ortodoks kilisesi kurulması da isteniyordu. Bâb-ı Âli bu tasarıya itibar etmeyince, kısa süre sonra daha devrimci tipte bir liderlik ortaya çıkıp[4] olgunlaşmamış bir ayaklanma sahnelediler[5].

---

[3] Engelhardt,1867 yılı için; "Avrupa devletlerinin mahkemesinin huzurunda büyük bir davanın, Türkiye davasının görüşüldüğü senedir" demektedir (Bkz. ENGELHARDT, a.g.e., s. 201)

[4] DAVİSON, Rodoric H.; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, İstanbul 1997, s. 176.

[5] DAVİSON, a.g.e., s. 198.

Bu arada Karadağ'daki huzursuzluk sınır baskınlarına yol açmış, Suriye'de ise kısa süreli bir isyan olmuştu. Bu baskı altında kalan Osmanlı idaresi, Sırbistan'daki son garnizonlarını da terk etmişti. Bu sırada Sırbistan Prensi Mihailo, Osmanlı egemenliğine karşı birleşik bir Balkanlar yaratma çabaları içerisindeydi.

Bu olaylar, şark meselesinin yeniden alevlenmesine yol açmıştı. Özellikle Girit isyanı[6] ve son Türk askerlerinin Belgrat'tan ayrılışı imparatorluk içindeki Müslümanların tepkilerine yol açmıştı. Aynı zamanda Fransa, Rusya ve İngiltere hatt-ı hümayun'daki vaatlerin yerine getirilmesini değerlendirmek ve daha geniş reformlar için Bâb-ı Âli nezdinde ayrı ayrı baskı yapıyorlardı. Fransa dışişleri bakanı, Fransa'nın "değişik Osmanlı milletleri arasında hiçbir farkın bulunmasını istemediği, Müslümanlar ile gayri Müslimleri aynı şekilde koruyarak birbirinden ayrı tutmadığını" açıklamıştı[7]. Fransa'ya göre, gerek Müslümanların, gerek gayrimüslim tebaanın refahı ancak idari, medeni ve siyasi hukuk eşitliği ilkesinin samimiyetle uygulanması neticesinde sağlanabilirdi.

Kısacası Paris hükümeti, milletlerin birliğini yani onların bir arada birlik içerisinde kaynaştırılmasını arzuluyordu. Ayrıca, yabancıların mülkiyet hakkı

---

[6] Mayıs 1866'da Fransa'dan destek alan Giritliler bir dilekçe ile padişaha başvurarak, Islahat Fermanı ile vaat edilen yeniliklerin gerçekleştirilmesi, vergilerin azaltılması, nahiyelerde okul ve hastaneler açılması ile adalet mekanizmasının ıslahı gibi isteklerde bulunmuşlardı. Bâb-ı Âli bu istekleri yersiz bularak reddetmişti. 1866 Ağustos'unda Giritliler ayaklanmışlardı. Rusya da onları destekliyordu (Bu konuda bkz. ARMAOĞLU, a.g.e., s. 279-284).

[7] ENGELHARDT, a.g.e., s. 203. LEWİS, Fransa hükümetinin 1867 Şubat'ında Osmanlı hükümetine daha etkin bir reform politikası isteyen ve ayrıntılı tavsiyeleri içeren bir nota verdiğini; sultanın reform fikrine şiddetle karşı olmasına rağmen olayların baskısı karşısında boyun eğmek zorunda kaldığını ifade etmektedir (Bkz. LEWİS, a.g.e., s. 121).

üzerinde özellikle duruyor, vakıf arazilerinin statüsünde de yaygınlaştırıcı öneriler ileri sürüyordu[8].

Rusya tarafından tavsiye edilen yol daha başkaydı. Rusya 1867 senesinde de şark meselesindeki daha önceki düşüncelerinde ısrar ediyor ve en pratik çözüm şeklinin ancak: "Hıristiyanların menfaatlerini Müslümanlarınkinden ayırmak, padişahın tebaası olan farklı mezhep ve milletlerin denk ilerlemesi ve durumlarının ıslahını Avrupa dengesinin gerekleri ile uzlaştırmak"la mümkün olabileceğini tekrar ediyordu[9].

Rusya'nın bu düşüncesindeki ısrarının temel sebebi, Osmanlı ülkesi içindeki Hıristiyan tebaayı tahrik ederek Osmanlı Devleti'ni yıpratmaktı. Böylece, Kırım Harbinde kaybettiği nüfuz ve onuru tekrar kazanmayı umuyordu[10]. Hatta bu amaçla, Rusya, 1867 yılında Avrupa'nın diğer büyük devletleri ile sürdürdüğü haberleşmelerinde özerklik ve adem-i merkeziyeti tavsiye etmekteydi[11].

O sırada Girit'de devam eden isyanın Osmanlıyı vahim bir akıbete sürükleyeceğini dikkate alan Avusturya hükümeti de Petersburg kabinesinin emellerine uygun bir şekilde düşüncelerini açıklıyordu. Avusturya'ya göre; "Hıristiyanlara Osmanlı hükümetinin tabiiyeti altında kalacak şekilde idari özerklik

---

[8] Fuad Paşa, 15 Mayıs 1867 tarihli muhtırası ile başlattığı reform girişimleri ile birlikte gelecekteki reform tasarılarından da batılı büyükelçilere bahsetmekteydi (bkz. DAVISON, a.g.e., C. II, s.9) . Ayrıca bkz. TİMUR, a.g.m., s. 43.

[9] ENGELHARDT, a.g.e., s. 205.

[10] İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; **Son Sadrazamlar,** C. I, İstanbul 1983, s. 20-21. Nitekim, yazara göre, Girit isyanıyla birlikte şark meselesi yeniden alevlenmeye başlamıştır.

[11] ENGELHARDT, a.g.e., s. 206.

vermek ve bu meseleyi milletlerarası bir konferansta hemen görüşmeye açmak sultanın menfaatine olacaktı"[12].

İngiltere ise, en akıllı hareketin müdahale olmayacağına inanmış ve devletleri bu yolda davranmaya davet etmişti. Lord Derbi (Derby), Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmanın doğru olmayacağı, eğer böyle bir şey gerçekleşirse bunun mümkün olduğunca az hasarla gerçekleşmesine çalışmaktan ibaret olacağı"nı söylüyordu[13].

Yaşanın iç isyanlar, mali buhranlar ve dış baskıların zorlaması yanında oluşmaya başlayan iç muhalefet, Osmanlı Devletini içinde bulunduğu konumu yeniden değerlendirmeye yöneltti. Gerçekten de, 1867 yılında ilk kez hükümeti eleştiren sesler yükselmeye başlamıştı. Bunların bir bölümü, az çok açıkça ilan edilmiş reform önerileri yazan ve imparatorluğun toplumsal yaşamında önde gelen Mustafa Fazıl Paşa, Hayrettin Paşa gibi kişiler ile genç yazar ve aydınlardan oluşan *Yeni Osmanlılar* hareketine aitti[14].

Bu genç yazarlar, özellikle Fransa'da yayınlanmış eserleri okuyorlar, 1789, 1830 ve 1848 devrim hareketlerini öğreniyorlardı. Avrupa Kamu Hukukunu incelemeleri soncunda, Avrupa'nın meşruti rejimine, eşitliğe ve özgürlüğe bağlı bir hale gelmişlerdi. Onlar, Osmanlı imparatorluğundaki dağılma ve gerilemenin

---

[12] a.g.e., s. 206.

[13] a.g.e., s. 206. 1 Nisan 1867 tarihli *La Turquie* gazetesinde *La Presse* gazetesinden alınan Girit sorunuyla ilgili bir haber-yorumda da, üç etkili devlet olan Fransa, İngiltere ve Rusya'nın şark meselesindeki diğer konularda olduğu gibi Girit meselesinde de ortak bir görüş birliğine varamadıkları belirtilmektedir.

[14] Y.A. (Yusuf Akcura), **Midhat-Pacha La Constitution ottomane et l'Europe,** Paris 1903, s. 5.

sultanların mutlakıyetinden ileri geldiğine inanıyorlardı. Yayınlanan edebi eserlerinde ve gazetelerinde kimliklerini az veya çok gizleyerek özgürlükten ve meşrutiyetten yana olan fikirlerini dile getiriyorlardı[15]. Halbuki, o zamana kadar reform yukarıdan, yani padişahtan geliyordu. Yeni Osmanlılar, devleti bir şahsın arzusuna boyun eğdiren böyle bir yönetim şekline son vermek istiyorlardı[16].

Yeni Osmanlılar, hükümete karşı bu şekilde eleştirilerini yöneltirken, Ali ve Fuad Paşalar ise, bu yıllarda batılılaşmayı, laikleşmeyi ve az da olsa Osmanlılık dayanışmasını gerçekleştirme çabaları içerisindeydiler. Bununla birlikte, bu kavramların yerleştirilmesi çabaları, geniş ölçüde Fransız kontrolü altında yürütülmekteydi. Daha Sultan Abdülaziz Avrupa seyahatine çıkmadan önce, Fransızlar kendi eğitim modellerine uygun bir lisenin açılması için baskı yapmaktaydılar. Burası, Âli Paşanın himayesinde Avrupalı öğretmenler tarafından idare edilecek ve tüm tebaanın çocuklarına açık olacaktı[17]. Fransız etkisindeki bu yenileşme çabaları, sultanın Paris'e yapacağı gezi ile hissedilir derecede kuvvetlenmişti.

Osmanlı hükümetinin almış olduğu Sultan'ın Avrupa'ya seyahat kararının altında yatan gerçek neden ne idi? Davison'un ileri sürdüğü gibi, "Türklerin Batı Avrupa başkentlerinde Girit olayları ile sarsılmış olan itibarını geri kazanmak ve Girit isyanları lehine gelişebilecek bir Fransa-Prusya [18] işbirliğini önlemeye

---

[15] a.g.e., s. 4-5.

[16] ENGELHARDT, a.g.e., s. 202.

[17] ENGELHARDT, a.g.e., s. 246-249.

[18] Yazar, kitabında her ne kadar Fransa'nın Prusya ile işbirliğinden bahsetmekte ise de, söz konusu dönemde Prusya'nın Girit meselesi ile açıktan bir ilgisi olmaması göz önüne alındığında,

çalışmak"[19] mıydı? Yoksa, Sultan'ın Fransız elçisine seyahat öncesi söylediği gibi "çocukluğundan beri Avrupa'yı ve modern uygarlığının harikalarını bizzat gözleri ile görmek arzusu"[20] muydu? Ya da Gülhane Hattından beri devam edegelen ıslahat ve batılılaşma hareketlerinin etkisi mi vardı? Bu seyahatle maddi ve manevi planda nelerin kazanılacağı umuluyordu?

Âli Paşa kabinesinin seyahatin gerçekleşmesi için gösterdiği çabaların zamanına ve devrinin şartlarına ne kadar uygun olduğunu kabul etmemek haksızlık olur. Sultanın Avrupa seyahatine hazırlanması, Osmanlı imparatorluğuna eski müttefiklerinin desteğini sağlamak için girişilen bir tedbirdi. Âli ve Fuad Paşalar eski müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile iyi geçinmek arzusunda idiler.

III. Napolyon'un himayesiyle açılan uluslararası sergi bunun için son derece uygun bir fırsattı ki, Sultan'ın hükümeti bundan istifade için acele etti. Şöyle ki, Osmanlı hükümetinin o güne kadar çılgınlık derecesinde bir inatla muhafaza ettiği

---

Fransa'nın işbirliğinde bulunabileceği ülke, yine o zamanda sürekli olarak Girit meselesi ile açıktan ilgilenen Rusya olmalıdır. Nitekim, Prusya ile Fransa birkaç yıl sonra büyük bir savaş yasayacaklardır. Bu bakımdan, kitaptaki Prusya ifadesinin baskı hatası olma ihtimali yüksektir.

[19] DAVISON, a.g.e., C. II, s. 8.

[20] TİMUR, Taner; *"Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati"*, **Tarih ve Toplum Dergisi**, S. 12, s. 17. Valmy, bunu: "Emir-ül müminin, münevverliği sayesinde gelişme davasını kendisine hedef edinmiş Hıristiyan milletlerin üstünlüklerini temin eden kurumları gözleri ile görmek ve elleri ile tutmak istemişti" sözleriyle ifade etmektedir. Yazarın belirttiğine göre; Sultan, kendisi için yapılan muhteşem karşılama töreninde, Paris'te Gar de Lyon'da, imparator III. Napolyon ile selamlaşması sırasında "Sultan imparatoru ziyarete, İslamiyet'te Hıristiyanlığa saygılarını göstermeye geliyor" şeklinde beyanda bulunmuştur (bkz. VALMY, Le Duc de; ***La Turquie* Et L'Europe En 1867**, Paris 1867, s. 5). Benzer bir ifade de *La Turquie* gazetesinin 15 Temmuz 1867 tarih ve 158 sayılı nüshasında ise, Sultan imparator Napolyon'la buluşmasında seyahatten bahsederken "İmparatoru Sultan, Fransa'yı Türkiye ve Hıristiyanlığı ise İslamiyet ziyarete gelmiştir" şeklinde yer almıştır.

menfaatleri feda etmeye ve Halife'nin yabancı memleketleri ziyaret etmesine ve neticede İslam muhitinden dışarı çıkmasına onay verilmişti. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu umutsuz durum bazı fedakarlıkları gerektiriyordu. Bunun için fedakarlıkların en küçüğü seçildi. Zira, Abdülaziz'in 15 gün süreyle Avrupa'da bir yalancının vasiliği altında kalmasıyla çok bir şey kaybedilmezdi[21].

Hükümdarlarının Batı saraylarında yapacağı seyahatten Osmanlı hükümeti vükelası büyük menfaatler umuyorlardı. Vükelaya göre seyahatin faydaları şunlar olacaktı[22]:

-Liberal düşüncelerle medeniyetin Türkiye'de ne kadar ilerlediğini Avrupa milletlerine göstermek,

-Rusya'nın beslediği emeller ve tasarladığı korkunç projeler hakkında Avrupa başkentlerinde destek sağlamak,

-Türkiye'deki Hıristiyanlarla hükümet politikalarından tatmin olmayan kimselere (gayri memnunlar) Hıristiyan hükümdarlar karşısında padişahın haysiyetinin ne kadar büyük olduğunu göstererek onları sindirmek,

-Nakdi bir yardım istemek, bir başka deyişle borç para bulabilmek[23].

---

[21] MILINGUEN, Frederick; ***La Turquie*** **Sous Le Rènge D'Abdul-Aziz (1862-1867)**, Paris 1868, s. 377-378.

[22] MILINGUEN, a.g.e., s. 378.

[23] Kırım Harbinin masraflarını karşılamak üzere İngiliz ve Fransız bankerlerinden yapılan ilk dış borçlanmalardan beri Osmanlı maliyesi gittikçe bozulmakta idi. Bu borçlanmayı Abdurrahman Şeref Bey: "Paris Barışından sonra devletin siyasi durumu parladığından, muhtaç olduğu borçlanmalara Avrupa bankalarının kapılarını açık buldu ve mirasyedi gibi harcamalara ve savurganlıklara koyuldu. Borçlar çoğaldıkça faizler de kabarıyor, devletçe geliri artıracak bayındırlık işleri yapılmadığından bütçe açıkları da seneden seneye artıyor, faizlerin ödenmesi için

İşte, Ali ve Fuad Paşalar bu seyahatle yukarıda belirtilen konularda başarılı olunması halinde imparatorluğun maddi ve manevi bakımdan kalkındırılabileceğine iyice inanmıştı.

Şayet bu seyahat teşebbüsünde başarı gösterilebilirse o güne kadar iki büyük medeniyeti –Şark ve Garb medeniyeti- ayıran uçurum kendiliğinden atlanmış olacaktı. Ayrıca, bu seyahatle barışın ve medeniyetin gelişmesini muhafaza için, en acil ve önemli sorunun –Şark meselesinin- çözümü de kolaylaşacaktı[24].

Seyahat fikrinin oluştuğu bu sıralarda, Çar II. Aleksandır Paris'te idi. Sultan'ın gezisi ile Çar'ın etkisi dengelenebilirdi. Üstelik, Abdülaziz aynı zamanda Avrupa'yı ziyaret eden Hidiv İsmail'in ve o sırada Paris'te kalan muhalifi Mustafa Fazıl'ın etkilerini de kırabilirdi. Padişahın Batı'daki monarşi yönetimleri ve Batı'nın maddi ilerlemesini bizzat yerinde görmesi de yerinde olacaktı. İki büyük devlet adamı, gitmesi için Abdülaziz'i ikna etmeye kuşkusuz çok uğraşmışlardı[25].

Sultan tereddüt içindeydi. Bu seyahati gerçekleştirmek istiyor ancak, sebepsiz bir seyahati de gururuna ve itibarına yediremiyordu. Hiç olmazsa, bir davetle Haşmetli Sultan'ın gururu ve Osmanlı Devletinin itibarı kurtarılmalıydı. Avrupa'nın siyasi durumuna vakıf olan Âli ve Fuad Paşalar pek güçlük çekmeyecekleri böyle bir davetin resmi yollardan yapılmasını temin için derhal işe koyuldular[26].

---

maliye hazinesi yeniden borçlanmaya mecbur oluyordu" şeklinde ifade etmektedir (bkz. ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 112).

[24] VALMY, a.g.e., s. 5.

[25] DAVISON, a.g.e., s. 8-9.

[26] LEWIS, Bernard, a.g.e., s.121.

2.1.3. Seyahat Kararının Yankıları

Osmanlı hükümetinde oluşan, seyahatin Avrupa devletleri ile olan siyasi ilişkilerin daha da geliştirilmesi, batının yeniliklerini görme ve ülkede uygulama çabası bakımından faydalı olacağı şeklindeki düşünceye paralel fikirler yerli ve yabancı basında da seyahat arifesinde sık sık yer almaktaydı.

İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanan *La Turquie* gazetesi, Abdülaziz'in Paris gezisine büyük önem ve yer vermekteydi. Abdülaziz'in Paris'e gelmesinden çok önce Osmanlı imparatorluğu ve Abdülaziz hakkında geniş bilgiler vermesi de bunu ortaya koymaktadır. Osmanlı imparatorluğu hakkında verilen bilgilerin müspet yönde olduğu görülmektedir. Gazetenin 23 Mayıs 1867 tarihli nüshasında, Abdülaziz'e Fransa büyükelçisinin eşlik edeceğini ve Amiral Kont de Simon'un komutası altındaki Fransa'nın Doğu Akdeniz filosunun Türk kara sularından itibaren Fransa kara sularına kadar Sultaniye yatına ve maiyetindeki gemilere refakat edeceğini belirtmesi geziye verilen önemi göstermektedir[27].

Gazetede ayrıca, Abdülaziz'in önemi de vurgulanmaktadır. Abdülaziz hem dini, hem de siyasi liderdir. Aynı zamanda, Osmanlıların halifesi, emirül-mümindir ve bu yolculuk doğu geleneklerinde tam bir devrimin bütün niteliklerini bünyesinde topladığına göre bu gezi Avrupa için çok önemlidir.

Yine aynı gazeteye göre; sultanın seyahati Türk tutuculuğu ve çağdaş medeniyet ile İslam dini arasındaki uyuşmazlıklar ile alışılagelen adetleri de değiştirecektir. Bu gezi, batıda sürdürülen bütün önyargılara da anlamlı bir cevap olacaktır.

---

[27] *La Turquie*, 23 Mayıs 1867, No: 115.

Gazete, sultanın bir Hıristiyan kralı ziyaret için İstanbul'dan ayrılmasını; İstanbul'da bu konuda olumsuz hareketlerin olmamasını, ulemanın, dervişlerin buna karşı çıkmamasının Türkiye'de gelişmeye İslamiyet'in sürekli olarak bir engel olduğu tezinin de yanlış olduğunu ispat etmeye, Avrupa kamuoyunun Osmanlı kurum ve kuruluşlarına karşı olan peşin hükümlerini çürütecek bir adım olarak değerlendirmektedir. Gazeteye göre; bu gezi, Türkiye için yeni bir dönüm noktasının başlangıcı, ayrıca yardımseverlik ve hoşgörü anlayışına ulaşma bakımından zengin sonuçları olacaktır.

Gezi'nin kesinleşmesinden sonraki tarihli bir nüshasında ise La Turquie gazetesi; seyahatin, imparatorluğun geleceğini değiştireceğini, bunun yalnız bir hükümdarın seyahati olmayıp, seyahat esnasında pek çok düşüncenin ortaya çıkacağını, pek çok projenin tasarlanacağını ve bir çok hayal ve kuruntunun da kaybolacağını yazmıştır[28].

İngiltere'de yayınlanan *Morning Post* gazetesi de, Sultan'ın Paris seyahatine geniş ölçüde yer verdiği makalesinde, bunu eşsiz bir girişim olarak değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti'nin durumunu diğer Avrupa devletleri ile mukayese etmekte, onlardan pek farkının olmadığını vurgulamaktadır. Gazeteye göre; Türklerin durumu Avusturya'nın İtalya'da olduğu gibi geçici değildir. Saksonlar İrlanda da oldukları gibi yerleşik bir hayata sahip olmakla birlikte, onlardan tek farklılığı başka bir dine mensup olmalarıdır. İngiliz gazetesi, Sultan'ın bu seyahatteki amacının batılı güçlerin Kırım Savaşı'nda gösterdikleri, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve bölünmezliği ile ilgili kararlılıklarının sürdürülmesinin

[28] *La Turquie*, 21 Haziran 1867, No: 139.

gerekliliğini Avrupa hükümdarlarına hissettirmek çabası olduğunu bildirmektedir. Yine aynı gazeteye göre, bu amacın yanında müttefiklerinin kendisini terk etmesinden duydukları şüphe de gezinin gerçekleşmesinde etken olmuştur. Gazete, açıklamalarını, Sultan'ın seyahatinin son derece mutlu neticeler vereceğini ve mevcut sorunların çözümünün kolaylaşacağını, doğuda sürekli barışın sağlanacağı görüşünün gerçekleşmesi ümidiyle bitirmektedir[29].

1867 Uluslararası Sergisi'nde Osmanlı İmparatorluğu komiseri olarak görevlendirilen[30] Salâhaddin Bey, bu sergi ile ilgili yazdığı eserde[31] "On asır önce, Dünyada ilk defa olarak halife Harun Reşit batının en büyük kralına dostluğunun nişanesi olarak, Asya'nın sanayi ürünlerinden hediyeler gönderiyordu... Bugün, Sultan daha fazlasını yapıyor: Fransızların imparatorunun davetlisi olarak, bizzat onu ziyaret etmeye geliyor..." demektedir.

Abdülaziz hakkında seyahatin hemen öncesinde bir kitap yazan *Dentu* da kitabında genel olarak Osmanlı Devleti ve Abdülaziz ile ilgili olumlu görüşler belirtmiş, ayrıca eserinin sonunda gerçekleşecek seyahate yönelik kısa bilgi vermiştir. Yazara göre, inanç farklılıkları bu iki ülkeyi birbirinden ayırsa da, menfaatlerinin benzerliği, birbirlerine yaklaştırmış, bu yüzden Fransa hep Türkiye'nin dostu olmuş, her şeyini Türkiye ile paylaşmıştı. Kırım Savaşı'nda da bu iki ülke birlikte savaşıp Rusları yenmişlerdi. Abdülaziz, savaş meydanında ortaya

---

[29] *La Turquie*, 6 Haziran 1867, No: 127.

[30] BOA, İrade, Meclis-i Mahsus 1284; H. 4 Recep 1282/ M. 22 Kasım 1865. Ayrıca kendisine ödenecek maaş ve harcırah ile ilgili bkz. BOA, İrade, Dahiliye 39000; H. 10 Zilkade 1283/ M. 17 Mart 1867

[31] SALAHADDİN BEY; ***La Turquie* à L'Exposition Universelle de 1867**, Paris 1867, s. 7.

konan ve hiçbir şeyin silemediği kardeşlik ile tasada ve kıvançta birlikteliği unutmamış, tehlike anında ülkesinin yardımına koşan Fransa'ya yakınlık görmek, bilgi ve tavsiye edinmek için, eli açık, gönlü minnet dolu şekilde gelmektedir.

Yine yazara göre; Abdülaziz'in III. Napolyon'u ziyareti, bir nezaket gösterisinden öte, minnettarlık ve güven göstergesidir. Türkiye'nin kalkındırılması çabalarına gücü, tavsiyeleri ve desteğiyle yiğitçe destek veren Napolyon, konuğunu bir müttefik olarak karşılayacaktır. Paris'te ise Abdülaziz, ülkelerinde gelişimin öncüsü olmuş, yüce ve güçlü karakterleri seven Paris halkı tarafından tüm devlet adamlarına gösterdiği sempati ve sıcaklıkla karşılanacaktır [32]. Gerçekten de, Abdülaziz, Paris'te o güne kadar hiçbir hükümdara gösterilmemiş bir coşku ile karşılanacaktı.

Osmanlı Basını, Abdülaziz'in gezisine büyük önem vermiş ve geziyle ilgili olarak geniş çapta haberler yayınlanmıştır.

Takvim-i Vekâyi, 25. Haziran 1867 tarihli nüshasında; padişahın Fransa ve İngiltere'den gelen davetlere icabet ederek Paris ve Londra'ya gitmek üzere Sultaniye vapuru ile maiyetlerindeki vapurlarla birlikte hareket ettiklerini, padişahın yolcu edilmesine devlet görevlileri ve tüm vatandaşların büyük ilgi gösterdiğini, seyahatin, Osmanlı Devleti'nin dost ve müttefiki olan devlet başkanlarıyla ikili görüşmeler yapılması ve mevcut dostluğun ve ilişkilerin daha da geliştirilmesine çaba gösterilmesi amacıyla gerçekleştirildiğini, mevcut ilişkilerin daha kalıcı

[32] DENTU, E.; **Abdul-Azis,** Paris 1867, s. 31.

olmasına büyük önem veren padişahın bu seyahatin olumlu sonuçlar doğuracağına inandığını belirtmektedir[33].

Tasvir-i Efkâr gazetesi ise, Paris'te açılacak sergiyi gezmek için bir çok hükümdarın Paris'e gitmek üzere olduğu ve Fransa imparatorunun özel olarak daveti üzerine padişahın da Paris'e gitmeyi kararlaştırdığını yazmaktadır[34]. Yine gazete, İngiltere Kraliçesi'nin, padişahı sergiyi gezdikten sonra Londra'ya davet edeceğinin "*Indipendence Belge*" isimli gazetede rivayet edildiğini belirtmektedir[35].

Ahmet Lütfi Efendi Tarihi'nde ise "Zat-ı Hazret-i Padişâhi'nin seyahatlerinin görülmemiş derecede bir fevkaladelik olacağı ve bu seyahatten devlet ile milletin büyük faydalar elde edileceği umulmaktadır" denilmektedir[36].

2.1.4. Davetin Gelişi ve Kabulü

Basında bu tür yazıların görüldüğü sırada, aslında ortada henüz resmi bir davet bulunmamaktaydı. Sultanın geziyi gerçekleştirmesini ülke menfaatleri açısından yararlı gören Âli ve Fuad Paşalar, sultanın sebepsiz bir seyahati gururuna ve devletin itibarına yediremediğini anlayınca, Sultanın tereddütlerini ortadan kaldırmak için girişimlere başladılar

---

[33] *Takvim-i Vekâyi*, 22 Safer 1284 (25.06.1867), Def'a 884.

[34] *Tasvir-i Efkâr*, 23 Muharrem 1284, (27.5.1867), No. 486.

[35] *Tasvir-i Efkâr*, 30 Muharrem 1284, (3.6.1867), No. 488.

[36] AHMET LÜTFİ EFENDİ; **Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi, C. XI,** TTK, Ankara 1989, s. 107

Âli Paşa, bir görüşme sırasında İstanbul'daki Fransız elçisine Sultanın Paris'e bir seyahat düşüncesi içerisinde olduğunu ve bunun gerçekleşmesinin de düzenlenen uluslararası sergi münasebetiyle mümkün olabileceğini söylemesi, seyahat davetinin çok hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağladı[37].

Seyahat hadisesi o kadar hızlı gelişiyordu ki, devletin üst düzey görevlilerinin pek çoğunun bundan haberi bile yoktu. Paris Büyükelçisi Cemil Paşa'ya dahi resmi herhangi bir bilgi ulaşmamıştı[38]. Cemil Paşa, Sultanın sergiyi ziyaret edeceği haberini Paris gazetelerinden ve resmi çevrelerinden öğreniyordu. Tedirgin olan Cemil Paşa, Hariciye Nezaretine gönderdiği telgraflardan birinde: "Zat-ı Şahanenin seyahati, Fransa'nın İstanbul sefiri tarafından resmen işar olunduğu üzere, başlamış ise keyfiyeti müstacelen bildirmenizi rica ederim" diye yazıyordu[39]. Bu durumun, padişahın karşılanması, ikameti ile resmi görüşmeler ve yapılacak gezilerin düzenlenmesi için lüzumlu olduğunu da bildiriyordu.

Fransız elçisi M. Bure (Bourée), Paris'e gönderdiği 16 Mayıs 1867 tarihli raporunda, sultanın kendisine : "eğer böyle bir ziyaret imparatoru hoşnut kılacaksa Paris'te kendisini görmek istediğini" bildirdiğini, ancak bizzat imparatordan yazılı bir davet almazsa bu ziyaretin gerçekleşemeyeceğini yazmaktadır[40].

---

[37] AKSÜT, Ali Kemâli; **Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati,** İstanbul 1944, s. 84.

[38] Cemil Paşa'nın seyahat hakkında resmi bir bilgiye sahip olmadığını 20.5.1867 tarihinde Londra Büyükelçisi Muzurus Paşa'ya gönderdiği gizli yazıdan anlamaktayız. Bu yazıda Cemil Paşa, "özel olarak öğrendiğime göre padişah Avrupa'ya bir gezi yapmak kararındadır. Bâb-ı Âli henüz resmen bildirmemişse de size gizli olarak yazıyorum" demektedir (Bkz. ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; *"Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati"*, **Belgelerle Türk Tarihi,** İstanbul 1967, S. 1, s. 41.

[39] AKSÜT, a.g.e., s. 83.

[40] TİMUR, a.g.m., S. 12, s. 17.

Cemil Paşa, 18 Mayıs tarihinde İstanbul'a gönderdiği telgrafında: "İmparatoriçenin kendisini sarayda son kabulünde Zat-ı Şahanenin Paris'e seyahat etmek hususundaki niyetleri ve bu konu ile ilgili olarak bildikleri hakkında uzun uzun sorular sorduğunu", ayrıca Marki dö Mutiye'nin (Marquis de Moustier) de son görüşmelerinde kendisine "şayet Zat-ı Şahane Paris'i ziyaret edecek olursa mevcudiyeti ile çok iyi tesirler yaratacaklar ve bundan imparator da son derece mutlu olacaklardır" şeklinde beyanda bulunduğunu; yine Marki dö Mutiye'ye 17 Mayıs 1867 Cuma akşamı aralarında III. Napolyon'un da bulunduğu İngiltere sefaretinin balosunda Hariciye Nezaretinden, M. Bure'nin yukarıdaki (16 Mayıs 1867 tarihli) mesajı iletilmişti[41]. Bununla ilgili olarak, La Turquie'nin "*Indipendence Belge*" gazetesinden naklen verdiği bilgiye göre, mesajın en önemli mevzuu Sultan'ın Paris ziyaretidir.

Bu haber kendisine arz edilince imparator III. Napolyon son derece mutlu olmuştur. Derhal İngiltere büyükelçisinin davetlileri arasında bulunan Osmanlı büyükelçisi Cemil Paşa'ya yaklaşarak: "yeni aldığı haberin kendisini ne kadar mutlu ettiğini ona bildirmiş ve padişahı görmeyi ne kadar çok arzuladığını" söylemiştir[42]. Cemil Paşa, imparatorla yaptıkları görüşmenin hemen ardından aynı akşam, diğer bazı bilgilerle beraber görüşmenin özetini de İstanbul'a bildirmiş, "imparatorun kendisine seyahat kararından duyduğu mutluluğu defaatle söylediğini ve bu sevincinin Sultan'a iletmesini de kendisine emrettiğini" yazmıştır[43].

---

[41] AKSÜT, a.g.e., s. 84.

[42] *La Turquie*, 1 Haziran 1867, No: 123.

[43] *La Turquie*, 1 Haziran 1867, No: 123. Ayrıca bkz. AKSÜT, a.g.e., s. 84. Aksüt tarafından telgraf tarihi 18 Mayıs olarak gösterilmektedir.

Bu arada Fransa Dışişleri Bakanlığı, Sultan'ın Fransa ziyaretinden sonra İngiltere'ye gidip gitmeyeceğini ve hangi yolla döneceğini İstanbul'daki elçisine sorduktan sonra, davetiyeyi İstanbul'daki elçisine göndermiş, elçi M. Bure 21 Mayıs 1867 günü imparatorunun el yazısıyla yazılmış olan davetiyeyi Sultan Abdülaziz'e takdim etmiştir[44].

Böyle bir ziyareti Napolyon'un da fazlasıyla arzu etmekte olduğunu M. Bure'nin mesajını alır almaz derhal Sultan'ı davet etmesinden anlamaktayız. Zaten, III. Napolyon'un Doğu'ya dair pek çok emelleri olduğu bilinen bir gerçekti. Böyle bir fırsat, kendisinde Şark'ta diğer devletlerin durumlarından daha kuvvetli ve verimli bir mevkii kazanma emellerini de tekrar gün yüzüne çıkarmıştı.

Fransa imparatoru, bu seyahat teklifini kabul etmekle uluslararası serginin ihtişamıyla, hanedanına mahsus hatıraları canlandırmakla gururlu bir şekilde Avrupa'daki hükümdar hanedanlarından en eskilerinden birinin halefini, Fatih'in ve Muhteşem Süleyman'ın torununu peygamberin halifesi olan Abdülaziz'i, Tüiyeri (Tuileries) sarayında kabul ederek kendi hükümdarlığına tarihi yeni bir parlaklık eklemek istiyordu[45]. III. Napolyon'un politik amacı ise, Kırım Harbinden beri geçen 12 senenin, Türkiye'yi müttefiklerinin unutmadığını, aralarındaki bağların güçlendiğini göstermekten ibaret olması da muhtemeldi.

M. Bure'nin 21 Mayıs'ta imparatorun el yazısıyla gönderilmiş olan davetiyeyi Sultan'a takdim etmesiyle, Âli ve Fuad Paşaların çabası başarıya ulaşmış oluyordu.

---

[44] TİMUR, a.g.e., s. 17.

[45] MILINGUEN, a.g.e., s. 380.

Aynı gün Paris büyükelçisi Cemil Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen telgrafta: "Fransa sefiri bugün imparatorun davetnamesini Zat-ı Şahane'ye takdim etti. Zat-ı Şahane bundan pek mütehassıs oldular ve memnuniyetlerini imparatora bildirmeye sizi memur buyurdular" denilmekteydi[46]. Yine aynı içerikli başka bir şifreli mesajla Londra sefiri Muzurus Paşa da durumdan haberdar ediliyordu[47].

Fransız elçisinin 22 Mayıs tarihli raporunda ise, Sultan'ın Fransız elçisine şu sözlerle teşekkür ettiğini ifade edilmektedir: "Çocukluğumdan beri Avrupa'yı ve modern uygarlığın harikalarını bizzat gözlerimle görmek istedim. Bugün bu arzuya, Osmanlı imparatorluğu için o kadar şeyler yapan yüce müttefikim imparatorun şahsen tanınması arzusu da katılıyor"[48].

Bu şekilde kesinleşen Sultan'ın seyahatinin Avrupa'da büyük bir ilgi ile karşılandığını görmekteyiz. Gazeteler, Osmanlı padişahının yapacağı bu ziyaretten elde edilecek fayda ve siyasi menfaatleri uzun uzun inceleyen makaleler neşretmekteydiler.

---

[46] AKSÜT, a.g.e., s. 84-85. Kutay ise, bunun aksi bir ifadeyle, "imparator III. Napolyon'un davetinin Paris sefiri Cemil Paşa tarafından İstanbul'a iletildiğini ve 20 Mayıs 1867 Perşembe günü Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın elinde olduğunu" belirtmekte ise de (bkz. KUTAY, Cemal; **Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati**, İstanbul 1991, s. 11); resmi belge ve gazetelerden tespit ettiğimiz bilgilerle uyuşmamaktadır. Ayrıca, 20 Mayıs 1867 tarihi Perşembe değil, Pazartesi gününe tekabül etmektedir.

[47] Söz konusu mesajda; "Fransa sefiri bugün imparatoru adına Sultan'ı Paris'e davet etti, Sultan da bu daveti kabul etti" denilmekteydi. ŞEHSUVAROĞLU, a.g.m., s. 42.

[48] TİMUR, a.g.m., S. 12, s. 17. Elçinin raporunda belirttiğine göre, Sultan bu seyahate kendisinin de katılmasını elçiden rica etmiştir. Elçinin Sultan'a refakat etmesi hususundaki bilgiye incelediğimiz belge, gazete ve diğer araştırmaların pek çoğunda da rastladık.

Seyahatin kesinleşmesi, aslında çok da kolay olmamıştır. Fakat, davetlerin arka arkaya gelmesi ve seyahat fikrinin hızla gelişmesi üzerine, bu seyahatin engellenmesine çalışıldığı da görülmektedir. Tarih-i Lütfi'de, İstanbul'da dahili ve harici, suret-i haktan görünen bir takım sebepler ileri sürülerek seyahat davetlerinin geçiştirilmeye çalışıldığı belirtilmektedir[49].

Aynı şekilde, Kutay da belge göstermemekle beraber, İstanbul'daki İngiltere sefiri Lord Stanley Derbi'nin Londra'ya gönderdiği bir raporunda, Sadrazam ve Hariciye Nazırı'nın Sultan'ın Avrupa'ya yapacağı seyahatin halk nezdinde hoş karşılanmayacağını düşünerek yolculuk kesinleşene kadar susmayı ve yolculuğu gizli tutmayı tercih ettiklerini bildirdiğini yazmaktadır. Ayrıca, dini makamların karşı koymalarına engel olmak için de padişahla birlikte gideceklerin arasında saray imamının ve hocasının da bulundurulacağının söylendiğini, padişahın annesi ile saray kadınlarının da seyahatten endişelendikleri belirtilmektedir[50].

İstanbul'da seyahati geçiştirmek için, kimlerin nasıl çalıştıklarını gerek resmi belgelerde, gerek dönemin gazetelerinde ve gerekse seyahat ve o dönemle ilgili yapılan çağdaş araştırma ve incelemelerde tespit edemedik. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki devlet yapısı ve kültürel durumu dikkate alındığında, böyle engellemelerin olması kuvvetle muhtemeldir. Böyle engellemelerin olduğunu kabul etsek bile, Osmanlı devlet erkanı ve özellikle Âli ve Fuat Paşaların siyasi ustalıkları sayesinde, bu gibi fesat faaliyetlerinin sonuçsuz bırakılmasıyla Avrupa seyahatinin gerçekleştiğinde kuşku yoktur.

---

[49] AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 107.

[50] KUTAY, a.g.e., s. 17.

Seyahat davetinin kabulü ve seyahat hazırlıkları esnasında padişahı meşgul eden ve çözümü ile seyahatin gerçekleşmesinin önünü açan en önemli konulardan birisi, Sultan'ın yokluğunda payitahta kimin vekalet edeceği, özellikle Şehzade Murat'ın ne yapacağı idi? Padişah, yokluğunda veliaht Murat Efendi'nin tahta geçmesinden endişe etmekteydi. Çünkü, yeni cereyanlara karşı sempatisi bilinen veliaht Murat Efendi'nin, Yeni Osmanlılar ile belli seviyede teması ve ayrıca İstanbul'da pek çok seveni ve taraftarı bulunmaktaydı. Padişahtaki bu endişeyi sezen Âli Paşa, veliahtların görgü ve tecrübelerinin arttırılmasını sağlamak amacıyla onların da maiyete alınmasının uygun olacağını söyleyerek, Sultan'ın endişesinin giderilmesini sağlayacak yolu göstermiş oldu[51].

Seyahat hazırlıkları esnasında Bâb-ı Âli'yi meşgul eden konulardan bir diğeri de Sultan'a kimlerin refakat edeceği konusu idi. Sultan'ın bir yandan Batı kültürüne aşina olmaması, diğer yandan diplomasi kurallarına dikkat etmemesi nedeniyle sıkıntıların doğabileceğini düşünen Âli Paşa, daha önceki Mısır seyahatinde de padişaha refakat emiş olan Fuad Paşa'nın yine Sultan'a refakat etmesini teklif etmişti. Bunun üzerine, Âli Paşa, padişahın yurt dışında bulunduğu süre içerisinde padişah adına devlet işlerine bakmak üzere "Naib-i Saltanat" (padişah vekili) olarak görevlendirilmişti[52].

---

[51] AKSÜT, a.g.e., s. 99-100.

[52] DANİŞMEND, a.g.e., C. IV, s. 217. Bütün Osmanlı tarihinde bu sıfatla görevde bulunmuş tek devlet adamı, Âli Paşa'dır Bu arada, Hariciye teşrifatçısı (Protokol Genel Müdürü) Mehmet Kamil Bey, Mayıs ayı sonlarında Paris'e gönderilmiş ve imparator ile imparatoriçenin de hazır bulunacakları balo hususunda kendisiyle müzakere edilmesi Paris sefiri Cemil Paşa'ya da bildirilmişti; AKSÜT, a.g.e., s. 96.

Hareket günü olarak 21 Haziran 1867 Cuma (18 Safer 1284) günü, belirlenmiş ve durum ilgili elçiliklere bildirilmişti. Seyahat gününün kesinleşmesi üzerine, bir gün önce (20 Haziran 1867) vükela mabeyne gelip hürmetlerini arz ve her birisi işleriyle ilgili iradeleri aldıktan sonra Tanrı'dan selamet dilediler. Ayrıca, dost devletlerin sefirleri ile imparatorluk içinde yaşayan unsurların ruhani reisleri de iyi yolculuklar temennisinde bulundular[53].

2.1.5. İstanbul'dan Ayrılış ve Maiyettekiler

21 Haziran Cuma günü Ortaköy mahşeri bir kalabalık tarafından doldurulmuştu. Padişahın selamlık resmini Ortaköy camiinde [54] yapacağı anlaşıldığından İstanbul'un her tarafından pek çok insan, camii civarındaki meydanı, cadde ve sokakları doldurmuştu.

Gösterişli bir alayın ortasında beyaz atının üzerinde, görülmemiş bir ihtişamla gelen sultan Aziz İstanbul halkı tarafından gönülden ve şiddetli alkışlarla karşılanmıştı. Namazı kıldıktan sonra aynı ihtişam ile Dolmabahçe sarayına dönmüştü. Sabah erken saatlerde Rus Çar'ının oğlu Aleksi Aleksandriyeviç, Olga vapuru ile Odesa'dan İstanbul'a gelmişti. Padişah, öğleden sonra onu ve maiyetinde

---

[53] AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 108.

[54] Padişahın selamlık merasimini yaptığı cami, gerek Ahmet Lütfi Efendi gerekse Kutay tarafından "Nusretiye Camii" olarak gösterilmektedir (bkz AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 108; KUTAY, a.g.e., s. 21). Ancak, bu camii, bizzat seyahate katılan ve seyahatin günlüğünü tutan Hilmi Efendi tarafından Ortaköy Camii olarak belirtilmektedir (HİLMİ EFENDİ; **Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin Avrupa Seyahatnamesi**, Yayınlayan: Necip Asım, Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Sene 8-13, Numara: 49:62, s. 90-91).

general İgnatiyef ile Rus sefareti erkanını kabul etti[55]. Gelenler, Âli ve Fuad Paşa'dan şikayet ederek iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi için Sultan'dan şahsi nüfuzunu kullanmasını istemeleri üzerine padişah, seyahatten dönüşünde konuyu ele alacağını vaad etmiştir[56]. Uzun süren görüşmenin ardından, derhal seyahat programının uygulanmasına geçilmiştir.

Seyahat için gerekli olan her türlü hazırlıklar yapılmış bir şekilde hareket için irade beklenmekteyken, saat 16'da atılan bir top, hareketi müjdeliyordu. Boğazın her iki sahilini dolduran binlerce insanın çığlıkları ve gemilerden atılan top sesleri arasında Sultan Abdülaziz kendisi için büyük bir itina ile hazırlanan *Sultaniye* yatına geçti[57].

Konvoy'u teşkil eden gemiler şu şekilde sıralanmıştı:

-Sultaniye yatı: Hünkar ve maiyeti için.

-Pertevpiyale yatı: Hademeler ve seyahat malzemeleri için.

-İki Osmanlı savaş gemisi: *Aziziye* Uskurlu Fırkateyni ile *Orhaniye* Zırhlı Fırkateyni.

-Fransız deniz kuvvetlerine ait Forbin korveti: Fransa büyükelçisi M. Bure ile İngiltere elçiliği başkatibi de hükümetleri adına davetçi sıfatı ile bu gemiye binmişler ve heyete refakat ediyorlardı[58].

---

[55] *La Turquie*, 22 Haziran 1867, No: 140. Buna karşılık *Aksüt*, Rus Çar'ının oğlunun bir gün önce geldiğini belirtmektedir (bkz. AKSÜT, a.g.e., s. 97).

[56] KUTAY, a.g.e., s. 21.

[57] HİLMİ EFENDİ; a.g.e., s. 91; *La Turquie*, 21 Haziran 1867, No: 139.

[58] *La Turquie*, 21 Haziran 1867, No: 139.

Seyahat kararından son derece mutlu olduğunu ve Zat-ı Şahane'yi Paris'te görmekten bahtiyar olacağını söyleyen imparator III. Napolyon, sultanın maiyetleri hakkında Cemil Paşa'dan etraflı bilgi istemişti. Cemil Paşa'nın müracaatı üzerine Bâb-ı Âli'ce hazırlanan ve Paris sefaretine gönderilen listeye göre heyette bulunanlar şu şekilde sıralanıyordu[59]:

- Zat-ı Şahane,
- Büyük oğlu şehzade Yusuf İzzettin Efendi (Henüz 11 yaşlarında),
- Yeğeni ve veliaht Murad Efendi,
- Yeğeni şehzade Abdülhamid Efendi,

Üst Düzey Görevliler:

- Hariciye Nazırı *Fuad Paşa*,
- Hariciye Teşrifatçısı (Prokokol Umum Müdürü) *Mehmed Kamil Bey*,
- Divan-ı Hümayun Baş Tercümanı *Arifi Bey*,
- Özel Kalem Müdürü *Ali Fuad Bey*,

Sivil Memurlar

- Başmabeynci *Hüseyin Cemil Bey*,
- Başkatip *Mehmet Emin Bey*,
- İkinci Mabeyinci *Halid Bey*,
- Baş İmam *Hayrullah Efendi*,

---

[59] AKSÜT, a.g.e., s. 98-99. Aynı liste Londra sefiri Muzurus Paşa'ya da gönderilmiştir (bkz. ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 42-43).

- İkinci Katip *Halimi Efendi*,
- Üçüncü Mabeyinci *Ziver Bey*,
- Dördüncü Mabeyinci *Hafız Mehmed Bey*,
- Katip *Fazlı Bey*,
- Mabeyinci *Fuad Bey*,

Askeri Şahsiyetler

- Amiral *Rasim Paşa*,
- Başhekim *Makro Paşa*,
- Başyaver *Rauf Paşa*,
- *Esat Paşa*,
- Yaver Albay *Rıza Bey*,
- Albay *Hafız Bey*,
- Yaver Yarbay *Salih* ve *Fazıl Bey*ler,
- Emir Subayı Binbaşı *Hakkı* ve *Muzaffer Bey*ler,
- Veliaht Murad Efendininin yaveri Albay *Mehmed Bey*,
- Şehzade Yusuf İzzettin Efendinin yaveri Yarbay *Ahmed Bey*,
- Emir Subayı olarak beş binbaşı, bir teğmen, altı silahşör.

Bu arada Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın torunu *İzzet Fuad Bey* de hem çok iyi Fransızca bilmesi nedeniyle hem de Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'ye yol arkadaşlığı etmesi için henüz ondört yaşında olmasına rağmen kafilede yer almıştı. Ayrıca, ikinci imam Akşehirli Hoca *Hasan Efendi* ile İstanbul Şehremini Muavini *Ömer Faiz Bey*'in[60] de bu seyahate katıldıkları bilinmektedir.

İki sahili dolduran halk, talebe ve askerlerin alkışları ile hayır duaları ve "padişahım çok yaşa" tezahüratları arasında yola çıkan padişahı devlet büyükleri, yabancı elçiler ve bazı vatandaşlar özel ve resmi vapurlarla çekmece açıklarına kadar uğurlamışlardı[61].

Yolculuk gayet müsait şartlar altında ve güzel bir havada gerçekleşiyordu. Gece Marmara'da istirahatla geçirildikten sonra, ertesi sabah (Cumartesi sabahı) Kala-i Sultaniye (Çanakkale'ye) varan kafile, sahillerden ve daha önce Çanakkale'ye sultan ve maiyetindekileri karşılamak üzere gelen Fransa'nın Akdeniz filosundaki gemilerden atılan toplarla selamlanıyordu. Sultan Aziz tarafından yaptırılan yeni ve sağlam tabyaların önünden geçilirken toplar atılıyor, kalelerdeki askerler nöbet atışı ile sultanı selamlıyorlardı. Sahilleri dolduran halk ve mektep talebelerinin nida ve duaları ufku kaplıyordu. Sultan Aziz halkı ve askerleri taltif ettikten sonra maiyetlerinde bulunan Fransa sefiri M. Bure'nin aracılığı ile Fransız donanması komutanı ve maiyetindeki subayları huzuruna kabul ederek amirale ikinci rütbeden

---

[60] Ömer Faiz Bey, Kutay tarafından İstanbul Şehremini olarak gösterilmekte ise de (bkz. KUTAY, a.g.e., s. 32), o dönemde Şehremini Server Paşa (Efendi)'dir (bkz. ERGİN, Osman Nuri; **İstanbul Şehreminileri**, Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul 1996, s. 72).

[61] *Takvim-i Vekayi;* 22 Safer 1284 (25 Haziran 1867), Def'a 884; AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., 108; HİLMİ EFENDİ, s. 91

bir kıta Mecidî Nişanı verdiği gibi, diğerlerine de çeşitli rütbelerden nişanlar ihsan eylemiştir[62]. Burada birkaç saat dinlenildikten sonra, Fransız donanmasının da katılımı ile daha da heybetli bir hal alan kafile, öğleden sonra Çanakkale'den yine karşılandıkları gibi top atışları ve haykırışlar arasında yola koyulmuştur.

Bütün gün ve gece gidilerek ertesi Pazar günü Midilli ve Sakız Adaları geçilmişti. Girit Adasının kuzey sahilleri ve Yunun sularını Pazartesi günü arkalarında bırakarak, Salı sabahı Sicilya Adasının kuzeyinden Etna Yanardağı'nın önünden geçilmişti[63]. Sabah saat 7.00 sıralarında İstanbul'a giden Fransa posta vapurlarından *Nieman* ile karşılaşılmıştı. Sultan'ın yaverlerinden Fazıl Bey, Bâb-ı Âli'ye iletilmek üzere kendisine teslim edilen evraklarla birlikte bu vapura binerek İstanbul'a gitmiş, iki gün sonra da Varna yoluyla Paris'e hareket etmiştir[64].

Akşam üzeri saat altı da Mesina'ya varıldı. Sultan Abdülaziz burada da kaleden atılan toplarla karşılanmıştı. Zat-ı Şahane'leri Sultaniye yatından Pertevniyal

---

[62] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 91-92; AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 108. Fransız filosu komutanı Amiral Simon, başka bir yere atandığı için padişahın maiyeti ile birlikte Tulon'a kadar gitmiştir (Tasvir-i Efkar, 24 Safer 1284 (27 Haziran 1867), No: 495).

[63] Kafile Adriyatik'ten İtalya sularına girerken ilk defa fırtına çıkmıştı. Denizden çok korkan sultan Abdülaziz'i Sultaniye yatının Lumbar deliklerinden giren serpintiler çok ürkütmüştü. Bunun üzerine Sultaniye süvarisi Amiral Rüstem Paşa'yı çağırarak derhal geri dönülmesini emretmişti. Çok zor durumda kalan süvarinin imdadına Fuad Paşa yetişmiş ve bütün sorumluluğu üzerine alarak yola devam edilmesini sağlamıştı. Çünkü, söz konusu olan bir devlet-milletin itibarıydı. O geceyi çok sıkıntılı geçiren hünkar, sabaha karşı İtalya karasularında İtalyan donanmasından atılan "hoş geldiniz" topları ile uyanmıştı. Uyku sersemi halinde Fuad Paşa'dan İtalyan donanmasınca karasularına girişlerinin kutlandığını öğrenince öfkesini gizlemek zorunda kalmıştı (ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 44; KUTAY, a.g.e., s. 26; AKSÜT, a.g.e., s. 109).

[64] Nieman posta vapurunun yolcuları arasında Bâb-ı Âli nezdinde Fransa büyükelçiliği birinci sekreterliğine Marki de Seyves'in yerine atanan *Verniac*'da vardı (*La Turquie*, 3 Temmuz 1867, No: 148).

yatına teşrif etmiş ve geceyi orada geçirmiştir. Bu sırada ihtiyaç duyulan malzeme ve kömür nak'i de yapılmıştır.

Ertesi sabah Hariciye Nazırı Fuad Paşa, "Tulon'a müteveccihen şimdi hareket ediyoruz" şeklinde Bâb-ı Âli'yi haberdar ettikten sonra Mesina Limanından hareket edildi. Perşembe günü İtalyan karasularına girilmişti. İtalyan sularında İtalya donanmasından bir zırhlı ile üç fırkateyn tarafından karşılanmış ve onların refakatinde ikinci durak olan Napoli'ye doğru yola devam edilmişti.

Osmanlı Floransa sefiri Rüstem Bey, 13 Haziran 1867 tarihi ile Fuad Paşa'ya çektiği telgrafta, kral II. Viktor Emanuel'in pek çok askeri ve mülki erkanını sultanın karşılanmasına memuren Napoli'ye gönderdiğini bildirmekteydi. Bununla birlikte, karşılayıcılar saatlerce uzakta Türk donanmasını karşılayarak Napoli'ye birlikte girdiler. İki donanmanın karşılıklı olarak birbirini selamlamaları ile sahilde toplananların alkışları muhteşem bir manzara oluşturuyordu. Napoli'de durulması kararlaştırılmıştı. Ancak, burada çok kısa bir süre kalınacak bazı ihtiyaçlar temin edilecekti. Bundan istifade ile İtalyan hükümeti adına gelen bir heyet ile Floransa sefiri Rüstem Bey, sultanı ziyaret ettiler. Hünkar, hepsine ayrı ayrı iltifatta bulunmuş ve nişanlar vermişti. Bu kabul sırasında sultan, Napoli'de daha fazla kalamadığı için üzgün olduğunu belirtmiştir[65]. Kısa süren merasimin ardından İtalya kıyıları takip edilerek Tulon'a doğru yola çıkıldı[66]. Saat 17.00 sıralarında Elbe ve Korsika adaları arasından geçilmişti. Artık son durak Tulon idi.

---

[65] Levant Herald, 8 Temmuz 1867.

[66] HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 92. Rüstem Bey, kafilenin ayrılışının hemen ardından, Bâb-ı Âli'ye gönderdiği telgrafında, padişahın 07.30'da gelip 09.00'da hareket ettiğini bildirmişti (AKSÜT, a.g.e., s. 106; ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 44-45). *La Turquie* gazetesi de (29 Haziran

2.1.6. Tulon'da Karaya Çıkış ve Karşılama Merasimleri

Nihayet, 29 Haziran Cumartesi sabah saat 5.30'da hedefe ulaşılmıştı. Günlerden beri fevkalade bir heyecan içinde bulunan Tulon Limanının ön tabyalarından atılmaya başlanan toplarla Osmanlı kafilesinin gelişi selamlanıyordu[67]. Tulon'a varışında padişaha, deniz kuvvetleri ve halk tarafından o güne kadar görülmemiş derecede muhteşem bir karşılama töreni hazırlanmıştı. Burada savaş gemilerinin her birinden dört salvo halinde yüzbir pare top atıldığı; birinci salvonun sultanın körfeze girişinde; ikincisinin, savaş gemilerinin arasından geçtiği sırada; üçüncüsünün, gemiden inerken; dördüncüsünün ise tersane içerisine yerleştirilmiş olan *Inflexible* adlı gemiden yapıldığı belirtilmiştir[68].

La Turquie Gazetesinin *Moniteur* Gazetesinden naklen verdiği bilgiye göre, Paris sefiri Cemil Paşa, elçiliğinin bütün personeli ile Tulon'da hazır beklemekteydi. İmparator III. Napolyon da hükümetinden pek çok üst düzey görevliyi karaya

---

1867, No: 145) bu haberi okuyucularına, "Majesteleri sultan Perşembe günü saat 07.00'de imparatorluk filotillasıyla geldiği Napoli'den saat 9.00'da hareket etti" şeklinde duyurmuştur.

[67] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159. Gücünü ve kudretini göstermekten hoşlanan III. Napolyon, karşılama amacıyla çıkardığı irili-ufaklı, eksi-yeni 100 parça kadar gemiyi limanda toplamıştı. Limana girerken, bu gemilerin yeri göğü inleten selamlayıcı top atışları Sultaniye yatını çok sarsmıştı. Sabrı tükenen Sultan Aziz, tekrar sinirlenmiş ve Fransa toprağına ayak basmadan İstanbul'a dönmek istemişti. Süvariyi çağırarak, ikinci kez geri dönülmesini emretmişti. Fuad Paşa bu sefer şahsen ricalara başlamışsa da bir sonuç alamadığını görünce, atalarımızın binbir güçlük ve tehlike içinde buralara kadar geldiklerini, kendisinin hiçbir zahmet çekmeden buraya geldiğini ve büyük bir sevgi ve muhabbetle karşılandığını hatırlatarak, kendisinin seren direğine asılmadan dönüş yapılamayacağını belirtmesi üzerine, emrini geri almış; ancak başmabeyinciye İstanbul'a dönüşte Fuad Paşa'dan bunun hesabını soracağını belirterek kızgınlığını göstermiştir (ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 45; AKSÜT, a.g.e., s. 109-110).

[68] MERZER, Rene du; *"Le Sultan á Paris"*, **L'illustration**, Journal Universel, No: 1271, Paris, 6 Temmuz 1867, s. 2.

çıkışında haşmetli Sultan'a hoş geldiniz demek ve saygılarını sunmak üzere Tulon'a göndermişti[69]. Karşılama heyeti içerisinde emir subayı Tümgeneral Baron dö Bevil (de Béville), mabeyinci dük dö Tarant (Le duc de Tarante), Marki dö Ko (Le Marquis de Caux) ve sultanın Fransa'da ikameti süresince mihmandarlığını ifa etmek için görevlendirilmiş olan emir subayı kumandan Verşer dö Refiy (Verchere de Refiyye) ile veliaht Murad Efendi'nin mihmandarlığı için görevlendirilmiş olan yüzbaşı Dreys (Dreysse) vardı.

Her biri bir subay tarafından sevk ve idare edilen iki buharlı tekne limandan Sultaniye yatına Fransa elçimiz Cemil Paşa, Kamil Bey, Makro ve Hüseyin Paşalar ile sefaret personelini götürüyordu. İkinci teknede ise Tulon bahriye kumandanı Amiral Kont dö Şaban (Le Conte de Chabannes) ile isimleri yukarıda sayılan imparatorun temsilcileri bulunmaktaydı. Adı geçenler, Sultaniye yatına çıkarak saygılarını sunmuşlardı.

Saat sekize doğru top seslerinin yeniden işitilmesinin ardından Sultaniye yatı körfezde savaş düzenine göre sıralanmış olan gemilerin arasından geçerek, kendisi için ayrılmış olan yere gelip demir attı.

Tersanede yapılan hazırlıklar, sultan karaya çıktığında onu onurlandıracak ve gururunu okşayacak tarzda, yetkililer tarafından bizzat nezaret edilerek yerine getirilmişti[70].

Fransa'da halk sultanın ziyaretini büyük bir coşku ile karşılamaya hazırlanmakta idi. Daha sultan yolda iken, *La Turquie* Gazetesine Tulon'dan

---

[69] *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154; ayrıca bkz. AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 108.

[70] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159.

gönderilen 27 Haziran tarihli bir mektupta yapılan hazırlıklar ve halkın coşkusu şu şekilde anlatılmaktadır:

Birkaç günden beri Tulon, o güne kadar görülmemiş bir canlılık içindedir. Bütün sokaklara, evlere bayraklar ve her türden simgeler asılmıştı. Bu durum, alışılmamış bir görünümü sergiliyordu. Rıhtıma pek uzak olmayan bir yerde yeşil bir bayrak görülüyordu. Ortasından kocaman bir ayyıldız ile ikiye ayrılan bu bayrağın bir yanında Meryem ana, diğer yanında ise elinde kılıcı ile Sen-Lui (Saint Louis) temsil ediliyordu. Bu amblemlerle süslenen ev, adeta iki dini uzlaşmasını simgeliyordu. Belki de bu süslemeye yönelik bir tesadüftü, ya da gelen geçenin dikkatini çekerek kapısının önünde durmalarını istiyordu. Eğer gerçek niyeti bu ise, bunda tamamen başarı olmuştu.

Yine aynı mektuptan, şehir otellerinin Fransa'nın dört bir yanından sultanlarını karşılamak ve hürmetlerini arz etmek için koşuşturan Osmanlı vatandaşları tarafından doldurulduğu ve hatta onları barındırmaya yetmediğini de öğrenmekteyiz.

Halk büyük bir sabırsızlık ve merak içindedir. Seyahatte sultana eşlik eden Fransa'nın İstanbul büyükelçisi M. Bure'nin, Tulon deniz komutanı Kont dö Şaban'a Mesina'dan gönderdiği telgraf, halktaki sabırsızlığı ve merakı kısmen yatıştırmıştı. Telgrafta, seyahat konvoyunun 29 Haziran Cumartesi sabahı Tulon'da olacağı bildirilmekteydi. Bu haberi alan ahali meraklı bir halde, artık rıhtımda beklemeyerek gruplar arasında gezinmekte ve sultanlarının gelişini bekleyen Türklere sevecen bir merakla bakmaktadırlar.

Mektuptan, Cemil Paşa'nın Tulon'a iner inmez şehir ve belediye yetkilileri ile temas kurduğunu ve sultanın karaya çıkışında icra edilecek tören üzerinde çalışarak anlaştıklarını da öğrenmekteyiz. Ayrıca mektupta, Paris hükümetinin kendisinin kıymetini bildiği, takdir ettiği, halkın da onu çok iyi tanıdığı, Tulon'da da kendisine yaklaşan herkesin sevgisini kazandığı şeklinde Cemil Paşa'ya övgüler de yer almaktadır.

III. Napolyon'un da sultanın Fransa'ya girişinde hiçbir şeyin eksik olmamasını arzu etmesi ve iki hükümdara yaraşır şekilde karşılama yapılmasını istemesi sebebiyle Cemil Paşa ile Kamil Bey'in Fransız yetkililerin gözünden kaçabilecek bütün detayları titizlikle kontrol ettikleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan Gazete, Sultaniye yatının limanda kendisine ayrılmış yere gelip demirlemesinden sonraki manzarayı şöyle tasvir etmektedir:

Tulon baştan başa süslenmiş, tüm rıhtım hatta denize doğru uzanan bir iskele halı ile kaplanmıştı. İskelenin ucunda ise, şahane bir Osmanlı bayrağı bulunuyordu. Her taraf çiçekler ve bayraklarla süslenmişti. Askeri birlikler (bir piyade alayı, bir deniz alayı, bir jandarma birliği ve donanmaya bağlı itfaiyeciler) deniz komutanlığı merkezine kadar iki taraflı olarak sıra sıra dizilmişler ve selam duruyorlardı. Sıranın sonunda ise bir topçu alayı yer alıyordu. Kanalın her iki yanındaki kanepelerde canlı yüzleri ve göz alıcı zarafette kıyafetler giyinmiş hanımlar oturuyorlardı.

Saat 10'da sultan, kendisini almak için yanaşmış ve mükemmel surette süslenmiş olan küçük gemiye bindi. Rıhtıma doğru yöneldiğinde kıyıdan ve

gemilerden alınan toplar[71] onun geçişi üzerine yeniden gürlüyorlar, denizciler de binlerce kez "*Yaşasın Sultan*" çığlıkları ile selamlıyorlardı. Padişah'ın bulunduğu gemi rıhtıma yanaştı. Deniz bölge komutanı ve erkanı ile çevrili olan küçük geminin güvertesinde sultanın görünmesi ile birlikte halkın anlatılmaz bir coşku ve heyecan içinde olduğu gözleniyordu. Top atışları durmaksızın ortalığı çınlatıyor, bandoların sesi trampetlerin gümbürtüsüne, halkın çığlığı ise top seslerine karışıyor, böyle bir ortamda askeri marşlar çok sessiz kalıyor, kendisini gösteremeyip gürültü içerisinde kaybolup gidiyordu. Burada bulunan Osmanlı tebaasından Müslümanlar, Rumlar ve Ermeniler de sultanlarını alkışlıyorlardı[72].

Denizcilik Bölge Merkezine doğru yönelen imparatorluk kortejine, "*Yaşasın Sultan, Yaşasın İmparator*" diye ardı arkası kesilmeksizin alkışlar ve tezahüratlara korkunç bir kalabalık eşlik ediyordu. Sultanın binanın balkonunda görülmesiyle, alkışlar, haykırışlar yeniden canlanmaya ve bütün şiddetiyle yankılanmaya başladı[73].

Kont dö Şaban'ın, sultana vilayetin askeri ve sivil erkanını takdiminden sonra özel kabullere geçildi. Bunlar içinde şüphesiz politika aleminde önemli bir yer tutan Mustafa Fazıl'ın ki pek önemliydi[74]. Bir gün önce, kalabalık bir grupla Tulon'a gelen Mustafa Fazıl Paşa, Sultan tarafından sevgi dolu bir içtenlikle kabul buyuruldu. Bu

---

[71] Toplar atılırken bir kaza olmuş, bir Fransız ölmüş, üç kişi de yaralanmıştı. Sultan, kendisini karşılama merasimi sırasında ölen bu askerin ailesine maaş bağlanmasını emretmişti (bkz. TİMUR, a.g.m., S. 12, s. 21).

[72] *La Turquie*, 8 Temmuz 1867, No: 152. Tulon'a varış ve burada karşılama merasimi hakkında bilgi için ayrıca bkz. HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 93.

[73] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159.

[74] Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i Tulon'da karşılaması hakkında bkz. Ebuziyya TEVFİK, **Yeni Osmanlılar Tarihi,** C. III., ss. 137 ve devamı.

kabuller içerisinde Sultan'ı en fazla duygulandıranı Güney Fransa'da oturan tebaasının kabulüdür. Önlerinde beyazlar giyinmiş bir grup genç kız vardı. Onlardan birisi olan Liyon (Lyon) konsolosu ve Marsilya konsolos vekilinin kızı Havva hanım, Sultan'a bir buket çiçek takdim etmiş ve şunları söylemiştir:

"Padişahım! Bu topraklara ayak bastığınız anda şahane huzurunuza koşmak ve hoş geldiniz demek vazifesi Türkiye'nin sadık evlatlarına teveccüh edilmiştir. Vatandan uzak yaşayan bizler için Zat-ı Şahane'lerine en içten hürmet ve sadakat hislerimizi arz etmeye vesile olan, bu fırsat kadar mukaddes ve güzel bir vazife daha yoktur..... Fransa'da oturan Osmanlı topluluğu güçsüz sesimizin kalbi hümayununuza daha iyi tesir edeceği ümidiyle koruyucu ve hayırsever yönetimlerinin tüm lütuflarından istifade eden bizlerin naçiz saygı hislerini arz etmeye beni ve genç kız arkadaşlarımı görevlendirdiler..... Bu gün bana düşen şerefi sadece taşımakta olduğum isme borçluyum. Bu isim, Padişah'ım bir asrı aşan bir süreden beri Zat-ı Şahane'lerin hükümdarlıklarına babadan oğula sadakatle hizmet eden bir ailenin adıdır."

Bu sözlerden çok duygulanan Sultan, gönlünü hoş eden konuşmacıya şu cevabı vermiştir:

"Hanımefendi, ifade ettiğiniz dileklerinizden fazlasıyla duygulandım. Çiçeklerinizi, dile getirdiğiniz bu duygu ve düşüncelerin bir hatırası olarak saklayacağım"[75].

Kont dö Şaban, sultanın maiyetleri ve bakanlar, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Bure ile Tulon şehri erkanının da hazır bulundukları bir öğle yemeği

[75] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159.

ikram etmişti. Bunun üzerine, gösterilen yakın alaka ve bu sıcak karşılamadan dolayı gözle görülür bir biçimde mutlu olan sultan, hissettiği duygulu memnuniyeti Fransız yetkililerine göstermesini (anlatmasını) Fuad Paşa'dan istemiştir[76].

Hariciye Nazırı Fuad Paşa tarafından pek çok söylev verilmiş, kadeh kaldırılmıştı. Bu ise, orada hazır bulunanlar tarafından son derece coşkulu ve sıcak bir ilgi ile karşılanmıştı. İlk konuşması, Fransızların imparator ve imparatoriçeleri ile imparatorluğun prensine yönelikti. Buna General dö Bevil, Sultan Abdülaziz'in sağlığına kadeh kaldırarak karşılık vermişti. Daha sonra, sultana son derece göz kamaştırıcı ve bir o kadar da duygulandırıcı şölen hazırlayan orduya, bahriyeye ve Tulon şehrine hitap eden Fuad Paşa'ya General Kont dö Klonar (Clonard) ile Tuğamiral Geydon (Gueydon) ve Tulon belediye başkanı karşılık verip kadeh kaldırarak iki ulusun birliği ve dayanışması şerefine içmişlerdi.

Askeri bando ara vermeksizin çalıyor, belediye meydanı ve ara sokaklarda toplanan halk da bu şenliklere adeta belediye binasının salonlarında verilen davette hazır bulunanlarla birlikteymiş gibi iştirak ediyorlardı.

Tulon'da yapılan bütün bu merasimleri değerlendirdiğimizde, Abdülaziz döneminin"Osmanlılar açısından tarihlerinin övünülecek bir çağı olarak damgasını vuracağı" yorumunda bulunabiliriz.

---

[76] MERZER, a.g.m., s. 2. Yazar, sultanın İstanbul'dan 21 Haziran'da tahtın varisi prens Murad Efendi, yeğenlerinden ikisi Abdül Ahmed Efendi ve Yusuf Ahmed Efendi ve üst düzey görevlilerden oluşan seçkin bir heyetle hareket ettiğini ve 19 Haziran tarihinde Tulon'a vardığını belirtmektedir. Halbuki, yazar Abdülhamid ve Yusuf İzzettin Efendilerin adını yanlış yazdığı gibi, Yusuf İzzettin Efendi'ye oğlu yerine yeğeni ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca, Tulon'a varış 19 Haziran değil, 29 Haziran'da gerçekleşmiştir. Söz konusu makale çalışmamız ekindedir.

Sultan Abdülaziz açık mavi gözleri üzerinde siyah kaşları ve heybetli görünümü, ağırbaşlı ve onurlu tavırları ile; Hariciye Nazırı Fuad Paşa ise zarafeti ve zekası ile bütün dikkatleri çektikleri gibi, sultanın maiyetinde bulunanların her biri ulusal kıyafetleri içinde izleyicilerin bakışlarını üzerlerine çekiyorlardı. İçlerinde Karadağlılar, Sırplar, Arnavutlar pırıl pırıl harikulade işlemeli elbiseler ile çok pahalı ve süslü silahlar taşıyorlardı. Seçkin ailelere mensup bu genç adamlar Fransa'da hükümdarlarına eşlik etme ve onu koruma hizmeti ifa etme onuruna erişmişlerdi[77].

Paris Büyükelçisi Cemil Paşa Tulon'a indikten sonra bulduğu ilk fırsatta Hariciye Nezaretine bir telgraf çekmiş, Fuad Paşa da sadarete gönderdiği telgrafta; "Donanmayı hümayun bu sabah Tulon limanına girmiştir. Padişahın sağlığı yerindedir. Tulon limanında büyük bir karşılama töreni düzenlenmiştir. Tulon'da birkaç saat dinlenildikten sonra bugün saat 17.10'da hareket edilecek ve yarın yani Haziran'ın otuzunda saat 16.20'de Paris'e ulaşılacaktır" demektedir[78].

---

[77] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159. Ayrıca, sultanın maiyetinde bulunan saray aşçıları ve diğer görevliler de Tulon limanına indiklerinde Periyor saatleri ve gümüş köstekleri, ipek Trablus kuşakları ve mor çuha üzerine som altın işlenmiş şalvar ve yelekleri ile her biri bir Türk şehzadesi sanılarak şiddetle alkışlanmışlardı. Padişahı rıhtımda karşılayanlar arasında Tulon deniz komutanının karışı Madam Şaban'da bulunmaktaydı. Bunlar dekolte içerisindeki madamın etrafında dolanıp bıyık burmaya başlamışlar, kadının sıkıldığını gören Fuad Paşa durumun farkına vararak ağaları uzaklaştırmıştı (Bkz. ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 86).

[78] *Takvim-i Vekayi*, Gurre-i Rebiül-evvel 1284 (3 Temmuz 1867), Def'a 885. Telgraf sureti ayrıca Tasvir-i Efkar gazetesinde de yayınlanmıştır [bkz. 28 Safer 1284 (1 Temmuz 1867), No: 496]. Takvim-i Vekayi'de ayrıca, İstanbul'daki vatandaşların padişahlarının ülkede bulunmaması nedeniyle çok üzgün oldukları, ancak sağduyu sahibi herkesin bu gezinin devlet ve millet için faydalı sonuçlar doğuracağını kabul etmekte olduklarını da belirtilmektedir.

Bu sırada Paris'de Fransız hükümeti tarafından önemli bir operasyon yürütülüyordu. Paris'te bulunan Yeni Osmanlılar'dan Namık Kemal, Ziya Bey ve arkadaşları Fransa'dan çıkartılıyordu.

Fransa Dahiliye Nazırı Marki dö la Valet (Marquis de la Valette), Yeni Osmanlılar'ın bu tanınmış simalarını makamına görüşmeye davet etmişti. Ziya Bey daveti alınca dostu Marki dö Mutiye'ye giderek davetin sebebini öğrenmiş ve arkadaşlarını da durumdan haberdar etmişti[79].

Davet günü iki arkadaş, Dahiliye Nezaretine gidip, La Valet'in odasına girmişlerdi. Bu sırada La Valet'in zihni, bildirmek istediği hükümet kararını nasıl ifade edeceği konusu ile meşguldü. La Valet'in halini gören Ziya Paşa, ondan önce davranarak "Nazır efendi hazretleri! Arkadaşlarımla beraber Londra'ya gitmek üzere hazırlanmış bulunduğumuz bir sırada davetinizi almak şerefine erdiğimizden, lütfen sebebini açıklar mısınız? Zira treni kaçırmaya mecbur kalacağız" demiş; bunun üzerine La Valet rahatlayarak hükümet kararını açıkça bildirme imkanına kavuşmuştu:

"Bu gidişinizdeki isabeti tasdik ederim. Ben de size bunu bildirecektim. Çünkü, imparatorluk hükümeti muhteşem misafirini huzursuz edebilecek şeyleri mümkün olduğu kadar azaltmayı, misafirini en iyi şekilde ağırlamanın icaplarından saymıştır. Şurasını da ayrıca belirtmekten iftihar ederim ki, bu tedbirde nezaretimin bir dahli yoktur. Vazifem yalnızca bildirmekten ibarettir. Çünkü, seyahat hakkında

[79] O günlerde Mustafa Fazıl Paşa, sultanın gelişleri sırasında sadık bir bende sıfatı ile hudutsuz bağlılığını arz etmek üzere Tulon'da bulunduğundan, Fransız hükümetinin aldığı karardan haberi yoktu (EBUZZİYA TEVFİK; **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C. III, İstanbul 1973, s. 137).

nezaret size emir vermek için makul bir sebep bulamaz. Bu talep –orada bulunan iki kişiyi göstererek- şu efendilerin lüzum gördükleri bir tedbirdir"

Zaten Ziya Bey, Marki dö Mutiye ile bir gün önce yaptığı görüşmede böyle bir talebin yapılacağını öğrenmişti. Onun için Dahiliye Nazırı La Valet'e "Hükümdarımızın istirahatinin sağlanması bizce de istenilen bir şeydir. İmparatorluk hükümetinin bu hususta gösterdiği itinadan dolayı teşekkür ederiz" dedikten sonra, Nazıra veda ile Paris Kuzey Garı'nda beklemekte olan arkadaşlarına katılmıştır[80].

Yeni Osmanlılar'ın uzaklaştırılmalarındaki asıl neden, daha önce Paris'e gelen Rus Çar'ına Buloyn Ormanı'ndan (Bois de Boulogne) dönüşünde genç bir Leh'li tarafından ateş edilerek suikast düzenlenmesi nedeniyle hünkarın hayatını da güvenlik altına alma endişesidir. Ayrıca, Âli Paşa'nın Yeni Osmanlılar ile olan anlaşmazlığını bilen Paris Sefiri Cemil Paşa'nın sadrazamına hoş görünme çabası da bu kimselerin Paris'ten uzaklaştırılmasında etken olmuştur.

Sultan Abdülaziz Paris'e hareket ederken, Paris'in Fauburg St. Honore merkezinden 30 Haziran tarihiyle çekilen telgraf, Yeni Osmanlılar'ın Fransa'dan ayrıldıklarını şu şekilde bildiriyordu:

"Ziya ve Kemal Beyler ile Agah ve Suavi Efendiler Londra'ya gittiler. Reşad, Nuri ve Mehmet Beyler Jersey adasına çekildiler"[81]

[80] EBUZZİYA TEVFİK; a.g.e., s. 138.

[81] EBUZZİYA TEVFİK, a.g.e., s. 145.

2.1.7. Tulon'dan Ayrılış, Paris'e Doğru Hareket

Saat beş on geçe Zat-ı Şahane'leri imparatorluk trenindeki yerlerini, kalabalığının itişip kakışmaları ve "Yaşasın Sultan" çığlıkları arasında almıştı. İmparator III. Napolyon, buraya baş kuryesini göndererek misafirperverlikte zerre kadar kusurun olmamasını istemişti. Buna rağmen, sultanın maiyetini yerleştirmekte baş kurye ufak tefek güçlüklerle karşılaşmıştı[82].

Tren saat 18.50'de Marsilya'ya ulaşmıştı. Burada da sultanı tebrik etmek ve saygılarını sunmak üzere bekleyen Marsilya belediye başkanı Kont dö Palika ve askeri erkan tarafından karşılanmıştı. Bir saygı kıtası selam resmini ifa ederken bando da marşlar çalıyordu. Adet olan konuşmalardan sonra sultan, kendileri için düzenlenmiş olan salonda tek başına akşam yemeğini yedi; maiyetleri ise bu salonun karşısında yer alan zengin sofrada yer aldılar. Akşam yemeğinin kısa sürmekle beraber çok neşeli geçtiği de La Turquie gazetesinde bildirilmektedir.

Tren, saat 19.50'de Paris'e doğru yeniden hareket etmişti. Marsilya-Paris güzergahı üzerinde bulunan Lyon şehrinde sadece birkaç dakika durmuştu. Çünkü, seyahatin hemen öncesinde sultan tarafından İstanbul'dan ayrılmadan kendisine *Hidiv* unvanı verilen[83] ve bundan son derece mutlu olan Mısır valisi İsmail Paşa, General Payol ve imparatorun ahır nazırı Rembo (Raimbaut) ile beraber gelmiş,

---

[82] Tulon'u terk etmeden önce Sultan Abdülaziz, şehirdeki hayır kurumlarına ve fakirlere dağıtılmak üzere 20.000 frank vermiştir (*La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No. 159). Ahmed Lütfi Efendi, buna ilave olarak; sultanı yatından sahile nakleden filikaların tayfa ve personeline 2.000 frank, liman memurlarına da 8.000 frank ihsan buyurduklarını ifade etmektedir (bkz. AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 120)

[83] *Takvim-i Vekayi*, 22 Safer 1284 (25 Haziran 1867) tarih ve Def'a 884'te İsmail Paşa'ya "Hidiv-i Mısır" unvanının verildiğini bildirmektedir.

burada sultanı bekliyorlardı. İsmail Paşa, sultanın bulunduğu vagon'a çıkarak Zat-ı Şahane'leri ile birkaç dakika görüşmüş, daha sonra kardeşi Mustafa Fazıl ile birlikte kendi vagonlarına geçmiştir.

Tonör (Tonerre) istasyonuna gelindiğinde, sultan kendi vagonunda, diğerleri ise Gar büfesinde yemeklerini yediler. Yolculuğun en dikkate değer hadisesi Mulro (Moulereau)'daki duraklamadır. Burada bürolar tuvalet yerine dönmüştü. Herkes yolculuk sırasında ortaya çıkan kıyafet intizamsızlığını düzeltmek için canla başla çalışıyordu. Birisi su istiyor, diğeri sabun, kimisi berberi, kimisi ise oda hizmetçisini çağırıyordu. Bir saat içinde düzen sağlanmış ve herkes değişmişti. Saat 16.40'ta Sultan Abdülaziz ile III. Napolyon el sıkışıyordu[84].

2.1.8. Sultan Abdülaziz'in Paris'te Karşılanışı

Fuad Paşa'nın 30 Haziran 1867 tarihi ile Paris'ten gönderdiği telgrafta, padişahın sağ-salim Paris'e ulaştığı, saray memurları maiyetinde olduğu halde imparator hazretleri tarafından karşılandığı, halkın sultana gösterdiği ilginin tarifinin imkansız olduğu, padişahın doğruca imparatorluk sarayı Tüiyeri'ye gidip orada imparatoriçe ile de görüştüğü ve yapılan takdim merasiminden sonra konaklaması için kendisine tahsis edilen Elize (Elyesée) Sarayı'na imparator ile birlikte döndüğü bildirilmekteydi[85].

---

[84] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No. 159. HİLMİ EFENDİ, Paris'e giriş saatini 15.00 civarı olarak ifade etmektedir (bkz. a.g.m., s. 93). Danişmend de sultanın saat 11.00'e doğru Paris'e vardığını yazmaktadır (bkz. a.g.e., s. 218).

[85] *Takvim-i Vekayi*, Gurre-i Rebiül-evvel 1284 (3 Temmuz 1867), Def'a 885; Levant Herald, 1 Temmuz 1867. Bazı kaynaklarda sultanın Paris'e varışı 1 Temmuz olarak gösterilmekte ise de (bkz.

Osmanlı Sultan'ının Paris'e girişini haber veren bu kısa telgrafın ardından yapılan merasimlerin ayrıntılarını Paris gazetelerinden naklen bilgiler aktaran Levant Herald ile La Turquie gazetesinden şöylece öğrenmekteyiz:

"Hiçbir hükümdarın Paris'e girişi halk nezdinde Sultan Abdülaziz'in girişi kadar heyecan uyandırmamıştı. Aslında, sultanın geliş şekli kalabalığı biraz düş kırıklığına da uğratmış olmasına rağmen diğer hükümdarların Paris'e gelişlerindeki karşılanışlarına göre yine de daha heyecanlı olmuştu. Zira, halk sultanın Fransa'ya at sırtında ve Doğu'ya özgü motifler taşıyan bir kıyafet giymiş olarak gelmesini beklemekteydi[86]."

"Alayın geçeceği yolların kaldırımları, pencereler, balkonlar en küçük çıkıntıya kadar seyirciler tarafından doldurulmuştu. Paris çocuklarının adetleri olduğu üzere, ağaç dalları arasında kendilerine en uygun yerleri seçtikleri de gözleniyordu. Garın cephesi armalarla, Fransız bayrağı ile birleştirilmiş olan kırmızı bir zemin üzerine beyaz ay-yıldızlı Osmanlı bayrakları ile donatılmıştı. Bekleme salonu, altın renkli sırmaları olan kıvrımlı kumaşlar, kıymetli halılar, çelenkler ve çeşit çeşit çiçeklerle son derece göz alıcı bir surette süslenmişti[87]."

La Turquie gazetesinin Moniteur gazetesinden naklen verdiği bilgiye göre karşılayıcılar arasında; imparator III. Napolyon, Prens Napolyon, prens Yuvakim

---

KUTAY, a.g.e., s. 37; ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y.; **Sultan Aziz -Hususi Hayatı, Devri ve Ölümü**, İstanbul 1949, s. 36), bu tarih doğru değildir.

[86] *Levant Herald*, 8 Temmuz 1867.

[87] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No. 159. Ahmed Lütfi Efendi de, sultanın Paris'te imparator ve maiyetindekiler tarafından karşılanışı ve bu karşılama merasimine halkın gösterdiği ilgiyi "kabil-i tarif" değildi şeklinde nitelendirmektedir (bkz. a.g.e., s. 109).

Mura (Joachim Murat), bakanlar, başyaveri ve soylular ile birlikte Osmanlı'nın Londra ve Sen Petersburg büyükelçileri ve başka pek çok önemli şahsiyet vardı[88].

Sultan, şiddetli alkışlarla karşılanmıştı. Tulon'da yapılan karşılama buradakine nispetle hiç hükmünde kalıyordu denilebilir.

Karşılama merasiminin ardından on adet saray arabasından oluşan kortej, Tüiyeri sarayına hareket etmişti. İlk arabada sultan Abdülaziz, imparator III. Napolyon, Prens Napolyon ve Osmanlı Hariciye Nazırı Fuad Paşa vardı. Arabanın arkasında ise bir San-Gard (Cent Gardes)[89] müfrezesi koruma görevini yerine getiriyordu. İkinci arabada ise şehzadeler ile Yuvakim Mura; üçüncü arabada sefirler; diğer arabalarda ise her iki hükümdarın maiyetlerindeki diğer kişiler vardı. Kortejin garı terk edişinden Tüiyeri sarayına kadar "yaşasın Türkiye, yaşasın Fransa, yaşasın sultan, yaşasın imparator" çığlıkları bütün bu uzun güzergah boyunca hiç dinmemişti. Kortejin geçtiği güzergahta yol boyunca dizilmiş askeri birlikler göz alıcı silahlarını, bandolar ise müziklerini ve marşlarını sergilediler.

Sarayda sultanı, imparatoriçe Öjeni, sarayın büyük merdivenlerinin başında etrafı soylu hanımlarla çevrili olarak karşıladı. Tanıştırma merasiminin bitiminde Sultan Abdülaziz, imparator III. Napolyon'a şu anlamlı sözleri söyledi: "Bugün, sultan, imparatoru; Türkiye, Fransa'yı; İslamiyet ise Hıristiyanlığı ziyaret ediyor". Buradaki tanışma merasiminin ardından III. Napolyon, sultan ve maiyetindekilere

---

[88] *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No. 154.

[89] 1854 yılında III. Napolyon tarafından kurulan özel muhafız birliği (bkz. Le Petit Robert, Paris 1970, s. 245).

konaklayacakları Elize Sarayına kadar refakat etti. Dönüş yolunda da son derece canlı alkışlar ve haykırışlar durmaksızın devam etti[90].

Osmanlı Paris büyükelçiliği merkezi adeta Elize sarayına taşınmış gibiydi. Burada birbirine bitişik iki oda büro olarak kullanılıyor ve Fuad Paşa'dan alınan talimatlar ile yapılacak işler sefir Cemil Paşa'ya anında iletiliyordu.

Sultan, 1 Temmuz 1867 Pazartesi sabah Fransa Hariciye Nazırı Marki dö Mutiye'yi kabul etmişti. Bu görüşme sonunda, uzun süre Fransa'nın İstanbul büyükelçiliği görevinde bulunan Marki dö Mutiye, sultanı tanımaktan büyük şeref duyduğunu belirtmiştir[91].

2.1.9. 1867 Uluslararası Paris Sergisi ve Ödül Dağıtım Töreni

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin gerçekleşmesini vesile teşkil eden 1867 Paris Uluslararası sergisi hakkında çalışmamız çerçevesinde konumuzun sınırlarını aşmadan bazı bilgiler vermek gerekmektedir.

Osmanlı sergi komiseri olarak görevlendirilen Salahaddin Bey'in 1867 tarihinde Paris'te yayınlanan La Turquie a L'exposition Universelle de 1867 (1867 Uluslararası Sergisinde Türkiye) adlı eseri, Osmanlılar'ın katıldıkları ilk serginin bu olmadığını bizlere göstermektedir. Her ne kadar, Salahaddin Bey eserinde sultanın Avrupa'ya seyahati ve bunun yankılarına -kitabının önsözü hariç- hiç değinmemişse de Osmanlı Devleti'nin daha önce katıldığı sergiler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

---

[90] *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No. 154; *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No. 159.

[91] Görüşme bir saatten fazla sürmüştür. Görüşmede nelerin konuşulduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159.

Osmanlı Devleti, söz konusu sergiden önce 1851'de Londra, 1855'te yine Paris, 1862'de de Kensington Gardens'te açılan üç uluslararası sergiye katılmıştır. 1863 yılında ise, İstanbul'da Sultan Ahmet meydanında yaptırılan bir sergi alanında ulusal planda bir sergi düzenlenmiştir. Bu sergide onüç tür eşya sergilenmiş ve sergi 1 Şubat-27 Ağustos tarihleri arasında açık tutulmuştu[92].

Siyaset alanında uğradığı başarısızlıkları örtmek ve ülkesinde kamuoyunu bir süre içinde olsa oyalamak ihtiyacında olan III. Napolyon, büyük ve uluslararası bir sergi düzenlemeyi düşünmüş ve bu yüzden hiçbir harcamadan çekinmemiştir. Bu maksatla Şanzelize (Champs-Elysee)'de 687.000 m^2 bir arazi üzerinde milyonlar harcayarak yaptırılan sergi sarayı (Le Palais de L'Industrie) o gün büyük bir ihtişam içindeydi.

İşte, bu yüzdendir ki, 1867 Uluslararası sergisi daha önceki bütün sergilerden daha ihtişamlı ve görkemli olmuştur. Ayrıca, bu sergi vesilesiyle pek çok kral ve imparatorun Paris'e gelişi de serginin önemini bir kat daha arttırmıştır. Bu şekildeki sergiler iktisadi yönden devletlerin kendisini ortaya koymalarını, mallarını teşhir etmelerini sağlamaktaydı. Osmanlı heyeti, gerek bu sergi, gerek seyehat nedeni ile batıdaki gelişmelere daha iyi vakıf olmuş ve özellikle sanat alanında (sanayi-i nefise gibi) ileride bunları tatbik etmek yoluna gitmiştir.

Osmanlı Devleti 1867 sergisine çok geniş bir ölçüde katılmıştır. Sergiye konulacak eşyaların temini ve Paris'e gönderilmesi konusunda yapılan çalışmaların

---

[92] SALAHADDİN BEY; a.g.e., s. 39-46, Ayrıca bkz. ÖNSOY, Rıfat; *"Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmanı (1863 İstanbul Sergisi)"*, **Belleten**, S. 185.

1867 yılı Ocak ayından sonra hız kazandığını görmekteyiz[93]. Osmanlı Devleti'nde yapılan sergi hazırlıkları Paris basınında da yankısını bulmaktadır. 19 Ocak 1867 tarihli La Turquie gazetesinin *L'Opinion Nationale*'den yaptığı alıntıya göre; Paris sergisine gönderilecek eşyanın 200 balyayı aşacağı ve buharlı bir devlet firkateynine yüklenerek gönderileceği belirtilmektedir[94]. La Turquie gazetesi, 21 Ocak tarihli nüshasında sergi için yapılan hazırlıkların bütün hızıyla sürdürülmekte olduğunu ve uluslararası bu büyük buluşmada yer alacak olan eşyanın derhal gönderileceği, gönderilecek eşyanın o gün itibariyle 18239 parçasının sayıldığı; bu sayıya sergide teşhir edilecek olan ne iki kayığın ne de içi değişik eşyalarla dolu olan 200 sandığın dahil olmadığı belirtilmektedir[95].

Bu arada, sergide Osmanlı Devleti tarafından gönderilecek olan eşyanın sergileneceği mahallin inşasına ve inşaatın ne surette yapılacağına dair karar da alınmıştır. Osmanlılar kendilerine ayrılan yere üç bina yapacaklardır[96].

Osmanlı Devleti'ne tahsis edilen alan, diğer Avrupa devletlerine ayrılmış olan alana oranla hayli kısıtlı olmasına rağmen, sergiye katılanların sayısı açısından ikinci sırayı işgal etmektedir. Bu konuda sergi katalogunun verdiği rakamlar şöyledir:

Sergileme Alanı:

Fransa:	63.640 m^2
İngiltere:	21.059 m^2

[93] BOA. İrade (Meclis-i Valâ) 25468, 5 Şevval 1283 (10 Şubat 1867).

[94] *La Turquie*, 19 Ocak 1867, No: 15.

[95] *La Turquie*, 21 Ocak 1867, No: 16.

[96] BOA, İrade (Meclis-i Vâlâ) 25257, 12 Cemaziyel Ahir 1283 (21 Ekim 1866).

Prusya:	12.765 m^2
Rusya:	6.060 m^2
İtalya:	3.459 m^2
Osmanlı Devleti:	1.525 m^2

Sergiye Katılanlar:

Fransa:	11.645 kişi
Osmanlı Devleti:	4.449 kişi
İtalya:	3.992 kişi
İngiltere:	3.609 kişi
Prusya:	2.206 kişi
Rusya:	1.392 kişi

Osmanlı Devletinin bu katılma yoğunluğunun neden ileri geldiği yine kataloglardan anlaşılmaktadır. Osmanlılar, ülkelerinde ne üretiliyorsa, hemen hepsinin bir örneğini sergiye taşımışlardı[97]. Böylece, Osmanlı teşhir vitrinlerinde pastırma ve sucuktan tahin-pekmeze; simitten salebe kadar hemen her şey sergilenmiştir[98].

1867 Uluslararası sergisinin ödüllerinin dağıtımı töreninin 1 Temmuz günü endüstri sarayında saat 14.00'da yapılması kararlaştırılmıştı. La Turquie'nin *Moniteur*'den naklen verdiği bilgiye göre, Endüstri sarayının orta kısmı herkesin merasimi rahat bir şekilde izleyebilmesi için bir anfiteatr şeklinde tanzim edilmiş ve

[97] BOA, İrade (Dahiliye) 38206, 2 Muharrem 1283 (17 Mayıs 1866); 38751, 4. Şaban 1283 (11 Aralık 1866); 38773, 10 Şaban 1283 (17 Aralık 1867). Paris'te serğilenmek üzere imparatorluğun Trablusgarp, Hicaz, Suriye gibi uzak vilayetlerinden dahi eşya istenmiş, bu eşyaları getiren kişilere çeşitli rütbeler ve nişanlar verilmiştir.

[98] TİMUR, a.g.m., S. 12, s. 23-24.

20.000'in üzerinde bir insanın kolayca yerlerini bulabilmeleri için alana yerleştirilen sandalyeler numaralandırılmıştı[99].

Sergi alanı kendilerine has alametleri olan on gruba ayrılmıştı. Muhtelif geçitler yer yer sırma işlemeli kırmızı kadife ile süslenmişti. Ayrıca, yabancı komisyon üyelerinin oturdukları yerler de üzerleri iri harflerle yazılı bayrak (arma)'larla belirtiliyordu.

Taht, sergi alanının kuzey cephesinde transept'in ortasında koyu kırmızı kadifeden bir gölgeliğin üzerini örttüğü yüksekçe bir seki üzerinde kuruluydu. Tahtın sağında ve solunda törene davet edilen prensler ve prensesler için oturacak yerler ayrılmıştı.

Tahtın önünde bakanlar, meclis üyeleri, parlamento başkanı, mareşal ve amiraller, lejyon donör nişanının gran şansölyesi (Le Grand Chancelier) ile bunların önünde eşleri, onların yanında da dul amiral ve mareşal eşleri bulunuyordu. İlk sıralarda ise imparatorluk komisyonu üyeleri vardı.

Tahtın bulunduğu sekinin sağ ve sol yanında saray erkanı, senato, devlet şurası, temyiz mahkemesi, akademik heyet, papazlar, belediye başkanları vb.; tahtın karşı tarafında ise kordiplomatik görevlilerin yer aldıkları görülüyordu.

1200 kişilik koro ve müzisyenlerden oluşan bir orkestra anfiteatrın batı ucunda müziklerini icra ediyor, diğer uçtaki salonda ise altın madalyaları ve büyük ödülleri kazananlar oturuyordu.

---

[99] *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154.

Saat 13.30'da sergide ödül kazananlar önde flamaları olduğu halde gruplar halinde gelerek kendi sınıflarını belirten armaların yanında, yeni bir buluşla ya da ürünle ödül kazanan kişiler ise tahtın karşısında yer almışlardı.

Saat 13.45'te imparatorluk korteji, Tüiyeri sarayından; sultanın korteji de Elize sarayından hareket etmişti. Sultan, hareketinden önce İngiltere ve Prusya veliahtları ile Paris'te bulunan diğer prensleri kabul etmiştir. Sultanın binmesi için Versay (Versailles)'da Triyanon müzesinde bulunan XIV. Lui (Louis)'ye ait gayet gösterişli ve kıymetli fayton Paris'e getirilerek sultana tahsis edilmişti[100]. Bu da bu tarihlerde Avrupa'da Osmanlının itibarının halen devam ettiğini göstermektedir.

İki kortej yol üzerinde birleşmişti. Yol boyunca sergi sarayına kadar geçilecek alanlar ulusal muhafızlar ve imparatorluk muhafızlarınca koruma altına alınmış, adeta etten bir duvar örülmüştü. Kortejler saat 14.00 civarında geldikleri Endüstri sarayında son derece sıcak alkış ve tezahüratlarla karşılanmıştı. Bu sırada 1200 kişilik müzisyenler grubundan oluşan orkestra, Rossini'nin yeni yapıtı *imparator marşını* çalmaya başlamıştı. Bu kadar geniş bir orkestra ve müzisyen grubunun sergide bulunması, sergiye gösterilen ihtimamı da ortaya koymaktadır.

Sultan Abdülaziz, saat 14.15'te imparator ve imparatoriçe ile birlikte sağında, solunda ve arkalarında dükler, düşesler, prens ve prenseslerle birlikte sergi alanının ortasında bulunan tahttaki yerlerini aldılar.

Orkestranın çaldığı marşın bitiminden sonra imparatorluk sergi komisyonu başkan yardımcısı ödüllerle ilgili ayrıntılı bir rapor okumuştu. Onun ardından da

---

[100] AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 109-110. Ayrıca bkz. *Epoque* Gazetesinden naklen *La Turquie*, 3 Temmuz 1867, No: 148.

imparator III. Napolyon sık sık coşkun tezahürat ve alkışlarla kesilen parlak bir surette hazırlanmış olan konuşmasını yapmıştı[101]. Özet olarak, serginin tarihçesinin ve 1867 sergisinin özelliklerinin belirtildiği konuşmanın ardından ödüllerin dağıtım törenine geçildi. Ödül dağıtımının tamamlanmasından sonra imparator, imparatoriçe ve sultan beraberlerinde prensler olduğu halde sergiye katılan bütün ülkelerin seksiyonları önünde bir tur atarak sergi alanını gezmişlerdir. Her seksiyondaki yabancı komisyon üyeleri, sergi komiseri ve devlet bakanı olan bay Le Play tarafından tanıtılmıştır.

Törenin saat 15.40'ta tamamlanması ile önce sultanın ardından da imparatorun korteji sergi sarayından ayrılmıştır[102].

İmparator III. Napolyon aynı gün sergideki Türk payvonu komiseri Selahaddin Bey'e Lejyon Donör nişanının ofisiye ve komite üyesi Miralay Esad Bey'e şövalye rütbesini vermiştir. Ayrıca, sergide teşhir edilen Osmanlı ürünlerine de 100 kadar madalya ve mansiyon verilmiştir[103].

Bu münasebetle Fuad Paşa tarafından sadarete çekilen 1 Temmuz 1867 tarihli telgrafta, o gün yaşananlar şu şekilde ifade edilmiştir: Padişah, imparator ve

---

[101] BOA, İ. Hariciye, 13.402 , 22 Receb 1284 (18 Kasım 1867)

[102] *Tasvir-i Efkâr*, 12 Rebiülevvel 1284 (14 Temmuz 1867) No: 500; *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154.

[103] Sergide 64 büyük ödül, 883 altın, 3653 gümüş, 6565 bronz madalya ve 5801 mansiyon dağıtıldığı dikkate alınmalıdır. Osmanlılar, Mısırla birlikte pamuk ekimini geliştirdikleri için ayrıca bir "büyük ödül" almışlardır (bkz. TİMUR, a.g.m., s. 24). Büyük ödüllerden birisi de Süveyş kanalının açılması meselesini ciddiyetle ele alan ve 1854 tarihinden beri bu uğurda mücadele veren M. Ferdinand de Leseps'e kanalın o günkü vaziyetini gösteren bir tabloyu teşhir etmesi nedeni ile verilmiştir (bkz. İRTEM, Süleyman Kani; **Osmanlı Devletinin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi**, İstanbul 1999, s. 39).

imparatoriçe ile birlikte bugün sergiye eşya getirenler için düzenlenen ödül töreninde hazır bulunmuşlardır. Sultan kendisine karşı gösterilen ilgiden oldukça hoşnut kalmıştır. Sağlığı gayet iyidir[104].

2.1.10. Sultanın Resmi Kabulleri, Ziyaretleri ve Gezintileri

La Turquie'nin *Möniteur* gazetesinden verdiği bilgiye göre, Sultan Abdülaziz 2 Temmuz 1867 Salı günü sabahı Oranj Prensini (Le prince d'Orange) kabulünden sonra, Prenses Kotild'i (La princesse Cotilde) ziyarete gitmiştir[105].

Fuad Paşa'nın sadarete çektiği 3 Temmuz 1867 tarihli telgrafta, sultanın Paris'te bulunan yabancı elçiler topluluğunu kısa süren kabulünden sonra, kendisini özel olarak ziyaret için Londra'dan gelen Lord Maire'i (Londra belediye başkanı) kabul etmiş ve ardından araba ile Paris yakınlarındaki Buloyn (le bois de Boulogne) ormanında bir gezintiye çıkmıştır[106]. Elize sarayından çıkışında alkışlanan zat-ı şahaneleri, gezintisi sırasında da candan alkışları görmüştü.

Paris'e dönüşünde sultan, Maksimilyen'in trajik ölüm haberini öğrenmiş, çok üzülmüş ve ardından bizzat imparator III. Napolyon ve imparatoriçe'ye kendi onuruna düzenlenen şenlik ve gösterilerin durdurulmasını rica etmiştir[107].

Gerçekten de, ertesi gün, yani 4 Temmuz'da şerefine yapılacak olan merasim ve geçit resmi iptal edilmiştir. Bütün gün boyunca sultan dışarı çıkmak istememiş,

---

[104] *Takvim-i Vekayi*, Gurre-i Rebiülevvel 1284 (3 Temmuz 1867) Def'a 885.

[105] *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159.

[106] *La Turquie*, 4 Temmuz 1867, No: 149; ayrıca bkz. *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159.

[107] *La Turquie*, 4 Temmuz 1867, No: 149. Ayrıca bkz. AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 109.

bütün hükümdarları sarsan Maksimilyen'in yasına katılmak isteği ile resmi ziyaret ve kabullerde bulunmamıştı. Bütün bunlar, Abdülaziz'in uluslararası nezaket ve protokol kurallarını iyi bildiğini, Osmanlının, Avrupalıların belirttiği gibi barbar olmadığını ortaya koymaktadır.

Akşam yemeğinden sonra ise, armasız küçük bir arabanın zat-ı şahanelerini beraberinde Cemil Paşa ve General Bevil olduğu halde Paris'te gezdirdiği görülmüştür.

Sultan Abdülaziz, Avusturya imparatoru Fransuva Jozef'in acısını paylaşarak, kardeşi Maksimilyen'in ölüm haberi ile hissettiği üzüntüleri kendisine telgrafla bildirmişti. 5 Temmuz 1867 Cuma günü Avusturya'nın Paris büyükelçisi Prens Meternih (Meternich) Elize sarayına giderek; bu güç ve üzüntülü anında sultanın kendisi için göstermiş olduğu sevgi ve iyi dileklerinden dolayı hükümdarı adına resmi teşekkürü arz etmişti. Aynı görüşme esnasında prens Meternih, zat-ı şahanelerinin İstanbul'a dönüşünde Viyana'da da durma lütfunda bulunmalarının imparatoru Fransua Jozef'i son derece onurlandıracağını ve en büyük arzularının kendilerini Viyana'da ağırlamak olduğunu da belirtmiştir[108].

Fransuva Jozef, son derece merhametsiz şekilde başına gelen bu üzücü duruma rağmen, güçlü komşusu ve müttefikine yüreğindeki kederin elverdiğinden daha fazlasını yaparak iki hükümdara yaraşır bir kabul merasimi düzenleyecekti. Sultan bu daveti kabul ettiğini bildirmiş, böylece Viyana da gerçek bir sevinç uyandırmıştı. Görüldüğü üzere Sultan Abdülaziz, Paris'te kaldığı süre içerisinde

[108] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

Osmanlı vatandaşları ve Paris'teki Osmanlı eğitim mensupları ile de görüşerek bilgi edinmiştir.

Sultan, bir önceki gün sabahtan itibaren Fransa imparatorluk memurları, Paris sosyetesi ve Osmanlı vatandaşları ile Osmanlı Bankası yetkililerini kabul etti. Aynı şekilde Paris'te bulunan, müdürlüğünü Hüseyin Paşa'nın, başyardımcılığını ise yüzbaşı Hüsnü Bey'in yaptığı *Osmanlı İmparatorluk Okulu* ile Ermeni okulu mensupları Sultan Aziz'e saygılarını sunmuşlardı.

Osmanlı öğrencilerinin eski müdürü Albay Esad Bey, bu ziyaret sırasında sultanla bir süre baş başa görüşme onuruna erişmişti[109]. Aynı gün saat 18.05'te İstanbul'a gönderilen bir telgraf, öğleden sonra saat 14.00'te sultanın Tüiyeri sarayını ziyaretle imparator III. Napolyon ile bir görüşme yaptığını, ardından da hatırasını ömür boyu muhafaza edeceği bir merasimle karşılandığı *Invalide* kışlasını daha sonra da General Bövil ve Fuad Paşa'nın eşliğinde botanik bahçesini gezdiğini bildirmekteydi[110]. Ayrıca, ne zaman gerçekleşeceği kesin olarak bildirilmemekle

---

[109] Esad Bey, sultanın yanından ayrılır ayrılmaz Fuad Paşa'dan kendisine tümgeneral rütbesi verildiğini öğrenmiştir. Ayrıca, sultan, birkaç yıldan beri Osmanlı okulunun yönetiminde ve hizmetinde bulunanların yaptıkları yenileme ve iyileştirmelerden dolayı çeşitli ödüller vermiştir (bkz. *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165).

[110] *La Turquie*, 6 Temmuz 1867, No: 151. Gazete, sultanın bütün ziyaretlerinde gözle görülür bir ilgi ve alaka gördüğünü, ayrıca dikkatini çeken ya da gözünün takıldığı her şey hakkında kendisine refakat eden Fuad Paşa ve General Bevil tarafından sürekli bilgilendirildiğini, yine aynı gün sultan Abdülaziz'in I. Napolyon'un mezarı başında eğilip heyecanla konuştuğunun (dua ettiğinin) görüldüğünü belirtmektedir (bkz. *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159). Sultan Abdülaziz'in Napolyon'un mezarı başında konuştuğundan bahsedilmesindeki maksat onun dua ettiğinin belirtilmek istenmesidir.

birlikte Karadağ Kinezi'nin de huzura kabul ve Zat-ı Şahane'lerinin iltifatlarına nail olduğu belirtilmektedir[111].

5 Temmuz Cuma günü öğleden sonra sultan sergiyi ziyaret etmiş, doğal olarak adımlarının kendisini Türk payvonuna yönelttiği görülmüştü. Ülkesinin sergide teşhir edilen ve uluslararası jüri tarafından özel ödüller verilen ürünlerinin yerleştirilip düzenlenmesinden büyük zevk almış ve hayran olmuştur. Osmanlı pavyonunun ilk galerisini süsleyen şahane silahlar sultan tarafından özellikle incelenmiş, her bir silahın değeri ve orijini hakkında bunlardan anlayan kişilere yaraşır tarzda fikirler beyan etmiştir.

Daha sonra makinelerin bulunduğu bölüme yönelmiş, burada sergilenen makinelerin gücü ile kullanıldıkları yerler hakkında bilgiler almış ve büyük bir dikkatle incelemiştir. Sultan, güzel sanatlar galerisinde de çeşitli incelemelerde bulunduktan sonra, orada inşa edilen Osmanlı parkını ve takdirini kazanan camiyi gezmiş, ardından bir müddet dinlendiği, döşemeleri ve dekorasyonuna övgüler yağdırdığı köşkü ziyaret etmiştir[112].

Zat-ı Şahane'nin sergi alanında galeriler arasında yaptığı bu gezinti sırasında sultanın korunmasında görev alan polisler ve muhafızlar halkın gösterdiği sultana eşlik etme duygusu ve büyük ilgi karşısında çok güç anlar yaşamışlardır.

Sultan Aziz, sergide gördüğü bazı eşya ile sarayda kullanılmak üzere gayet ince ve zarif bir tarzda işlenmiş Sevr (Sevères)'de yapılma bir sofra takımı ile daha

---

[111] AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 110.

[112] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165; ayrıca *La Turquie*, 5 Temmuz 1867, No: 150

pek çok malzeme satın almıştı. Bunlar sergi sonuna kadar teşhir edilmiş, daha sonra İstanbul'a gönderilmiştir[113].

Aynı gün öğleden sonra sultanın baş imamı Hayrullah Efendi de, Esad Paşa ile birlikte Paris Arşevek'ini (başpiskopos) ve Papanın Paris elçisini ziyaret etmiştir. Bu görüşmede Papanın elçisi, papalıkta İslam'ın en yüce kişisini karşılamaktan duyacakları mutluluğu belirterek kendilerine, bütün Osmanlı Devleti'nde Hıristiyanların sahip oldukları hoşgörü ve korumanın papa hazretleri tarafından çok iyi bilindiği; ayrıca Katolik mezhebi mensuplarının bilhassa Osmanlıların teveccühlerine ve tarafsızlıklarına nail oldukları ve sultan tarafından vicdan özgürlüğünün korunduğunun da bilindiğini ifade etmiştir.

Papanın elçisi, sultanı İstanbul'a dönmeden önce Roma'da da görmeyi yürekten arzu ettiklerini bildirerek, "çok fakiriz" diye ilave etmiş, mütevazi hükümetlerinin zat-ı şahanelerini karşılamaya müsait olmadığını, ancak Papa hazretlerinin paralarının olmamasına rağmen haşmetli sultanı en üst düzeyde, her türlü merasimle karşılayacaklarını beyan etmişlerdir[114].

Bu güzel sözlerin ertesi günkü Paris gazetelerinde yer alması ile, Katolik güçlerin kontrolü altında bulunan M. Louis Veuillot'un *L'univers* gazetesinde daha önceki günlerde yayınlanan Türkiye'ye karşı şiddet ve yalan dolu olan saldırıların da gerçek dışı olduğu gözler önüne seriliyor ve çürütülüyordu. Hiç şüphesiz Abdülaziz'in Avrupa seyahati, Paris Başpiskoposu, Papa'nın Paris elçisini Osmanlı hoşgörüsünün büyüklüğü hakkındaki sözleri ve bunların basında yer alması Batı'nın

[113] DANİŞMEND, a.g.e., C.IV, s. 219; AKSÜT, a.g.e., s. 134.

[114] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

bir süre için Osmanlı hakkındaki olumsuz düşüncelerini boşa çıkaracaktır. Tıpkı 1848 İhtilali'nde olduğu gibi Batı Osmanlıyı benimseyecektir.

Günün en önemli olaylarından birisi de, resmi olmamakla birlikte sultanın operaya gitmesidir. Akşam, sultan kimliğini gizleyerek operaya gitmiştir. Fakat, bu ziyaretin gizli kalması için alınan bütün önlemlere rağmen durum Paris'te duyulmuştur. Halkın merakından yararlanan tiyatro işletmesi, en elverişsiz yerleri bile çok yüksek fiyatlara satmıştı. Akşam saat 19.30'dan sonra İtalyan bulvarının kaldırımları adeta birbirine kenetlenmiş insanlar tarafından öylesine doldurulmuştu ki, buradan geçmek mümkün değildi. Saray arabaları daha müsait olan Bulvar de Kapusin (Le boulevard des Capucines)'den hızla geçerken halk binlerce göğüsten çıkan "yaşasın sultan" çığlıklarını, sevgi ve samimiyet duygularının bir kanıtı olarak Osmanlı hükümdarına kadar ulaştırıyorlardı. Ayrıca, gazete sultana karşı halkın gösterdiği bu ilgiyi "aramıza gelişinden beri aynı tezahüratlar her vesile ile tekrarlanıyordu" şeklinde vurgulamaktadır[115].

II. Abdülhamit, amcasıyla beraber yaptığı bu seyahat anılarını anlatırken, opera intibalarını şöyle nakletmektedir: "Fransa'da bir defa büyük bir operaya gittik. Orada usul olduğu üzere mabeyincilerden biri müdürdü. Bizi hususi odalara aldılar. Pastalar yedirdiler. Adeta saray gibi bir tiyatro. Büyük bir bina, lakin oyuncu kadınlar adeta çıplak. Ten rengi daracık fanila don giymişler, etleri görünüyor. Üzerlerine kısa bürümcük birer örtü koymuşlar, bütün göğüsleri her tarafları açık raks ediyorlar. O vakit, elektrik ziyası olmadığından hususi renkli ziyalar aksettiriyorlar. Mevsim yaz, hava sıcak, biz adeta localarda otururken, halk

[115] Moniteur'den naklen *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

yerlerinde terlerini siliyor, şişman şişman herifler alınlarındaki teri mendilleri ile siliyor yine onu seyrediyorlar, tahammül ediyorlar[116]."

Ayrıca, sultanın operaya gitmeden iki gün önce akşam Porte St-Martin'e giderek bir piyes izlediği ve oyunun sultanda harikulade bir izlenim bıraktığı anlaşılmaktadır[117]. Bu da, daha sonra Osmanlı sultanlarının en azından sarayda bu tip etkinliklere başvurmalarını ve bunların halka inmesini sağlayacaktır.

Fuad Paşa'nın sadarete gönderdiği 6 Temmuz 1867 tarihli telgrafta, sultanın bütün gün dinlendiği, sadece akşam alışkanlık haline getirdiği gezintisini yapmak için dışarı çıktığını ve sağlığının çok iyi olduğu belirtilmektedir[118].

7 Temmuz Pazar günü Fuad Paşa'dan Bâb-ı Âli'ye gelen telgraf çok kısa idi. Telgrafta; yalnızca, majesteleri imparator ve sultanın, Sen-Klu (St.-Cloud) mesireliğinde ve ormanda gezinti yaptıkları ve gezintinin iki saati aşkın sürdüğü bildirilmekteydi. Ayrıca, sarayı (valide sultanı) rahatlatmak için sultanın sağlığının mükemmel olduğu da ilave edilmişti.

Halbuki, sultan o gün, Saksonya kralı, Mareşal Konrober ile yasama meclisi başkanının ziyaretlerini kabul ettikten sonra, saat 16.00'da Elize sarayına gelen

---

[116] ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y.; a.g.e., s. 37-38.

[117] *L'illustration,* 13 Temmuz 1867, No: 1272, s. 19. Sultanın tiyatroda izlediği oyunun ismi konusunda tartışma vardır. TİMUR'a göre, Don Juan (bkz. TİMUR, a.g.m., s. 22); The Times gazetesine göre ise Giselle'dir (bkz. TİMUR, a.g.e., s. 22).

[118] Havas ajansının aynı gün akşam 18.50'de İstanbul'a gönderdiği bir telgrafta da sultanın Elize sarayından ayrılmadığı ve sarayın bahçesinde başpapaz ile bir gezinti yaptığı teyit edilmekle birlikte, papalık büyükelçisi ve başpiskoposu ziyaret ettiği de belirtilmektedir.

imparator III. Napolyon ile uzun süren bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Cemil Paşa'da kendilerine eşlik etmiştir[119].

Bu ziyaret sırasında, nelerin görüşüldüğüne dair –bazı rivavetler dışında- herhangi bir yazı veya bilgi tespit edemedik[120].

Görüşmenin ardından iki hükümdar, maiyetlerinde Cemil Paşa ve General Pajol olduğu halde üstü açık bir arabaya binerek Sen-Klu parkına gitmişlerdir.

---

[119] Havas ajansından gelen 7 Temmuz 1867 tarihli ve saat 18.40'da gönderilen telgraf (Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 9 Temmuz 1867, No: 153). Yine aynı telgrafta, İngiltere'den dönen Prusya kralının sırf sultanı ziyaret için Paris'e geçtiği de bildirilmektedir.

[120] DANİŞMEND, sultan Paris'te iken Girit meselesinin görüşüldüğünün muhakkak olduğunu,ancak bu konuda pek çok ihtilaf bulunduğunu da belirterek; bir rivayete göre bir gün imparator sultan Aziz'e Girit meselesinin en uygun çözüm şeklinin adanın Yunanistan'a terk edilmesinden ibaret olacağını söyleyince, padişah hiç cevap vermeyip hiddetinden yüzünü başka tarafa çevirmiş ve imparator bu haklı muameleden çok sıkılmıştır. Fakat, ikinci ve daha kuvvetli bir başka rivayete göre ise; bu seyahatte padişahın maiyetinde bulunanlardan mabeyince Hafız Mehmet Bey, sultan Aziz'in sükut etmeyip bilakis "kükremiş aslan gibi" mukabele ederek şu sözleri söylediğinden bahsetmektedir: "Girit için Devlet-i Aliyye 27 sene kan dökerek Cezire-i Meskure-i Memalik-i Osmaniyye'ye ilhak eylemiş ve Girit toprağı Osmanlı kanı ile yoğrulmuştur. Süreta bir ihtar-ı hayırhahane ve manen devletimin bais-i berbadisi olan şu teklif beni mey'us etmiş ve düvel-i muazzama ittifak ederek Girit'in Yunanistan'a terkini notalarla teklif etseler bile teklifat-ı mevhumeyi red ve askerimin son nefesine varıncaya kadar Cezire'ye sevk eder ve donanmamdan bir sandal kalıncaya kadar sebat eder ve çaresiz kalınır ise Girit'i öyle terk ederim!" Yine Hafız Mehmed Bey'e göre, bu vaziyet karşısında imparator teklifinden artık vazgeçmiş; "madem ki, efkarı şahaneleri bu merkezde dairdir, Girit meselesi bertaraf olmuştur, müsterih olunuz" demiştir. Bununla beraber, Sultan Aziz'e izafe edilen sözler Fuad Paşa'ya da isnat edilir. III. Napolyon bir sohbet sırasında Girit'in Yunanistan'a satılmasını teklif edip, Türkiye'nin bu adaya karşı ne kadar para isteyebileceğini sorduğu zaman, hazır cevaplığı ile meşhur olan Fuad Paşa'nın "aldığımız fiyata veririz haşmetmeab" tarzındaki cevabı pek meşhurdur (bkz. DANİŞMEND, a.g.e., s. 219; AKSÜT, a.g.e., s. 151-152; İNAL, a.g.e., s. 22). Hadiseden çok üzülen Sultan Aziz'in sonradan "misafirlik hukukuna aykırı bu gibi talep ve iddialara maruz kalacağımı bilseydim Paris'e ayak bile basmazdım" dediği de söylenmektedir (bkz. ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 47; AKSÜT, a.g.e., s.131-133).

Buloyn Ormanından geçerlerken orada gezintiye çıkan kalabalık sıra halinde dizilerek geçişleri sırasında son derece canlı alkış ve haykırışlarla saygılarını sunmuşlardır.

O akşam, Marki dö Mutiye Fuad Paşa şerefine dışişleri bakanlığı konutunda bir ziyafet vermiştir. Yemeğe; Fuad Paşa, sultana Paris'te vekalet eden üst düzey görevliler ve Cemil Paşa ile Paris'teki Osmanlı elçiliğinin bütün mensupları katılmışlardır[121].

Uzun süre Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğinde bulunan Marki dö Mutiye, o gece Türkiye ve devlet adamlarına beslediği sempatiyi gizlemeyerek, Türkler lehinde söylediği sözlerle gerek Fuad Paşa'nın gerekse Cemil Paşa'nın takdirlerini kazanmıştır. Bu davranışı ile Marki dö Mutiye'nin, Osmanlı Devleti hakkında var olan menfi propaganda ve kötü düşünceleri yok etmeye çalıştığı da bir gerçektir.

Maksimilyen'in ölümü üzerine sultanın ricası ile yapılacak şenlikler ve geçit resmini ertelemiş olan III. Napolyon, yas havasına fazla dayanamayarak Fransa'nın kudret ve haşmetini göstermek arzusuyla 8 Temmuz 1867 Pazartesi günü Şanzelize'de muhteşem bir geçit resmi düzenlemiştir.

Sultan, Tüiyeri sarayına arabayla 15.30'da varmış, orada imparator ile birlikte kendilerini koruyan süvari birliği ile generaller ve mareşaller tarafından karşılanmış, kendileri için hazırlanan atlara binmişlerdir. Kortej, saat 16.00'da yola koyulmuştur[122].

---

[121] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

[122] Kortejin teşkili ve kimlerin bulunduğu hakkında bkz. *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

Gösteri, saat 17.00'da Endüstri sarayının ortasına yerleştirilen pavyonda yerini almış olan iki hükümdarın önünde başladı. Askeri birlikler hükümdarların önünden geçişlerinde gür sesleriyle "yaşasın sultan, yaşasın imparator" çığlıkları atıyorlardı. Sultan Abdülaziz bu merasimden çok memnun kalmıştı.

9 Temmuz 1867 tarihiyle Fuad Paşa tarafından sadarete çekilen telgrafta; "Konkord meydanından Maylot kapısına kadar 50.000 asker saf tuttuğu halde büyük bir resmi geçit düzenlenmiştir. Padişah ve imparator askerin önünden geçtikten sonra Endüstri sarayının önünde durup, iki saatten az sürmeyen resmi geçidi izlemiş, askerin bu denli intizam ve gösterişinden dolayı imparator hazretlerini birkaç kez tebrik etmiş, resmi geçidin bitiminde imparatorla birlikte Elize sarayına dönmüştür. Bu akşam Sen (Seine) dairesi prefesine[123] ve daire-i belediyeye resmi vizite icrasına rağbet buyurulacaktır"[124] denilmektedir.

Havas ajansı tarafından 8 Temmuz 1867 Pazartesi günü saat 18.50'de Paris'ten gönderilen telgrafta, Fuad Paşa'nın telgrafında bulunmayan; o gün sultanın uluslararası sergi muavini Mösyö Rute (Monsieur Routher) ile Monténégro prensini de kabul ettiği bilgisi de bulunmaktadır. Yine aynı telgrafta, Şanzelize'de icra edilen geçit resmine katılan asker sayısı 40.000 kişi olarak gösterilmekte ve sultanın akşam

---

[123] Vali ve belediye başkanlığı görevlerini uhdesinde bulunduran kişi.

[124] *Takvim-i Vekayi*, 9 Rebiülevvel 1284 (11 Temmuz 1867), Def'a 886; *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154 (Bu gazetede telgraf tarihi 8 Temmuz olarak gösterilmektedir). *Kutay* tarafından İstanbul şehremini Ömer Faiz Efendi'nin "Avrupa Ruznamesi" olarak belirtilen eserinde Sultanın söz konusu törene III. Napolyon'un kendi eliyle takdim ettiği Lejyon Donör nişanının pırlanta kordonlu rütbesini göğsüne takmış olarak katıldığı ifade edilmektedir (bkz. KUTAY, a.g.e. s. 44). Ancak, bunu destekleyecek bir iki rivayetten başka herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır.

ışıklandırılacak olan Sen dairesini ziyaret edeceği de belirtilmektedir[125]. Söz konusu telgrafın ikinci kısmında ise, Rusya büyükelçisinin Sultan'ı Berlin'e davet ettiği ifade edilmektedir.

Mithat Cemal Kuntay, "Namık Kemal..." adlı eserinde, "sultanın şerefine düzenlenen 100.000 kişilik geçit resminde Aziz, her Fransız neferine on, her Fransız zabitine rütbe farkıyla yirmi, otuz, yüz lira verdi" [126] demekte ise de Sultan Abdülaziz'in böyle bir ihsanda bulunduğuna dair, gerek arşiv belgelerinde gerekse yerli ve yabancı basında böyle bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca, asker sayısı da abartılı biçimde verilmiştir.

Aynı gün akşam, sultan sanki Maksimilyen ölmemiş gibi şatafatlı bir hazırlık yapan Paris şehrinde, göz kamaştırıcı bir biçimde büyük balo için süslenmiş olan hükümet konağına gitmiştir. Sultanın maiyetinde bütün saray mensupları ve Paris sefiri Cemil Paşa'da vardır.

Akşam saat 20.00'den itibaren hükümet konağının cephesi tamamen ışıklandırılmıştı. Meydanlar ve bitişik sokaklar kalabalık bir meraklı topluluğu tarafından boş yer kalmamacasına doldurulmuştu. Söz konusu ziyaretin hiçbir resmi mahiyeti olmamasına rağmen, polis müdürü, Paris'in yirmi semtinin belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri çağrılmışlardı. Sultan arabadan inerken Sen valisi ve senatörü, polis müdürü ile belediye meclis başkanı tarafından karşılandı. Sen prefesinin karısı madam La baron Hosman (Haussmann) da merdiven başında

---

[125] Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154.

[126] KUNTAY, Midhat Cemal; **Namık Kemal Devrin İnsanları ve Olayları Arasında I**, İstanbul 1944, s. 552.

sultanı karşılamıştı. Orada hazır bulunanların sultana takdım edilmesinden sonra zat-ı şahaneleri maiyetindekilerle birlikte harikulade dekore edilmiş olan hükümet konağının göz kamaştırıcı salonuna geçtiler[127].

Bu sırada mızıka sultanın marşını icra ediyordu. Hünkar salonları gezdikten ve tahtın kurulmuş olduğu merasim galerisinde bir müddet dinlendikten sonra bir aralık terasa çıkıp belediye meydanını ve civarını seyretmişlerdi. Oradaki hayranlığını Baron Hosman'a Cemil Paşa vasıtası ile bildirmişti.

Yemek salonunda dinlenilirken kendilerine soğuk şuruplar ikram edilmiştir. Sultan, saat 22.00'de Elize sarayına gitmek için davet mahallinden ayrılmıştır[128].

Aynı gün, Osmanlı Bankası komitesi tarafından Fuad Paşa'ya görkemli bir akşam yemeği verilmişti. Yemekte, Osmanlı Devleti'nin refah ve huzur içerisinde ilerlemesine dair konuşmalar yapılmış, yeminler edilmişti. Yapılan konuşmalarda, sultanın ziyaretinin Osmanlı Devleti için hayırlı ve faydalı olacağı da belirtiliyordu[129].

Fuad Paşa'nın aynı gün Bâb-ı Âli'ye gönderdiği diğer bir telgrafında; padişahın bugün (9 Temmuz) Sen-Sir (Saint-Cyr) mekteb-i harbiyesini ziyaret ettiği, dönüşünde Versay sarayı ve bahçesine teşrif buyurduğunda bahçede bulunan sular salıverildiği ve gezi esnasında Fransız vatandaşlarının sultana sevgi gösterisinde

---

[127] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

[128] AKSÜT, a.g.e, s. 140. Ömer Faiz Efendi, ziyaret sırasında kendilerine "adı şarap olmayan, bir nevi şerbet veya şurup olarak adlandırılan kekremsi, amma taamı hoş biraz sonra baş döndüren güzel rayihalı meşrubdan ikram edildiğini" yazmaktadır (bkz. KUTAy, a.g.e, s. 45). Tahminimize göre bu, Fransızların "Kir" dedikleri hafif alkollü bir içkidir.

[129] AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 110; *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154.

bulundukları; bu geziden oldukça keyif alan padişahın akşam Elize sarayına döndüğü bildirilmektedir[130].

Telgrafta, ziyaretten ve gezi neticesi ortaya çıkan intibalardan hiç söz edilmemektedir. Halbuki, sultanın ziyareti haber alınınca okul müfettişi General dö Martenpr (Jeneral de Martimprey) ve okul komutanı General dö Kondrökur (Condrecourt) beraberlerinde bir bölük süvari olduğu halde Versay şehrine kadar sultanı karşılamaya gitmişler, büyük bir saygı ve hürmetle karşıladıktan sonra okula dönmüşlerdir[131].

La Turquie gazetesi (Moniteur gazetesinden naklen) bu ziyareti, "Salı sabah saat 11.00'da sultan kalabalık bir maiyet eşliğinde Versay şatosunu ve Sen-Sir askeri okulunu ziyaret için hareket ettiği; padişahın kapalı bir arabada General dö Bevil ve yaveri Rauf Paşa[132] ile Fuad Paşa, Cemil Paşa, Marki dö Ko ile beraber olduğu; Sen Klu'da at değiştirildiğini ve yarım saat sonra kortejin Versay'a vardığı" şeklinde bildirmektedir[133].

Sen-Sir askeri okulunda General Kondrökur'un erkanı harp ve okul hocalarını takdiminden sonra, öğrenciler sultanın şerefine piyade ve süvari, ardından tüfek

---

[130] *Takvim-i Vekayi*, 9 Rebiülevvel 1284 (11 Temmuz 1867), Def'a 886. *La Turquie*'de (11 Temmuz 1867, No: 155) yayınlanan telgraf metninde sultanın Elize sarayına dönüş saati akşam 19.00 olarak belirtilmektedir. Aynı gün Havas ajansıyla saat 18.55'te gönderilen telgrafta ise, sultanın Mareşal Konrober ve Renyo dö Sen-Jan Danjeli (Regnault de St-Jean d'Angely)'ye büyük kordon Osmanî nişanı verdiği, ayrıca bakanlar ile özel danışmanları da kabul ettiği bildirilmektedir.

[131] *La Turquie*, 19 Temmuz 1867, No: 162.

[132] Rauf Paşa'nın ismi gazetede "Jouf" olarak yazılmıştır.

[133] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

doldurma ve nişan alma gösterilerini gerçekleştirmişlerdir. Bu gösterileri; atların eğitimi, engellerden atlatılması, çeşitli jimnastik gösterileri ve bir kılıç müsabakası izlemiştir.

Bu gösteriler sultanın çok ilgisini çekmiş ve hoşuna gitmişti. Özellikle, 1866 model tüfeklerin çalışma biçimleri hakkında kendisine ayrıntılı bir şekilde izahatlar verilmişti. Sultanın maiyetindeki subaylardan biri –Yunan kökenli ve Sen-Sir askeri okulunun eski bir öğrencisi- bu gösterilere iştirak etmiş, orada bulunanlar ve bütün öğrenciler tarafından alkışlanmıştır. Bundan çok hoşnut olan sultan, kendisini taltif etmiştir[134].

Havas ajansının telgrafından öğrendiğimize göre; sultan ertesi gün (10 Temmuz 1867 Çarşamba sabahı) Paris'e gelmiş olan Prusya kraliçesini ziyaret etmiş, yokluğunda kendisini ziyarete gelmiş olan Würtenberg kralına iade-i ziyarete gitmiştir. Ardından, Marki dö Mutiye, Mişel Şövaliye (Michel Chevalier) ile düşes dö Valmi'yi kabul etmiştir[135].

---

[134] Sen-Sir askeri okulunun ziyareti yaklaşık üç saat sürmüştür. Gazete, Sultanın Şanzelize'deki gösteride bindiği, herkesin dikkatini çeken gümüş rengi ve pırıl pırıl parlaması ile attan anlayan erbab kişilerin hayranlığını celbeden saf kan Arap atını imparator III. Napolyon'a hediye ettiğini yazmaktadır. Bu atın, sultanın en gözde atlarından biri olduğu ve ona yalnızca İstanbul sokaklarında camiye gidiş-gelişlerinde bindiği belirtilmektedir (bkz. *La Turquie*, 19 Temmuz 1867, No: 162).

[135] *Tasfir-i Efkar*, 12 Rebiülahir 1284 (14 Temmuz 1867), No: 500. Havas ajansının 10 Temmuz 1867 ve saat 19.45'de gönderdiği telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 12 Temmuz 1867, No: 156. Aynı ajans tarafından ertesi gün gönderilen telgrafta da sultanın 10 Temmuz günü papalık elçisini de kabul ettiği, İstanbul'a dönüşünde Viyana'ya uğrayacağı, Koblenz'de Prusya kralı ile bir görüşme yapacağı da duyurulmaktadır.

Daha sonra zat-ı şahaneleri, uluslararası sergi sarayına giderek, önceki ziyaretinden daha kısa olmayan bir gezinti daha yapmıştır. Özellikle Osmanlı galerilerini gezdikten sonra, İtalyan, Belçika ve Fransa sergilerini de dolaşmıştır. Yine bu gezinti sırasında etrafını kuşatan kalabalık sultana, istediği gibi detaylı bir inceleme yapma fırsatını vermemiştir.

Fuad Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen 10 Temmuz 1867 tarihli telgrafta, yukarıdaki ziyaretlerden başka, akşam yemeğini Tüiyeri sarayında yiyeceği ve sağlığının iyi olduğu da bildirilmektedir[136].

La Turqie (Moniteur gazetesinden naklen) o akşam Tüiyeri sarayında dostlar arasında yenilen yemeğin bir veda yemeği olduğunu, iki hükümdarın değişik nice konuları yeniden gözden geçirdiklerini ve görüşmeler sırasında birbirlerinden pek hoşnut göründüklerini yazmaktadır[137].

11 Temmuz Perşembe günü sultan istirahat etmiş, maiyetleri ise yolculuk hazırlıkları ile meşgul olmuştur. Bununla birlikte, sultan bir ara Tüiyeri sarayına giderek imparatoriçe ile vedalaşmıştır.

Hayreddin Bey Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye adlı eserinde; Paris'te imparator ve imparatoriçe ile yapılan özel bir görüşme sırasında, imparatoriçe Öjeni Karadağlılara şefaat istedi. Arada tercümanlık görevini yerine getiren Fuad Paşa, imparatoriçenin sözlerini tercüme ile arz ettiğinde sultan, Osmanlı padişahlarına ve bilhassa kendisine mahsus olan bir celalet ve nezaket ile "mülkünden bir karış toprak vermenin bir hükümdar için ne kadar güç olduğunu imparatoriçe hazretleri bilmezler,

---

[136] *Takvim-i Vekayi*, 9 Rebiülevvel 1284 (11 Temmuz 1867), Def'a 886.

[137] *La Turquie*, 23 Temmuz 1867, No: 165.

fakat Napolyon hazretleri bunu pek güzel anlarlar" cevabını vermiştir. Verilen bu cevabı Fuad Paşa'nın tercüme etmesi üzerine imparator, sultanın sözlerini takdir ve teslim eder, imparatoriçe de söylediğine pişman olur[138].

2.1.11. Sultan'ın Paris'ten Ayrılışı

Patrie gazetesinin bildirdiğine göre, İmparator, yaveri Juvakim Mura ile birlikte sultanın hareketinden önce saat 17.45'te Elize sarayına giderek 45 dakika kadar zat-ı şahaneleri ile görüşmüş ve görüşmeleri sırasında Fuad Paşa her zaman olduğu gibi kendilerine tercümanlık etmiştir[139].

Sultanın gidişinde de karşılanışında olduğu gibi düzenlenen kortej saat 18.30'da kuzey garına doğru hareket etmiş ve saat 19.00'da sultanı İngiltere kıyılarına doğru götürecek olan imparatorluk treni Paris halkının alkışları ve tezahüratları arasında hareket etmiştir.

Hareketinden önce sultan, Osmanlı hanedanlığına özgü bir cömertlik örneği göstererek doğrudan veya dolaylı olarak yakınında bulunup hizmet edenlerle ihtiyaç sahiplerine çeşitli ihsanlarda bulunmuştur. Yapılan bağışlar şu şekildedir:

- imparatoriçenin rahibelerine 75.000 frank
- Paris'te yaşayan fakir halka kullanılmak üzere 75.000 frank
- Elize sarayı hizmetkarlarına 100.000 frank.

Sultan, Tulon'da yaptığı bağışlarla birlikte toplam, 280.000 frank yardımda bulunmuştur.

---

[138] HAYREDDİN BEY, a.g.e., II. Kitap, s. 58-59.

[139] *La Turquie*, 19 Temmuz 1867, No: 162.

Ömer Faiz Efendi de Paris'ten hatırası hafızalarından silinmeyecek bir törenle uğurlandıklarını ve yine gazetede belirtildiği üzere, o gün Fransa'nın meşhur gazetesi *Figaro*'nun iri harflerle "Osmanlı sultanı Fransızların kalbini de beraberinde götürüyor" ifadesi ile Sultan'ın Fransa'da yarattığı etkiyi özetlediğini belirtmektedir[140].

Padişah ve veliahta Fransa'da ikametleri boyunca hizmet etmiş olan subaylar Buloyn şehrine kadar kendilerine refakat etmişlerdir.

[140] KUTAY, a.g.e., s. 46.

3. BÖLÜM

3.1. ABDÜLAZİZ'İN İNGİLTERE SEYAHATİ

3.1.1. İngiltere Seyahatine Davet'in Gelişi

Osmanlı hükümeti, Fransa seyahatini kesinleştirmiş ve Sultan'ı oralara kadar göndermiş iken İngiltere'ye de geçirmenin devletin yararına olacağını düşünerek Londra elçisi Muzurus Paşa vasıtasıyla teşebbüse geçerek Sultan'ın böyle bir niyetinin olduğunu İngiltere hükümetine de bildirmişti.

Her ne kadar, Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi, Fransa'ya olan daveti anlatırken, söz konusu teşebbüsü de: "... İngiltere'nin Dersa'âdet sefiri dahi Mabeyn-i Hümâyun'a azimetle, devleti tarafından Zat-ı Şahanenin Londra'ya davet olunduğunu arz ve tebliğ eyledi" şeklinde ifade etmekteyse de[1], Cemil Paşa'nın yukarıda bahsi geçen telgrafla bildirdikleri ile örtüşmemektedir. Ancak, İngiltere'nin İstanbul'daki sefiri böyle bir düşünceyi ileri sürmüş olabilir; çünkü, daveti ancak hükümetinin emrini aldıktan sonra yapabileceği şüphe götürmez bir gerçektir.

İncelediğimiz belgelere göre, davet bizzat kraliçe tarafından yapılmamış, yine Âli Paşa'nın gayretleri ile gerçekleşmiştir. Bu durum Londra sefiri Muzurus Paşa'nın 22 Mayıs 1867 tarihi ile Hariciye Nezaretine yazdığı telgraftan açıkça anlaşılmaktadır. Muzurus Paşa söz konusu telgrafında: "Lord Stanley, Zat-ı Şahane'nin İngiltere kraliçesini ziyaret etmek arzusunu öğrenmiş olmakla bahtiyardır. Zat-ı Şahane tarafından gösterilen bu arzudan dolayı kraliçe hazretlerinin

[1] AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., C. XI, s. 107.

çok duygulanacaklarını ve bu ziyaretin gerek kendilerine, gerekse İngiliz milletini pek ziyade sevindireceğini söyledi. Tarafı devletlerinden yazılan mesajı kraliçe hazretlerine takdim edeceğini ve alacağı cevabı bildireceğini ve padişahın İstanbul'dan hangi gün ayrılacağını bilmek istediğini de ifade etti"ğini yazmaktadır[2]. Bu telgraftan, İngiltere'ye seyahat fikri ve seyahat davetinin tamamen Osmanlı Devleti adına Ali Paşa'nın gayretleri ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Birkaç gün sonra, İngiltere'nin onayı Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Ayrıca, İngiltere'nin eski İstanbul elçisi Lord Lion vasıtasıyla, kraliçe tarafından padişahın Londra'ya davet edildiğini ve padişaha mahsus olmak üzere Londra'da bir sarayın hazırlandığını belirten özel bir mektup da Sultan'a sunulmuştu[3].

Hariciye Nezareti'nden gönderilen telgrafla son durum; "Padişah, kraliçenin davetini de memnuniyetle aldı. Sizin bizzat kraliçeye ve hükümetine teşekkürlerini bildirmenizi arzu ediyor" şeklinde Muzurus Paşa'ya bildiriliyordu[4].

İngiltere'ye davet bu surette resmi olarak kesinleşmişti. Sultan İstanbul'dan henüz ayrılmış yolda iken, Londra'da yayınlanan *Times* gazetesi yayınladığı bir makalede okuyucularına; sultanın Jartiyer nişanını almaya bizzat geleceğini duyuruyordu. Makalede, nişanı, kraliçenin kendi elleri ile takdim edecek olmasına karşı duyulan şaşkınlık da ilave ediliyordu. Pek tabii bu şaşkınlıkta, prens Albert'in

---

[2] AKSÜT, a.g.e., s. 86.

[3] *Tasvir-i Efkâr*, 3 Safer 1284 (6 Haziran 1867), No: 489.

[4] Telgraf şifresi 29.05.1867 tarihiyle Londra sefaretinde kayda alınmıştır (bkz. ŞEHSUVAROĞLU, a.g.m., s. 42; AKSÜT, a.g.e., s. 86-87).

kısa süre önce ölmesi ve kraliçenin henüz yasta olması etkiliydi. Prens Albert'in ölümünden beri kraliçe inzivaya çekilmiş, dünya işlerinden tamamen el çekmişti[5].

İngiltere hükümeti sultanın ziyaretine büyük önem vermekteydi. Daha sultan Paris'teyken kendisi için yapılacak karşılama merasimleri ve ikametlerinde her türlü rahatının sağlanabilmesi için çalışmalar da son noktaya gelmişti. Verilen önemi, yine *Times* gazetesinde yayınlanan haberden de anlamaktayız. Gazete, sultana hükümetin resmi bir eğlence vereceğini, bunun da hükümetin doğu ülkeleri ile ilişkilerden sorumlu dış işleri bakanlığı birimince titizlikle yönlendirilip organize edildiğini belirtmektedir. Sultanın ziyaretine bu şekilde önem verilmesinin temel nedenleri; İngiltere'nin doğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nden geçen telgraf hatlarının, Hintli Müslümanların Mekke'ye yaptıkları Hac ziyaretlerinin ve bundan daha önemlisi sultanı kendi dinlerinin başkanı olarak gören 20 milyon Hintli Müslüman vatandaşın İngiliz egemenliği altında bulunuyor olması şeklinde gösterilmekteydi.

Yine gazetede, göz kamaştırıcı bir eğlence yapmak için gösterilen bütün çabaların boşa gitmeyeceğine dair hiçbir şüphelerinin olmadığı ve muhtemelen eğlencenin iyi geçeceği ifade edilmekteydi[6].

---

[5] *La Turquie*, 24 Haziran 1867, No: 141.

[6] *La Turquie*, 10 Temmuz 1867, No: 154.

3.2.1. Buloyn Şehrine Varış ve İngiltere'ye Hareket

Sultan ve maiyetindekiler 11 Temmuz 1867 Perşembe akşamı saat 19.00'da Paris kuzey garından hareket etmiş ve aynı gece yarısı Buloyn şehrine vararak geceyi burada kendileri için ayrılmış olan yerlere gidip istirahat ederek geçirmişlerdi[7].

Sultanın Fransa ziyaretinden sonra İngiltere'yi ziyaret etmemesi akılcı bir davranış olamazdı. Çünkü, bu ziyaret ile gerçekleştirilmek istenen amaçlardan birisi de batılı devletlerle kalıcı bir dostluk sağlamaktı. Kırım Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya'ya karşı savaş yapan iki devletten birisinin ziyaret edilip diğerinin edilmemesi düşünülemezdi.

Havas ajansıyla 11 Temmuz 1867 günü saat 17.20'de Paris'ten gönderilen telgrafta sultanın akşam Buloyn şehrine geçeceği ve ertesi sabah saat 07.00'de Londra'ya hareket edeceği bildiriliyordu. Yine aynı telgrafta, Mustafa Fazıl Paşa ile Halim Paşa'nın da Londra da sultana eşlik edecekleri belirtiliyordu[8].

Ertesi sabah, başta Liman olmak üzere her tarafta bir faaliyet gözlemlenmekteydi. Liman, İngiltere ve Fransa donanmasına ait irili ufaklı pek çok gemi tarafından doldurulmuştu. Paris sefiri Cemil Paşa'nın 6 Temmuz 1867 tarihli telgrafıyla Londra sefaretine, Fransa imparatorunun İngiltere'yi ziyaret için sultanın emrine verdiğini yatın (Reine Hortens) limanda hazır beklediği bildirilmekteydi[9].

---

[7] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 94. Hilmi Efendi , makalesinde sultanın Buloyn şehrine hareketini 10 Temmuz Çarşamba olarak göstermektedir.

[8] Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 13 Temmuz 1867, No: 157.

[9] ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 48.

Karşılanmasında olduğu gibi, düzenlenen muhteşem bir uğurlama merasiminin ardından, sultan ve maiyetindekiler İngiliz ve Fransız donanmalarının refakatinde İngiltere'nin Fransa kıyılarına en yakın liman şehri olan Duvr'a (Douvres) hareket ettiler[10].

Hareketinden önce düzenlenen törende kısa bir konuşma yapan sultan, son derece samimi bir şekilde karşılandığı yiğit müttefikler arasında bulunmaktan mutluluk duyduğu Fransa'dan ayrılmaktan dolayı hissettiği üzüntüsünü ifade etmişti[11].

Fakat o gün gittikçe hırçınlaşan Manş, denizden hiç hoşlanmayan sultanı bir kere daha korkutmuştur. Bu sebeple yere bir minder koydurtmuş, kendisi bağdaş kurarak oturduğu gibi, karşısında el pençe divan duranları da yere oturtmuştu[12].

---

[10] ABDURRAHMAN ŞEREF, İngiltere'ye hareketin Buloyn'dan değil, Kale (Calais) şehrinden olduğunu ifade etmektedir (bkz. a.g.e., s. 85).

[11] *La Turquie*, 13 Temmuz 1867, No: 157.

[12] AKSÜT, a.g.e., s. 154; ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 48; KUTAY, a.g.e., s. 47-48. Sultanın bir aralık İngiltere'ye gidilmesinden vazgeçilmesini düşündüğü, hatta bunun için Fuad Paşa'ya bir emir verdiği de rivayet edilmektedir. Fuad Paşa, Bahriye erkanından Rasim Paşa'yı çağırarak değil geri dönmek, programdan en ufak bir değişiklik yapmanın dahi uygun olmayacağını söyleyerek kendisinden sultanı ikna etmesini rica etmiştir. Rasim Paşa'da, kendisinin Manş denizinde pek çok defa seyrü sefer ettiğini, fırtına denilen şeyin bir miktar çırpıntıdan ibaret olduğunu, Prens Dö Gal'in maiyetleri ile karşı kıyıya gelmiş olduğunu ve İngiltere'de milyonlarca insanın beklemekte olduklarını belirttikten sonra, buraya kadar gelmişken geri dönülmesinin siyasetçe de kötü tesir bırakacağını söyleyerek sultanı ikna etmiştir. Daha sonra Londra'da yapılan olağanüstü karşılama törenlerinden memnun kalan sultan, Rasim Paşa'ya Londra'ya gelmelerinin isabetli olduğunu itiraf etmiştir (bkz. ABDURRAHMAN ŞEREF, a.g.e., s. 85)

Yolculuğun bu ikinci aşamasında sultana, yukarıda sayılmış olan maiyet erkanından başka Fransa, ABD ve İtalya sefirlerimizden başka Mustafa Fazıl Paşa'da refakat etmişlerdir[13].

3.1.3. Duvr'da Karaya Çıkış ve Karşılama Merasimleri

12 Temmuz günü Duvr'dan gönderilen telgraf sultanın saat 11.40'da geldiği Duvr limanında Tulon'dakini aratmayacak tarzda muhteşem bir şekilde karşılandığını bildirmekteydi[14]. Zengin ve kuvvetli bir ulus, haşmetli bir misafiri ağırlamak için ne yapabilirse, Büyük Britanya sultanı karşılamak için onları yapmıştır[15]. Karşılayıcılar arasında; başta kraliçe tarafından özel olarak gönderilen veliaht prens dö Gal'in yanında Dük dö Kambriç, Dük dö Satırland (Sutherland), Lord Sidney (Sydney) de hazır bulunmaktaydırlar. Ayrıca, Duvr belediye başkanı ile diğer belediye yetkilileri, kale subayları, Osmanlı ve İran elçileri... hepsi tören üniformaları içinde Duvr limanında imparatorluk yatını bekliyorlardı[16].

İçinde Müslümanların halifesi olan imparatorluk yatı, denizin çok kabarması ve esen kuzeydoğu rüzgarı nedeniyle kıyıya yanaşmakta biraz güçlük çekmişti. Nihayet, sultanı getiren yat, her taraftan atılan topların sesleri ve halkın tezahüratları

---

[13] ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 48.

[14] Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 15 Temmuz 1867, No: 158. AND, sultanın Duvr limanına geliş saatini 10.15 olarak göstermektedir (bkz. AND, Metin; *"Sultan Aziz'in Londra Seyahati"*, **Hayat Tarih Mecmuası**, C. II, S. 10, Kasım 1967, s. 15)

[15] *La Turquie*, 6 Ağustos 1867, No: 177.

[16] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176. Havas ajansıyla gönderilen 12 Temmuz tarihli telgrafta karşılayıcılar arasında Mısır Hidivinin de bulunduğu yazılmaktadır (Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 13 Temmuz 1867, No: 157).

arasında iskeleye yanaşmıştı. Yat iskeleye yanaşır yanaşmaz, prens dö Gal ile Dük dö Kambriç yatın bordasında sultanı karşılamışlar ve Osmanlı usul ve merasimine uygun olarak ne prens ne de dük sultanla el sıkışmış, sultanın elini fesine götürerek her ikisini selamlaması üzerine prens ve dük de hemen şapkalarını çıkartarak mukabil selamlamada bulunmuşlardı[17].

Opinion Nationale gazetesinin verdiği habere göre; "Bu sırada, İngiliz ve Fransız donanmalarının bütün topları ile Duvr bataryalarından durmaksızın selam atışları yapılıyordu. Her zaman hükümdar karşılamalarına sahne olan bu liman, o güne kadar ne böyle bir top atışı görmüş ne de bu kadar canlılık arz etmişti[18]." denilmektedir.

Sultan karaya çıkar çıkmaz, bu ziyaret sebebiyle fevkalade zengin bir şekilde hazırlanmış Lord Varden Hotel'e götürülmüştü. Burada bir saat süreyle yemek için durulmuş, yemek sırasında Fuad Paşa tarafından sultanın duyduğu memnuniyetin ifade edilmesinin yanında kraliçenin zat-ı şahaneleri hakkında göstermiş oldukları yakın ilgi ve alaka için teşekkür edilmişti[19].Yemekten hemen sonra Türk armaları ile süslenmiş olan tren ile Londra'ya hareket edilmişti.

•

---

[17] MERZER, Rene du; *"Le Sultan En Engleterre"*, **L'illustration**, 27 Temmuz 1867, No: 1274, s. 54; *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176. Sultanın Duvr'da karşılanması konusunda ayrıca bkz. HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 94-95; AHMET LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 110-111; AKSÜT, a.g.e., s. 156; ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y.; a.g.e., s. 38; ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 48; KUTAY, a.g.e., s. 48.

[18] *La Turquie*, 6 Ağustos 1867, No: 177.

[19] AKSÜT, a.g.e., s. 156-157; ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 48.

3.1.4. Sultan'ın Londra'da Karşılanması ve İkameti

Sultanı Duvr'dan Londra'ya getiren tren saat 15.00 sularında[20] Charing-Cross istasyonuna girmiştir. Burada bekleyenler, sultanı son derece içten karşılamışlardı.

İstasyonda sultanı son derece güzel görünüme sahip; çiçekli, armalı, Türk ve İngiliz bayraklarıyla süslü bir kortej beklemekteydi. Bando ise Türk marşını çalmaktaydı[21]. Sultan için, daha önce Fransa imparatoruna da tahsis edilmiş olan Bakingam (Buckingham) sarayı hazırlanmıştı[22].

Sultan; prens dö Gal, Dük dö Kambriç ve Fuad Paşa ile birlikte bindiği ve bulunduğu müzeden yalnızca iki kez çıkartılan III. George'un saltanat arabasına[23] binerek kortej ile istasyondan ayrılmıştı. Saraya gelene kadar yol boyunca İngiliz halkı sürekli tezahüratta bulunmuştu[24].

---

[20] HİLMİ EFENDİ, Londra'ya varış saatini 9.30-10.00 suları olarak belirtmektedir (bkz. a.g.e., s. 95).

[21] AND, a.g.m., s. 16.

[22] Ömer Faiz Efendi, imparator Napolyon'un Bakingam sarayında kalışını altı sene önce olarak göstermekte ise de, imparator 1855 yılında İngiltere'yi ziyaret etmiş olduğundan bu tarih doğru değildir (Bkz. KUTAY, a.g.e., s. 49).

[23] KUTAY, a.g.e., s. 49. AND ise, sultanın saraya kraliçenin tören arabası ile gittiğini belirtmektedir (bkz. a.g.e., s. 16). Kanaatimizce, sultanın Fransa'da karşılanması sırasında XIV. Lui'nin saltanat arabası Versay'daki müzeden çıkartılarak emrine tahsis edilmesi ve gezide seyahat boyunca İngiliz hükümetinin görevlendirdiği İstanbul sefareti başkatibinin de bulunduğu göz önüne alındığında, İngiliz hükümetinin de Fransız hükümetinden geri kalmamak adına sultana böyle önemli bir saltanat arabası tahsis etmeleri mümkündür.

[24] 12 Temmuz tarihiyle Londra'dan İstanbul'a gönderilen telgrafta da sultanın Londra'ya ulaştığı, Prens dö Gal ve Dük dö Kambriç tarafından Duvr'da karşılandığı ve Bakingam sarayına kadar kendisine eşlik edildiği, Duvr'dan Londra'ya kadar olan yolculuğun uzun ve canlı bir kalabalığın samimi alkış ve gösterileri ile başkentte sona erdiği bildirilmektedir (Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 15 Temmuz 1867, No: 158).

Londra'da sultanın karşılanması ve yapılacak törenlerin düzenlenmesi amacıyla Haziran ayı ortalarında bir komite kurulmuştu[25]. Halkın ve ilgililerin zat-ı şahanelerine İngiltere'deki ikametleri süresince gösterdikleri yakın ve sıcak ilgide bu komitenin çalışmalarının da büyük etkisi olduğu muhakkaktır.

3.1.5. Sultanın Ziyaretleri, Resmi Kabulleri ve Gezileri

Bakingam sarayında sultan, çalınan Türk marşı eşliğinde Lord Chamberlain, Lord Steward ve diğer saray görevlilerince karşılandı. Sarayın merdivenleri ve odaları çiçekle süslenmiş durumdaydı. Duvarlarına, Avrupa'nın kral ve kraliçelerinin resimleri asılmış, bahçede ise büyük havuzun yanında iki çadır kurulmuştu[26].

Saraya gelindiğinde herkeste bir yorgunluk gözlenmekteydi. Herkesin dinlenmeye ihtiyacı açıkça görülüyordu. Bu sebeple, karşılama merasimlerine burada son verilmişti. Osmanlı erkanı 12 Temmuz Cuma akşamını dinlenerek geçirmişti.

Program gereğince sultan, 13 Temmuz günü kraliçe Victoria tarafından Windsor sarayında kabul edilecekti. Eşinin ölümünden beri kraliçe bazen İskoçya'da bazen de bu sarayda inziva hayatı yaşıyordu. Zat-ı şahaneleri bütün maiyetleri ile birlikte Bakingam sarayından tören arabalarına binip kendilerini kraliçe hazretlerinin bulundukları şehre götürecek olan trene binerek Windsor sarayına giderek kraliçeyi ziyaret etmiştir[27].

---

[25] ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 48.

[26] AND, a.g.m., s. 15.

[27] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 95.

İstasyonda şeref kıtaları, Windsor sarayında da top atışları ve asilzadeler[28] tarafından karşılanan sultan, sarayın merdivenlerinin başında ise kraliçe tarafından karşılanmıştı[29]. İki hükümdar karşı karşıya gelince sultan, önce fesini hafifçe kaldırmış, ardından Osmanlı geleneklerine uygun olarak önce elini kalbinin üstüne, sonra dudaklarına, daha sonra ise alnına götürerek kraliçeyi saygıyla selamlamıştır[30].

Bu selamlaşmanın ardından, kraliçe bütün saray erkanı etrafında olarak sultan ve maiyetlerini sarayın kabul salonuna götürmüştür. Orada sultan, şehzadeleri, Fuad Paşa, Mustafa Fazıl Paşa, Halim Paşa ve maiyetindeki belli başlı bazı kimseleri kraliçeye takdim etmiştir[31]. Windsor sarayındaki kabul merasiminin bitiminden sonra saat 15.00'de Bakingam sarayına dönülmüştür[32].

Fuad Paşa'nın 14 Temmuz tarihli sadarete gönderilen telgrafından da o günkü program şu şekilde anlatılmaktadır: Sultan, dün tüm maiyetleri ile birlikte Windsor sarayında görüşmeler yapmış, iyi kabul görmüş ve resmi görüşmelerin ardından öğle

---

[28] Havas ajansıyla gönderilen telgraftan bu asilzadelerin; Prens Arthur, Lui dö Hes (Louis de Hesse), saray erkanı ile Windsor belediye başkanı olduğunu öğrenmekteyiz (Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 15 Temmuz 1867, No: 158)

[29] ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 49. AND, sultanın kraliçe tarafından karşılanmasının kabul salonunda gerçekleştiğini, kraliçenin sultanı Türk usulü selamladığını ve sultanın da kraliçeyi elinden öperek selamladığını ifade etmektedir (bkz. a.g.m., s. 16). Sultanın Londra'da Paris'teki tutum ve davranışlarına göre daha rahat tavırlar sergilediği ve Fuad Paşa'nın da sultana Avrupa saraylarında nasıl davranılması gerektiği yönünde sürekli bilgilendirmeleri göz önüne alındığında, sultanın kraliçeyi Avrupai tarzda selamlaması muhtemeldir.

[30] MERZER, a.g,m., s. 54. Merzer ve Timur, bu karşılaşmanın Bakingam sarayında yaşandığını yazmaktadır (bkz. MERZER, a.g.m., s. 54; TİMUR, a.g.m., s. 22).

[31] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176.

[32] AND, saraya dönüş saatini 14.00 olarak göstermektedir (bkz. a.g.m., s. 16).

yemeğinde soğuk yiyecekler yenilmiştir. Daha sonra ise, sultan, kollarında kraliçe olduğu halde Tiel adlı mesire yerine gitmişler, şehzadeler de kollarını prenseslere takdim etmişlerdir. Sultan, maiyetlerinin bir kısmıyla birlikte prens dö Gal tarafından onuruna verilen akşam yemeğine katılmıştır. Yemekte, yabancı elçilerle İngiltere krallığının tüm üst düzey görevlileri hazır bulunmuşlardır[33].

Sultan, 14 Temmuz Pazar günü Hidiv ile diğer bazı kişileri kabul etmiştir. Öğleden sonra prens dö Gal ile birlikte üstü açık bir araba ile gezmeye çıkmışlar, Teddington'da kraliçeye tahsis edilmiş saray kayıklarına binerek Thames nehri üzerinde bir gezinti yapmışlar; oradan Richmond mesireliğine giderek Dük dö Buklanş'i (Bucclenche) ziyaretten sonra Bakingam sarayına geri dönmüşlerdir[34].

La Turquie gazetesi, sultanın ziyaretleri ve kabullerinden bahsettiği yazısında, 15 Temmuz 1867 Pazartesi günü *Assocation de Manchester* şirketi yetkililerinin pamuk yetiştiriciliğinin ülkesinde uygulanması ve geliştirilmesi hususunda alınan tedbirlerden dolayı tebrik ve şirket ile beraber çalışma teşebbüsünden dolayı sultana teşekkür etmek üzere Bakingam sarayına gittikleri bildirilmektedir.

Avam kamarası da bu şirket yetkilileri ile ilgilenmişler ve manifatura ile meşgul olan yörelerden seçilen üyeler de bu şirket heyetine katılmışlardır. Şirket başkanı, başkan yardımcısı ve sekreteri ile yönetim kurulu Hayde Clark tarafından Fuad Paşa'ya takdim edilmiştir. Fuad Paşa, kendilerine teşekkür ettikten sonra,

---

[33] *Takvim-i Vekayi*, 19 Rebiülevvel 1284 (21 Temmuz 1867) Def'a 887. Telgraf metni için ayrıca bkz. *La Turquie*, 16 Temmuz 1867, No: 159; AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 111.

[34] *Takvim-i Vekayi*, 19 Rebiülevvel 1284 (21 Temmuz 1867) Def'a 887. Ayrıca bkz. AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 111; *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176.

heyeti ve Hayde Clark'ı zat-ı şahanelerine takdim ile bu kişinin İstanbul'da ve İzmir'de iken demir yolları ve resmi işlerde pek çok hizmetinin geçtiğini söylemiştir.

Sultan Türkçe olarak birkaç kelime ile Hayde Clark'a teşekkür etmiş ve onun kısa konuşmasına Fuad Paşa tarafından tercüme edilen şu sözlerle cevap vermiştir: "Heyete, bu ziyaretinden ve bana ifade ettiklerinden dolayı teşekkür ederim. Şirket adına söylenen sözlerden ve gösterilen ilgiden duygulandım. İngiltere'ye seyahatten iki amacım vardı. Birincisi, bu ülkeye karşı duyduğum muhabbeti göstermek ve Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkür etmek; ikincisi gelişmesindeki sebep ve vasıtaları hakkında bir fikir edinmektir. İngiliz halkı ve hükümetinin beni karşılamak için yaptıkları yüce hareketten pek mutluyum. Pamuk endüstrisi ve yetiştiriciliğinin her iki ülkenin zenginliğine ne derece etkisi olduğunu biliyorum. Bundan dolayıdır ki, endüstri için o derece önemli olan bu alandaki gelişmelere hükümetimce önem verilmesini istiyorum. Şirkete, hükümetime geçen süre içerisinde yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür ederim. Buna devam edeceğini umarım[35].

Bu konuşmanın ardından şirket heyeti huzurdan çekilmiş, sultan Manchester şehri belediye başkanının başında bulunduğu bir heyeti kabul etmiş ve heyet üyeleri

[35] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176. Ömer Faiz Efendi ise, burada yazılanların aksi bir ifade ile; heyetin Osmanlı mülkünde pamuk ziraatının artırılması ve bunların tekrar kendilerine satılması için zat-ı şahaneye ricada bulunduklarını ve yirmi senelik bir anlaşma teklif ettiklerini, zat-ı şahanenin mevzuu dinlediğini, fakat böyle bir meselenin neden kendisine açıldığını anlayamadığından pek memnun olmadığını, karşısındaki heyetin arzusunu öğrendikten sonra Fuad Paşa'ya devletimizin menfaati varsa gereğini yapınız diyerek ayağa kalktığını ve görüşmeye son verdiğini ifade etmektedir (Bkz. KUTAY, a.g.e., s. 51-52). Halbuki, gerek İngiliz basınında gerek *La Turquie* gazetesine gönderilen haberlerde, Ömer Faiz Efendinin söylediğinin doğruluğunu gösteren hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

yine Hayde Clark tarafından sultana takdim edilmiştir. Belediye başkanı, sultana hoş geldiniz dilekleri ile kendisini Manchester şehrini ziyarete davet etmiştir. Daha sonra Manchester Belediye meclisi, Sultan'ın İngiltere seyahati sırasında şehir halkının duyduğu mutluluğu belirten bir mektubu İstanbul'a göndermiştir[36].

Aynı gün içinde sultan, elçiler topluluğunu ve diğer bazı temsilcileri kabul etmiştir. Bu arada, Londra'daki Osmanlı tebaasından bir heyet ile Ermeni tüccarlarından bir heyet de sultanı ziyaret ederek Londra'ya gelişleri nedeniyle hükümdarlarına saygılarını arz etmişlerdir.

Aynı akşam sultan, şerefine 40.000 ağaç dalı ile süslenen ve fevkalade bir manzara arz eden İtalyan operasına gitmiştir. 12 Loca tek bir galeri haline getirilerek Sultana tahsis edilmişti. Müşir üniforması giymiş olan sultan, prens dö Gal ile Dük dö Kambriç'in arasında yer almıştı. Oyunun başında ve sonunda milli marşlar çalınmış ve söylenmiştir. Sunum, zat-ı şahane onuruna düzenlenmiş bir *Ode* ile ünlü Fransız kompozitör Aubert'in *Assaniello*'sından ibaretti[37].

15 Temmuz 1867 tarihinde Fuad Paşa tarafından sadarete gönderilen telgrafta ise, İngiltere Yahudi temsilcilerinin de aynı gün sultan tarafından kabul edildiği belirtilmektedir. Ayrıca, telgrafta sultanın sağlık ve afiyetinin de yerinde olduğu zikredilmektedir[38].

---

[36] BOA, İrade, Hariciye, No: 13394 (H. 15 Receb 1284/M. 11 Kasım 1867).

[37] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176; AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 111.

[38] *Takvim-i Vekayi*, 19 Rebiülevvel 1284 (21 Temmuz 1867) Def'a 887. Ayrıca bkz. Tasvir-i Efkar, 15 Rebiülevvel 1284 (17 Temmuz 1867), No: 501.

İngiliz halkı ve hükümeti sultan Abdülaziz ve maiyetlerini en güzel şekilde ağırlamak için kraliçe Viktoria tarafından kendilerine bildirilen özel durumları da dikkate alarak çalışıyorlardı.

Fuad Paşa'nın 16 Temmuz 1867 günü sadarete çektiği telgrafta padişahın kendisine eşlik eden prens dö Gal ile birlikte Woolvich tersanesini ziyaret ettiği ve akşam Kristal Saray'da onuruna düzenlenen çok görkemli bir eğlenceye katıldığını öğreniyoruz[39].

La Turquie gazetesi ise söz konusu ziyaretleri biraz daha ayrıntılı olarak şu şekilde okuyucularına duyurmaktadır: Zat-ı şahaneleri Woolvich tersanesinde bulunan bütün objeleri en ince ayrıntılarına kadar incelemiş ve sultanın ilgisini çeken her şey hakkında Dük dö Kambriç tarafından kendisine açıklamalarda bulunulmuştur[40].

O akşam, Türk ve İngiliz bayrakları ile süslenmiş olan Kristal Saray (Palas)'da sultan onuruna büyük bir müzik ziyafeti verilmişti. Gecede sözlerini Zafiraki Efendinin yazdığı bestecisi Luigi Arditti tarafından yönetilen Ode, 2.000 şarkıcı[41] tarafından Türkçe olarak sultanın huzurunda icra edilmişti. Sultan bu konser

---

[39] Telgraf metni için bkz. Takvim-i Vekayi, 19 Rebiülevvel 1284 (21 Temmuz 1867) Def'a 887. Gazetede tersanenin adı, Volunbek olarak gösterilmektedir.

[40] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176; AND, a.g.m., s. 16. Woolvich tersanesinde sultana, karanlıkta düşmanı ışıkla aydınlatan paraşütler, bir yeni cankurtaran, yeni model tüfekler, mermiler vb. pek çok silah, araç ve gereç gösterilmiş, oradaki mermi fabrikası da görülüp saat 18.00'de Londra'ya dönülmüştür

[41] Bu sayı Arıcı tarafından 1.600 olarak belirtilmektedir (ARICI, Emre; *"Londra Crystal Palace'ta Abdülaziz Şerefine Verilen Konser"*, **Toplumsal Tarih**, Ocak 1998, S. 49,s. 32). Kristal Palas'ta icra edilen Ode'nin Luigi Arditti'nin 10 yıl önce İstanbul'da sultan Abdülmecid'e ithaf ettiği

sırasında Kristal Saray'da bir önceki kış meydana gelen yangını öğrenmiş ve onarımı için 1.000 lira bağışlamıştır[42]. Konserin ardından görülmemiş güzellikte havai fişek gösterileri ile gece sona ermiştir.

İngiltere'ye geldiğinden beri halkın padişaha olan yoğun ilgisi hiç eksilmemiştir. Sultan Abdülaziz için yapılan şenlik ve gösterilerin de son haddine vardığı gündür. Fransa'da olduğu gibi İngiltere'de de sultanın savaş gösterilerini her şeyin üstünde sevdiği bilinmektedir. O gün sultanın bu ilgisine istinaden büyük bir deniz tatbikatı icra edilmesine karar verilmişti

17 Temmuz 1867 Çarşamba günü, sultan prens dö Gal'in refakatinde onuruna düzenlenen donanma tatbikatını izlemek üzere Portsmouth'a gitmiştir. Sultanın deniz kuvvetlerine olan merakını bilen İngiliz hükümeti, kendi deniz gücünün kuvvetini de göstermek amacıyla, donanmanın yaklaşık beşte birinin katılımı ile bu gösteriyi gerçekleştirmeyi amaçlamıştı. Ne var ki, Pazartesi gününden beri havanın oldukça kötü olması nedeniyle bir ara tatbikatın iptal edilmesi gündeme gelmişse de, programın önceden planlanmış olması ve sultanın memnun edilmesi adına gösterilerden vazgeçilmemişti.

---

kasidenin aynısıdır (a.g.e, ss. 29-33; ayrıca bkz. ARICI, Emre; *"Luigi Arditti ve Türk Kasidesinin Çözülen Esrarı"*, **Toplumsal Tarih**, S. 57, Eylül 1998, ss. 23-27).

[42] AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 111; *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176. O aksam, konser sırasında sultan, kırmızı fes giymiş gördüğü üç kişinin kim olduğunu Fuad Paşa'ya sormuş, o da aralarındaki çekişme henüz bitmemiş olduğundan dolayı Mustafa Paşa'nın meydana getirdiği muhalefet grubunun mensuplarından bazıları olduğunu söylemiştir (EBUZZİYA TEVFİK, a.g.e., C. III, s. 148-149). Bu kimseler, sultanın Paris'e gelişi sırasında, İçişleri bakanı tarafından sultana suikast riskini ortadan kaldırmak amacıyla ülke dışına çıkmaları istenen ve İçişleri Bakanına İngiltere'ye gidecekleri söylenen Namık Kemal, Suavi ve Agah Bey'den başkası değildi.

O gün sabah saat 06.00'dan itibaren hükümdarın karşılanması ve tatbikatı izlemek üzere bü,ük bir kalabalık sahile toplanmıştı. Saat 11.00'e doğru hava iyice bozmuş ve korku vermeye başlamıştı. Sultanın gelişi, Porsmouth kalesinden atılan toplarla ve çalınan çanlarla haber veriliyordu. Sultan, Osborne yatıyla limana gelirken tayfalar büyük tezahüratta bulunmuşlardı.

Sultanın gelişinden 45 dakika kadar sonra kraliçeyi getiren Helicon yatı da yine tayfaların tezahüratları altında limana gelmişti. Osborne ve Helicon, iki sıra halinde dizilen donanmanın arasından geçtikten sonra her iki hükümdar Victoria gemisine geçmiş, bu gemiden atılan bir topu takiben orada bulunan bütün gemilerinden yapılan top atışları ile tatbikat başlamıştı. Gösteriye katılan 49 savaş gemisi, 22.500 beygir gücünde ve 102 bin ton ağırlığında idi[43]. Tatbikat devam ederken, kraliçe sultana Jartiyer (Jarretiere) nişanını takdim etmiş[44] ve kendi elleri ile takmıştı[45]. Bu durum padişahı son derece mutlu etmişti. Victoria gemisine bir süre için tek başına Türk bayrağı çekilmesi ise sultanın mutluluğunu ziyadeleştirmişti[46].

---

[43] Levant Herald, 29 Temmuz 1867.

[44] BOA, İrade, Hariciye, 13505, (3 Zilkâde 1284/17 Şubat 1868), Padişaha İngiltere Kraliçesi tarafından verilmiş olan Jartiyer nişanının elbise ve eşyasının muhafazası İngiltere Sefirine teslim edilmiş, Sefir de bunu bir sandık içerisinde anahtarıyla birlikte teslim etmiştir. Ayrıca bu eşyaları getiren görevliye de kıymetli bir kutu hediye edilmiştir. Bu düzeydeki memurlara nişan verilmesi uygun görülmediğinden böyle bir hediye verilmesi yoluna gidilmiştir. Bkz. BOA, İrade, Hariciye, 13449, (6 Ramazan 1284/1 Ocak 1868).

[45] Kraliçe Zat-ı Şahane'nin kısa pantolon giymemesinden ötürü, nişanı sol omzuna takmıştır. Bkz. Merzer, Rene du; a.g.m., L'Illustration, 27 Temmuz 1867, No: 1274, s. 54.

[46] İngiliz gazetelerinden naklen *La Turquie*, 27 Temmuz 1867, No: 169; HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 95-96; Takvim-i Vekayi, 19 Rebiülevvel 1284 (21 Temmuz 1867) Def'a 887; *La Turquie*, 20 Temmuz 1867, No: 163.

Merzer, Portsmouth gösterileri için; Maksimilyen'in ölümü ile yaşanan genel yas haline rağmen sultan Abdülaziz, askeri birliklerimizin gösterilerini izlemek için yanımızda idi. Zat-ı Şahaneleri, komşumuzda da İngiltere'nin güçlü donanmasının manevralarını görecek ve deniz tatbikatları da hiç kuşku yok ki, padişahın zevklerini okşayan bir eğlence olacaktır demektedir[47].

Sultan, Jartiyer nişanın veriliş ve menşei hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadığı gibi, Avrupa'nın büyük hükümdarlarının bunu taşımaktan duydukları gururun sebebini de bilmemekteydi. Bu nişan, mavi kadife bir kurdeleden yapılmış bir dizbağı olup, altın bir halka ile sol dizin altına takılmaktaydı. Halkanın üzerinde *"honni soit qui mal y Pense"*[48] ibaresi yazılıdır. Sultan bu sözü Fuad Paşa'ya açıklatmak istemiş, fakat nişanın menşei hakkında değişik rivayetler bulunduğundan açıklamakta güçlük çekmiştir[49].

---

[47] MERZER, a.g.m., L'Illustration, 27 Temmuz 1867, No: 1274, s. 54. Merzer, gösteriye 31 savaş gemisinin katıldığını ve tatbikatın son derece görkemli ve etkileyici olduğunu belirtmektedir.

[48] Türkçesi: "kötü düşünenler utansınlar" bkz. Nouveau Petit Larousse, Paris 1924, s. 499.

[49] Nişanın menşeini Arslan Yürekli Richard'a kadar çıkaranlar olduğu gibi, Crecy muharebesinden sonra Kara Prens (Prince Noir)'in ihdas ettiğini söyleyenler de vardır. Fakat, daha çok III. Edward tarafından ortaya çıkarıldığına inanılmaktadır. III. Edward, 1348 yıllarına doğru Gözde'si güzel kontes Salisbury'nin şerefine sarayda bir balo vermiş, kontes dans ederken mavi renkte olan sol dizbağını yere düşürmüştü. Kral bunu yerden alıp kontese vermek için yöneldiğinde, kontes orada bulunanların anlamlı bakışlarına hedef olmuştu. Bunun üzerine kral Edward'ın "kötü düşünenler utansınlar! Şimdi gülenler bir gün ona benzer bir diz bağı takmakla kıvanç duyacaklardır. Zira bu öyle bir dereceye ulaşacaktır ki, bizzat kötü düşünenler dahi onu almaya can atacaklardır." diyerek söz konusu nişanın çıkmasını sağladığı rivayet edilmektedir..... Jartiyer nişanını yalnızca İngiliz prensler yahut fevkalade asil İngilizler alabilirlerdi. Vikontlardan yalnızca iki kişi; Lord North ve Lord Palmerstone bu nişanı almışlardı. Birincilerinin miktarı sınırlı değildir. Ancak, ikincilerinin sayısı 25 ile sınırlandırılmıştı. Özel bir tüzüğü vardı. Saint Georges kilisesinde bir sandalyesi olan nişan sahipleri özel bir elbise giyerler..... Sultan Aziz için geleneğe göre yapılması gereken tören yapılmamıştır. Zira onun Rusya imparatoru ya da Napolyon gibi gümüş rengi bir elbise giyip

Bu sırada kraliçe, sultanı Hıristiyan tebaasına karşı gösterdiği iyiniyetlerden dolayı ayrıca tebrik de etmişti. Buna karşılık olarak sultan, Hıristiyan tebaasına yalnızca Müslümanların sahip oldukları şartlara sahip olmalarını ve onları tanrı ve yasalar önünde eşit tutmayı saltanatı için faydalı gördüğünü, zira 36 milyon tebaa üzerinde ancak onları birbirlerinden ayıran dini farklar hariç bütün engelleri ortadan kaldırarak saltanat sürebileceğini ifade etmiştir[50].

Törenin bitmesinin ardından sultan, Bakingam sarayına yine halkın tezahürat ve alkışları arasında dönmüştür.

18 Temmuz 1867 tarihli telgraf, zat-ı şahanelerinin gösterişli bir alay ile Site'yi teşrif buyurduğunu, ziyaretleri esnasında buraya gelmesinden dolayı Londra esnafının kendisine teşekkürlerini sunduklarını, aynı gün akşam prens dö Gal, haneden üyelerinden bazılarının ve Lord Mer (Lord Maire =Londra Belediye Başkanı)'nın da aralarında bulunduğu heyet tarafından şerefine verilen yemeğe iştirak ettiği ve Bakingam sarayına dönüşünde kendisini görmeye gelen halkın her iki yola dizilmiş olarak sevgi gösterilerinde bulunduğu, sultanın tıpkı Paris'i ziyaretinde olduğu gibi Londra'yı ziyaretinde de büyük bir kabul ve ilgi gördüğünü bildirmektedir [51] . Ancak bu ziyaret ve kabullerde nelerin görüşüldüğüne ve yaşandığına dair bir bilgi ve işaret mevcut değildir.

---

kilisede kılıcını başpapaza vermeyeceği çok iyi bilinmekteydi (Corrospondance Bullier'den naklen *La Turquie*, 2 Ağustos 1867, No: 174).

[50] VALMY, a.g.e., s. 12-13. Nerede ve ne zaman söylendiği tespit edilememekle birlikte Sultan, Kraliçe ile yaptıkları bir görüşme sırasında Girit'e bir Anayasa ve Hıristiyan bir vali vereceğine dair söz vermiştir. Bkz. Merzer, a.g.m., L'Illustration 1867, No: 1247, s. 54.

[51] *Takvim-i Vekayi*, 19 Rebiülevvel 1284 (21 Temmuz 1867) Def'a 887.

Başta *Times* gazetesi olmak üzere Londra'da ertesi gün yayımlanan gazetelerde sultanın yapmış olduğu bu özel ziyaretlere geniş ölçüde yer verildiği La Turquie gazetesine 19 Temmuz tarihiyle Londra'dan gönderilen yazılarda rastlamaktayız. Bunlara göre:

18 Temmuz günü sultan önce özel bir merasimle karşılandığı Site'yi ziyaret etmişti. Belediye kendisine pek parlak bir misafirperverlik göstermiştir. Belediye konağının (Guildhall) önündeki boş alanda yapılacak tören için geniş bir salon inşa edilmişti[52]. Çok önemli haberleri bile birkaç satırla duyuran *Times* gazetesi, bu salonun mimari tarzı ve süslemesi hakkında üç çeyrek sütunluk bir makale yayınlamıştır. Bütün üst düzey resmi şahsiyetler sultan gelmeden önce belediye konağına gelmişlerdi. Hepsi de görev ve mevkilerine göre resmi elbiselerini giymişlerdi. Orada; kabine üyelerinden Dizraeli, Lord Derby, Lord Stanley, ayrıca Lord Russel, dük dö Sutherland, dük dö Wellington, Lord Romily, İrlanda Lordu vs. hep bir arada idiler. Bunları tören üniformaları içindeki sefirler takip ediyordu.

Gazetenin yazdığına göre, Sultan Belediyenin bu davetini kabul ederken; bu toplantıda bir çok İngiliz kadınının ve ülkenin çiçeklerinin bulunmasını arzu etmişlerdi. Gerçekten orada her ikisinden de çok sayıda mevcuttu. Belçika subaylarından bir grup da orada hazırdı[53].

Teşrifat usulüne göre sol kolları üzerinde, ortası zümrütlerle süslenmiş Londra şehrinin arması ve kırmızı kurdele taşıyan 40 kişi görevlendirilmişti. Saat

---

[52] Ömer Faiz Efendi, bu salonun dört günde inşa edildiğini bildirmektedir (bkz. KUTAY, a.g.e., s. 54). AND ise Guildhall'de 36 metre yüksekliğinde mermer taklidi çift sütunlu bir kemer inşa edildiğini ve tören için 3000 kişinin davetli olduğunu yazmaktadır (bkz. AND, a.g.e., s. 17)

[53] İngiliz gazetelerinden naklen *La Turquie*, 27 Temmuz 1867, No: 169.

18.30'da Dük dö Kambriç, beraberinde bazı dükler ile prenses Mari Adelayd (Marie Adelaide) ile prenses Teck olduğu halde gelmişler ve belediye başkanı tarafından karşılanmışlardı. Biraz sonra mızıka sesleri prens dö Gal ve prens ve prenses Lui dö Hesse'in gelişlerini bildiriyordu.

Saat 19.00'da sultan Abdülaziz, oğlu ve iki yeğeni ile gelmiş, karşılamanın ardından belediye başkanı hoş geldiniz tarzında aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

"Zat-ı şahaneleri! Biz; Londra şehri belediye başkanı, meclis üyeleri ve danışmanları, yüksek müsaadelerinizle zat-ı şahanelerine hürmet hislerimizin arzını dilemekteyiz. İngiliz ulusunun uzun zamandan beri müttefiki olan ve mutluluğu büyük çıkarımıza olan bir imparatorluğun hükümdarına bu ülkenin halkı ile birlikte hoş geldiniz deriz. Zat-ı şahanelerini, inançlarına sıkı bir şekilde bağlı, bütün tebaasına dinlerinin emrettiği ibadet ve ayinleri serbestlik içinde icra etmek imkanını vermek isteyen aydın bir hükümdar olarak görmekle mutluyuz.

Büyük seleflerinizden beri Batı devletlerini ilk defa ziyarete gelmiş bulunuyorsunuz. Şehrimizi ziyareti hümayunları dolayısıyla şehrimizin kazandığı şeref ve kıvancı kalben tasdik ediyoruz. Bu ziyaretin Osmanlı imparatorluğu ile bu ülke arasında uzun süreden beri var olan ilişkileri güçlendirmeye hizmet edeceğinden eminiz."[54]

Bu konuşma, altın bir muhafaza içine konularak Londra belediye başkanı tarafından sultana takdim edilmiştir.

Zat-ı şahaneleri bu konuşmaya karşılık, Muzurus Paşa tarafından İngilizce'ye çevrilen şu cevabı vermiştir:

---

[54] *La Turquie*, 27 Temmuz 1867, No: 169.

"Bu büyük ve görkemli Londra şehrinin belediye başkanına, yardımcısına ve meclis üyelerine samimi teşekkürlerimi bildiririm. Yüce müttefikimiz olan haşmetli kraliçe hazretleri ile prens dö Gal ve büyük İngiliz halkının kabulümde gösterdikleri samimiyet ve içtenlikten dolayı hissettiğim memnuniyeti bu vesile ile ifade ederim.

Avrupa'nın bu ve diğer kısımlarına yaptığım bu ziyaretler ile iki amacım vardı. Birincisi, bu uygarlık merkezinde ülkemizde başlamış olduğumuz eserleri tamamlamak için yapılacak nelerin kaldığını görmekti. İkincisi de, yalnızca kendi tebaam arasında değil, Avrupa'nın diğer ulusları arasında çağımızın şerefi ve insanlığın gelişmesi olan kardeşlik duygusundan başka bir şey olmadığını göstermekti."[55]

Alkışlarla karşılanan bu konuşmanın ardından konser başladı. Fakat, Guildhall'in büyük salonu sesi az aksettirdiği ve müzik az tesirli olduğu için, bir rivayete göre hem bestekar hem de müzikten iyi anlayan sultanın ilgisini çekmemiştir. Orada bulunduğu sürece Fuad Paşa'nın tercümanlığı aracılığıyla prens dö Gal ile sohbet etmiştir.

Gece bir balo ile son bulmuş, danslar edilmiş, sultan ve şehzadeler saat 23.00 sularında oradan ayrılmışlardır. Gidişlerinde, Londra belediye başkanı ile tüm maiyetleri tarafından arabalarına kadar eşlik edilmiştir.

19 Temmuz 1867 Cuma günü, sultan Abdülaziz özel bir yatla Thames nehrinde bir gezinti yapmış, Londra kalesini, silahhaneyi, Londra'nın ve dünyanın mali merkezlerinden olan Site bankalarını, postane'yi ve diğer bazı sosyal tesisleri

---

[55] *Times* gazetesi sultanın "Arapça" konuştuğunu Muzurus Paşa tarafından İngilizce'ye tercüme edildiğini yazmaktadır (19 Temmuz tarihli *Times* gazetesinden naklen *La Turquie*, 27 Temmuz 1867, No: 169). Ayrıca bkz. MERZER, a.g.m., L'illüstration, 27 Temmuz 1867, No: 1274, s . 54.

gezmiştir. Akşam yemeğini Dük dö Kambriç ile yiyen sultan, gece Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu ülkeleri ile ilişkileri yürüten servisinde onuruna verilen özel bir programa katılmıştır[56].

Buradaki hazırlıklara günler öncesinden başlanmış ve İngiliz konukseverlik tarihinde yapılanların en şatafatlısı olmuştur. İngiliz gazetelerinin tamamı, doğu işlerinden sorumlu ofis (İndia Office) tarafından verilen eğlencenin göz kamaştırıcı parlaklığını daha da abartarak övüyorlardı. Bunlardan *Times* gazetesi yapılan eğlencelerin bir bayram olduğunu vurgulayarak; "on yıldan beri İngiltere'de bunun bir benzerinin görülmediğini", yazıyordu [57] . Davete oldukça yoğun bir ilgi gözleniyordu.

Davetle ilgili olarak İndia Ofis'ten Sir Stafford Northcote imzasıyla sefaretimize gönderilen 15 Temmuz tarihli yazıda sefaretçe her ne kadar 2600 kişilik bir isim listesi gönderilmiş ise de ancak 1500 kişilik yer olduğu fakat ısrar edildiği takdirde davetin listeye uygun olarak aynen yapılacağı fakat bu durumda çok kalabalık olacağı bildiriliyordu[58].

Opinion Nationale gazetesinin bildirdiğine göre; o akşam balonun ihtişamı tek kelime ile muhteşemdi. İngiltere'nin bu yüce soylu misafirini karşılamak için İndia Ofis gözkamaştırıcı bir parlaklıkta süslenmişti. Binanın mimarı orayı balo için yeniden düzenlemiş, salona otağ biçiminde bir tavan yapılmış, her yere aynalar, girişe de büyük bir hilal yerleştirilmişti. Orada adeta bir bayram havası vardı.

---

[56] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 96.

[57] MERZER, a.g.m., *L'Illustration*, 27 Temmuz 1867, No: 1274, s . 54.

[58] ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 50.

Avizelerin parlak ışıkları altında, çiçekler ve hoş kokular arasında, gayet zarif, tadına doyulmaz bir müzik eşliğinde tüm İngiliz yüksek sosyetesi (High Life), bütün İngiliz gençleri, bütün güzel kadınlar ve sanatkarlar hazır bulunuyorlardı[59].

Gelişinde, Türk milli marşı çalınan sultan, Sir Straford North tarafından karşılanmış, salona prenses Alice'in kollarında girmiştir. O gece, 2.500 kişiye bütün servis takımları altından olan masalarda nefis bir yemek ziyafeti verilmiştir[60].

Bu gece, sultan için Londra'daki ikameti süresinde verilen son eğlence olacaktı. Bu olağanüstü parlaklıktaki geceye beklenmeyen bir olayın gölgesi düşmüştü. Londra sefirinin eşi bayan Muzurus'un ani ölümü herkesi derinden üzmüştü. Sultan ve kraliçe Osmanlı sefirine taziyelerini sunmuşlardı.

20 Temmuz 1867 Cumartesi günü, Bakingam sarayında sultan sırasıyla; bakanların, parlamento üyelerinin elçiler topluluğu ve diğer üst düzey resmi görevlilerin taziyelerini bizzat kabul ederek Muzurus Paşa'nın acısına ortak olmuştu. Program gereği, aynı gün Wimbledon'a gitmek gerekiyordu. Saat 17.00'de sultan ve maiyetleri İngiltere'nin düzenli ve gönüllü askeri birliklerinin yapacakları geçit resmine iştirak etmişler [61], büyük bir düzen içerisinde geçen gösteri zat-ı şahanelerinin takdirini kazanmıştır. Geçit resmine piyade, süvari ve topçulardan oluşan 25.000 kişinin yanında bir o kadarda izleyici katılmıştı. Onlar için sultanı

---

[59] *La Turquie*, 6 Ağustos 1867, No: 177. AND, a.g.m., s. 17-18.

[60] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176.

[61] ŞEHSUVAROĞLU, söz konusu geçit resminden bahsetmemekte, ancak öğle yemeğini Wimbledon belediye başkanını misafiri olarak yediğini yazmaktadır (bkz. ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; a.g.m., s. 50).

görebilecekleri son gündü. Herkes onu görmek istiyor, zaman zaman kuvvetli alkışlar ile haykırışlar yükseliyordu[62].

O gün, zat-ı şahaneleri, Dük dö Kambriç tarafından verilen, fevkalade hazırlanmış olan akşam yemeğine katıldıktan sonra, Bakingam sarayına dönmüşlerdir[63].

Sultanın programını takip eden *Opinion Nationale* gazetesi, program gereğince zat-ı şahanelerinin 21 Temmuz 1867 Pazar günü Windsor sarayını ikinci defa ziyareti söz konusu olmasına rağmen, bayan Muzurus'un ani vefatının programın uygulanmasını engellediği belirtilmektedir. Sultan bu sebeple, o günü Bakingam sarayında geçirmiş, yalnızca oğlu çıkmıştır. O gün sultan, Lord Stanley'i ve kendisine Osmanlı Devleti'nde çok uygun şartlarda demir yollarının inşasının gerçekleştirilmesi için yapılabilecekleri açıklayan Westmister fabrikasının mühendisi M. Page'yi kabul etmiştir[64].

Artık Londra seyahatinin son gününe gelinmişti. 22 Temmuz 1867 Pazartesi günü, zat-ı şahaneleri veda ziyaretlerinde bulunmuş, prens dö Gal, Dük dö Kambriç ve Leydi Palmerstone'u ziyaret etmiştir. Öğleden sonra ise, parlamentonun iki meclisine (Avam ve Lordlar Kamarası) de toplantı halinde teşrif etmiştir[65].

---

[62] *La Turquie*, 6 Ağustos 1867, No: 177.

[63] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 96. Sultanın bu ziyaret ile ilgili olarak Londra'dan gönderilen 21 Temmuz tarihli telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 24 Temmuz 1867, No: 166.

[64] *La Turquie*, 6 Ağustos 1867, No: 177.

[65] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 96.

Zira, İngilizler sultanın düşüncelerinde derin bir etki yapacağı ve bazı değişikliklere yol açabileceği düşüncesi ile parlamentoyu da gezdirmek istemişler ve bunun için ue bir toplantı anını seçmişlerdir. Oturum halindeki parlamentoyu ziyaretle sultan, devlet işlerinin nasıl görüşüldüğünü, halkın yönetime nasıl katıldığını ve halk ile yönetimin nasıl bir uyum içerisinde çalıştıklarını görmüştür.

3.1.6. Sultanın Londra'dan Ayrılışı

Padişah ve beraberindekilerin 23 Temmuz 1867 Salı günü Londra'dan ayrılmaları için her tülü hazırlıklar yapılmıştı. Kraliçe o gün Osborne'da idi. Sultan Abdülaziz'e oradan gönderdiği telgrafla iyi yolculuklar dileyerek, en seçkin duyguları ile sağlık ve mutluluk dileklerini bildirmiştir. Böylece kraliçe güzel bir misafirperverlik örneği daha sergilemiştir.

Sultan da Bakingam sarayından ayrılmadan önce kraliçeye gönderdiği cevabi telgrafında; sağlık ve iyi yolculuk temennilerine teşekkür ederek, gerek kraliçe hazretleri ve aile erkanının gerekse İngiltere halkının candan karşılama ve konukseverlikten duyduğu mutluluğu ifade ile ömürleri boyuncu bu yapılanları unutmayacağını bildirmiştir[66].

23 Temmuz 1867 günü Osmanlı Bankası tarafından bir ziyafet verilmişti. Fuad Paşa bu yemek sırasında, siyaset alemine Osmanlı politikasının zaferini ilan etmek gayesi ile önemli bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, Osmanlı-İngiliz dayanışması ve dostluğundan hareketle bunun korunması gereği üzerinde çeşitli

[66] Telgraf metinleri için bkz. *La Turquie*, 3 Ağustos 1867, No: 175. Ayrıca Sultan İstanbul'a döndükten sonra İngiltere Kraliçesi'ne gördüğü hüsn-ü kabulden dolayı bir Nâme-i Hümâyûn göndermek suretiyle memnuniyetlerini bildirmişlerdir. Bkz. BOA, İrade, Hariciye 13330, (7 Cemâziyelahir 1284/5 Ekim 1867).

fikirler ileri sürmüştür. Sık sık alkışlarla kesilen konuşmasında özetle şunları söylemiştir:

"Türkler, bazı borç anlaşmaları yapmıştır, bunları bir gün ödeyecektir. Fakat, sultan İngiltere'yi ziyaretinden sonra öyle bir şükran borcu altında kalmıştır ki, bunun ödenmesi güçtür. Doğu, şimdiye kadar kendisine ait bir erdem olarak gördüğü konukseverliğin, bugün bu münasebetle Batı'ya geçtiğini kabul etmek zorundadır.

M. Layard'ın bahsettiği büyük ticari ilişkilere bakarak Türkler kendilerinin İngiliz fabrikalarına hammadde sağlayan bir çiftçi ve İngiliz ürünlerinin en seçkin alıcılarından birisi sanmaktadır. ***Şark meselesi siyasi olmaktan çok ekonomiktir.*** Ticari faaliyetler ve gelişmeler az zamanda Doğu işlerinin içinden çıkılmaz karmakarışık havasına başka bir görünüm vereceklerdir.

Sultan, İngilizlerin candan, samimi karşılayışları ile büyülendi ve bunu hayatlarının en mutlu anlarından biri olarak hatıralarında ebediyen yaşatacaklardır. Zat-ı şahaneleri, her bir ferdi devletin yaptığı işlerde ve görevlerde tüm sorumlulukların bilincinde olan bir halk tarafından karşılandıklarını görmüşler ve kraliçe ile halkını takdir etmişlerdir."[67]

Fuad Paşa, kendisinden geçercesine yaptığı konuşmasını, İngiltere ve Türkiye'nin dostluğu şerefine kadeh kaldırıp bitirmiştir.

Ziyafetin ardından, tören arabaları ile Charing-Cross istasyonuna hareket edilmiştir. Sultan Londra'dan ayrılmadan önce, Paris'te olduğu gibi, yine bir

[67] *La Turquie*, 2 Ağustos 1867, No: 174.

cömertlik örneği sergileyerek Londra'daki fakirlere dağıtılmak üzere belediye başkanına Fuad Paşa aracılığıyla 2.500 lira verdirmiştir[68].

İngilizler, aralarında 11 gün yaşamış olan Türk padişahına yapılabilecek uğurlama merasiminin –karşılanmasında da olduğu gibi- en parlağını düzenlemiştir. İngiliz halkı ve bütün devlet erkanı prens dö Gal ve Dük dö Kambriç ile aynı vagonda yerini alan sultanı candan alkışlar arasında Duvr limanına uğurlamışlardır.

[68] *Levant Herald*, 30 Temmuz 1867. Fuad Paşa parayı verirken, "sultanımız halkın gösterdiği ilgiden ve adına verilen resepsiyonlardan çok etkilendi. Bu yapılanlara teşekkürlerinin bir göstergesi olarak 2500 liranın tarafınızdan kabulünü istiyor. Bunu size sunmak benim için bir onurdur" diyerek parayı teslim etmiştir.

4. BÖLÜM

4.1. ABDÜLAZİZ'İN DÖNÜŞ YOLCULUĞU

4.1.1. Belçika'ya Hareket ve Sultanın Liege'de Karşılanışı

Sultan ve maiyetlerini taşıyan tren, saat 14.00'da Duvr'a varmış, orada beklenilmeden limanda bekleyen Kraliyet yatı *Osborne*'a binilmiştir. Beş zırhlı ve iki korvet eşliğinde limandan ayrılan sultan, atılan toplarla uğurlanmıştır.

Denizin o gün yine çok dalgalı olması nedeniyle ancak akşam üzeri bin bir güçlükle Fransa'nın Kale (Calais) limanına varılmış; orada durulmaksızın trenle hareket edilerek akşam Fransa topraklarından çıkılarak Belçika topraklarına geçilmiştir.

Journal de Liege gazetesinin bildirdiğine göre; Sultanın Liyej (Liege)'den geçerek Prusya üzerinden Viyana'ya gideceği haberi şehirde büyük merak uyandırmıştır. Bütün gece boyunca halk gar çevresinde istasyona girebilmek ümidiyle beklemiş, zaman zaman jandarmalar kalabalığı uzaklaştırmakta güçlük çekmiştir[1]. Bir düzensizliğe meydan verilmemesi amacıyla yalnızca 200-300 kişilik bir grubun gara girmesine izin verilmiştir.

Belçika kralı II. Leopold, gece 22.35'te tümgeneral üniforması giymiş olarak general Suden (Soudaine) ve bir emir subayının eşliğinde Beverloo karargahından ayrılarak Lijey'e gelmişti. Bu arada, Kont dö Flander de sultanı selamlamak için buradaydı.

---

[1] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176.

Sultanın Liyej garına gelişi daha önce 23.30 olarak bildirilmesine rağmen Duvr'dan kaleye geçişteki kötü hava koşulları nedeniyle yaşanan gecikmeden dolayı, saat 00.50'de gerçekleşmişti.

Bölgenin ve Liyej şehrinin belli başlı askeri ve sivil erkanı gün içinde sultanı karşılamak için toplanmışlardı. Gece saat 01.00 sıralarında atılan toplar sultanın gelişini haber veriyordu. Sultan Abdülaziz, yanında Fuad Paşa olduğu halde, vagonun kapısında ayakta durarak halkın ve askerlerin alkışlarına eliyle selamlayarak karşılık veriyordu. II. Leopold, sultana doğru ilerleyerek vagondan inmesine yardım için elini uzatmış ve samimi bir şekilde el sıkışmışlardır[2].

Garda birinci sınıf yolculara mahsus salon göz kamaştırıcı bir surette verilecek ziyafet için hazırlanmıştı. Salonun girişi ve bütün bina Türk bayrakları ile ve ağaç dalları ile süslenmişti. İçerisi ise, çiçekler ve mumlar ile bezenmiş harikulade bir görünüm arz ediyordu.

İki hükümdar kalabalık maiyetleri ile salona geçerken, sultan ve maiyetlerinin zarif kıyafetleri herkesin dikkatini üzerine çekiyordu. Mızıkanın çaldığı müzik eşliğinde yenilen yemeğin ardından iki hükümdar karşılıklı olarak maiyetlerini takdim etmişlerdir. Yemekte yapılan konuşmalar sırasında kendisine yöneltilen sorulara sultan ayrı ayrı cevap vermiş, Fuad Paşa bu cevapları kusursuz Fransızcası ile derhal tercüme etmiştir.

---

[2] *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176. Gazeteye göre, Liyej'e gelmeden önce sultan ve maiyetlerini taşıyan ondört vagonluk özel tren, Tournai, Charleroi ve Namur istasyonlarında da kısa sürelerle durmuştu. Bu şehirlerin her birinde askeri ve sivil yetkililer garda bekleyerek sultanı selamlamışlardı.

Sultana tahsis edilen özel tren, saat 02.30'da atılan 101 pare top ve tören kıtası tarafından selamlanarak Prusya'ya doğru yola koyulmuştur[3].

4.1.2. Prusya'ya Hareket ve Koblenz'de Sultanın Karşılanması

Avrupa seyahati başlamadan önce sultanın nereleri ziyaret edeceği Batı hükümetlerinde konuşulurken, Berlin sefiri Aristaki Bey, Bâb-ı Âli'ye bir telgraf çekerek "Prusya kralının sultanı özel olarak davet etmek niyetinde olduğunu ve Berlin'de zat-ı şahanelerini görmekle bahtiyar olacağını fakat sağlık nedeniyle kralın Ems kaplıcalarına gittiği ve bu sıhhi tavsiyeyi ihmal edemeyeceğinden dolayı üzgün olduğunu" Hariciye Nezareti müsteşarının kendisi ile yaptığı görüşmede sarf ettiği sözlere istinaden bildirmişti[4].

---

[3] *La Verite* Gazetesi'nden naklen *La Turquie*, 13 Ağustos 1867, No: 182; *La Turquie*, 5 Ağustos 1867, No: 176.

[4] AKSÜT, a.g.e., s. 182. Ömer Faiz Efendi, bunun aksi bir ifade ile, Alman hariciyesinden böyle bir davetin geldiğinden bahisle Ali ve Fuad Paşa'ların Prusya ile Rusya'nın politikasını göz önünde bulundurarak, Rusları daha fazla kuşkulandırmamak için nazikane bir cevapla zat-ı şahanenin ilk fırsatta ve yalnız Prusya'yı ziyaret edeceği mazeretiyle vaziyeti idare etmişlerdi. Fakat, Viyana'ya gidilirken Alman sınırları içinden geçilecek olması sorunu kendiliğinden çözmüş, kralın padişahı Koblenz şehrinde karşılamasının kararlaştırıldığını belirtmektedir (bkz. KUTAY, a.g.e., s. 59-60). Kanaatimizce, sultanın bu seyahate çıkış ve dönüşü baştan beri iyi planlanmıştı. Ali ve Fuad Paşa gibi maharetli iki devlet adamı tarafından düzenlenen ve planlanan bu seyahatte sultanın dönüşünün kara yolu ile olacağı da baştan belirlenmişti. Bu nedenle, dönüşte Alman sınırlarından geçileceği aşikardı. O halde, seyahati planlayan iki yetenekli devlet adamının bu hususu görmezden gelip, yolu Almanya'ya düşecek olan padişahı oranın kralı ile görüştürmeden ülkesinden geçirmesinin devlet adabına uygun düşmeyeceğini düşünmemeleri mümkün değildir. Kaldı ki, Padişah'ın Londra'dan dönüşünde Berlin'e ve oradan da Viyana'ya uğrayarak Dersa'âdet'e döneceğine dair talimat Viyana elçisi Haydar Efendi'ye bildirilerek hazırlık yapması da istenmişti (bkz.. Tasvir-i Efkâr, 7 Safer 1284 (10 Haziran 1867), No: 490). Bütün bu sebeplere binaen, aynen Avrupa seyahatinin planlanmasında Fransa'dan davetin gelmesinin sağlanması gibi, Almanya'dan da bir davetin sağlanmış olması akla daha uygun düşmektedir.

Seyahat programında dönüş yolu üzerinde bulunan Viyana'dan geçişin gerçekleşmesi için, Prusya topraklarından geçmek gerekecekti. Sultanın Fransa ve İngiltere'de kurduğu sıcak ilişkiler ve bu iki devletin sultana gösterdiği ilgi ve hatta bu ilginin bu ülkeleri daha önce ziyaret etmiş olan Prusya kralı ve Rus Çarına gösterilmemiş olduğunun basın tarafından sık sık dile getirilmesi üzerine Prusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan politik tavrında değişiklik meydana gelmiş, sultana gerekli ilgiyi göstermeyeceği beklenen Prusya'da sultanın olağanüstü bir şekilde karşılanması uygun görülmüştü. Prusya'nın bu tavrı, Almanya devletini kurma planları içinde olduğunu ve bu yüzden Osmanlı Devleti'ne yakınlık gösterdiğini akla getirebilir.

Bu nedenle, sultanı karşılamak için Prusya kralı tarafından Koblenz (Coblentz) şehrinde fevkalade hazırlıklar yapılmıştır. Burada bulunan şato, Alman misafirperverliğinin büyüklüğü hakkında bir fikir verebilecek tarzda otel haline getirilmişti. Gar mükemmel bir surette süslenmiş, bütün evlere varıncaya kadar her yer Türk bayrakları ile donatılmıştı. Karşılama merasimi için yer yer top bataryaları yerleştirilmiş, Ren nehri kıyılarında havai fişekler hazırlanmış ayrıca nehirde yapılacak yat gezintisinde eskort etmek üzere buharlı vapurlardan bir filo hazırlanmıştı[5].

24 Temmuz 1867 Çarşamba günü saat 14.00 sularında sultan ve maiyetini taşıyan tren Koblenz garına girmişti. Trenin durması ile orada hazır bekleyen Prusya kralı, sultanın bulunduğu vagona kadar giderek kendisini karşılamış ve el sıkışmıştır. İstasyonda durulmayarak hazır bulunan saray arabalarına binilerek doğruca şatoya

[5] *La Turquie*, 3 Ağustos 1867, No: 175.

gidilmiştir[6]. Arabada sultanın solunda kral, karşılarında ise Fuad Paşa ile veilaht oturuyorlardı. Arkalarında ise, maiyetlerine tahsis edilen otuzdan fazla araba kendilerini takip ediyordu.

Takdim merasimi şatoda yapılmış, padişah kraliçe ile prens Şarl (Charles)'ın elini sıkmıştır. Bu sırada şatonun bahçesinde askeri birlikler yapılacak gösteri için düzene girmekteydiler. Hükümdarların görülmesi ile birlikte Tümgeneral Mechtritz ve General Rozuski'nin komutası altında gösterilerini icra etmişlerdir. Bütün geçit resmi boyunca kralın, Fuad Paşa'nın tercümanlığı aracılığı ile sultanla konuştuğu görülmüştür[7].

Geçit resminden sonra hükümdarların şatoya girmesiyle hazırlanan 150 sofralık ziyafete geçilmiştir. Saat 16,00'da başlayıp 18.30'a kadar devam eden bu ziyafette, sultan, şeref konuğu olarak kral ve kraliçenin arasında oturmuştu. Kralın sağında oturan Fuad Paşa aracılığıyla görüşüyorlardı. Karşılarında ise, Osmanlı sefiri yer alıyordu. Yemekten sonra hükümdarlar, bataryalardan ve Ober Ehrenbreitstein kalesinden atılan topların dumanlarının gökyüzünü kapladığ ve sesleri ile ortalığı çınlattığı sırada krala ait yata bindiler. Arkalarından gelen vapurların eşliğinde nehirde uzun bir gezinti yaptılar. Dönüşlerinde, nehir kıyısına yerleştirilmiş bataryalar, bir savaş tatbikatına başlamışlardı. Kıyılar ise, sevinç çığlıkları ile sultanı alkışlayan izleyiciler tarafından doldurulmuştu.

---

[6] Ömer Faiz Efendi, istasyondan şatoya kadar sultanın daha çabuk gitmesi için bir dar hattın inşa edilmiş olduğundan bahsetmekte ise de, böyle bir bilgiye gerek incelediğimiz gazetelerde gerekse başka kaynaklarda rastlayamadık (bkz. KUTAY, a.g.e., s. 60).

[7] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 97; *La Turquie*, 3 Ağustos 1867, No: 175.

Karanlık basınca Ren nehri kıyıları binlerce havai fişek ve ağzından kıvılcımlar saçan topların ışığı ile seyrine doyulmaz bir görünüm arz ediyor, halkın haykırışları ortalığı çınlatıyordu. Yapılan bu gösteriler ve halkın tezahüratları sultan Abdülaziz'i son derece mutlu etmiş görünüyordu. Eğlencelerden sonra kendileri için harikulade yemeklerin hazırlandığı şatoya dönülmüştü.

Ertesi gün saat 10.00'da sultan kralın eşliğinde gara gitmişti. İki hükümdar tanışıp görüşmekten duydukları mutluluğu birbirlerine ifade etmişlerdi[8]. Kral, Fuad Paya'ya, Kara Kartal (Aigle Noir) nişanının büyük kordonunu, pek çok kişiye ise Kızıl Kartal (Aigle Rouge) nişanının birinci derecesini, ayrıca sultanın maiyetlerinde bulunan elliden fazla kişiye de değişik nişanlar vermiştir.

Koblenz garında düzenlenen uğurlama merasimi ile hareket eden kafilenin ilk durak yeri Bavyera (Baveria) bölgesinde bulunan Nürnberg şehri idi[9]. Kafile 25 Temmuz gecesini geç saatlerde vardıkları bu şehirde istirahatleri için hazırlanmış olan şatoda geçirmiş, ertesi gün yola devam ederek 26 Temmuz Cuma akşamı Viyana'dan önceki son durak yeri olan Bavyera-Avusturya sınırındaki Passo şehrine ulaşmıştı. Sultan bu şehirde de büyük bir ayrıcalıkla karşılanmıştı[10].

---

[8] BOA, İrade Hariciye, 13365 (23 Cemaziyelahir 1284/21 Ekim 1867) Sultan İstanbul'a dönüşünden sonra Prusya Kralı ve Kraliçesi'ne gördüğü hüsn-ü kabulden dolayı memnuniyetlerini belirten bir Nâme-i Hümâyûn göndererek teşekkür etmiştir. Bunun üzerine hükümdarlar arasında bir dayanışma örneği sergilenerek, Prusya Kralı tarafından da Sultan'a bir mektup gönderilmiştir.

[9] Ancak, Koblenz'den Viyana'ya kadar süren iki günlük yolculuğun nasıl geçtiğine dair gerek Hilmi Efendi, gerekse incelediğimiz belge ve gazetelerle çağdaş inceleme ve araştırmalarda bir bilgi tespit edemedik.

[10] *La Turquie*, 27 Temmuz 1867, No: 169; 29 Temmuz 1867, No: 170.

4.1.3. Sultanın Viyana Seyahati

4.1.3.1. Sultanın Viyana'da Karşılanışı

Sultan Abdülaziz ve maiyetlerini taşıyan, demiryolu müdürü ile müfettişi tarafından sevk ve idare edilen tren, 27 Temmuz 1867 Salı sabahı saat 7.00 sularında Viyana garına giriyordu.

Sabah erken saatlerde Viyana valisi Kont Korinski (Chorinsky), kumandan General Harting, emniyet müdürü Şövalye Strobach, başlarında Dr. Zelinka olmak üzere Viyana belediye meclis üyeleri ve Batı demiryolları idare heyeti üyeleri, bahçesi çiçeklerle bezenmiş, duvarları ise iki imparatorluğun armaları ile süslü olan garda hazır bekliyorlardı.

Karşılayıcılar arazında Osmanlı sefareti müsteşarı Sadık Efendi, Osmanlı başkonsolosu Dumba, Viyana'da ikamet eden çok sayıda Osmanlı tebaası ile aralarında çok sayıda kadının da bulunduğu seçkin bir halk kitlesi, sultanın gelişini bekliyorlardı. Garın önünde bir piyade taburu ile içerisinde muhafızlar düzen almış bekliyorlar, peronda ise karşılama kıtası ve bando hazır vaziyette duruyordu. Saat 06.45 sıralarında imparator Fransuva Joseph giymiş olduğu Mareşal üniformasına sahip olduğu Osmanlı nişanlarını takmış olarak yaverleri arasında gara girmekteydi.

Saat 7.00 sularında[11] trenin gara girişi ile birlikte askerler selama durmuşlar, bando da ulusal marşı çalmaya başlamıştı. Trenin durmasıyla birlikte imparator sultanın bulunduğu vagona doğru ilerleyerek vagonun kapısında zat-ı şahanelerini karşılamıştır.

---

[11] Ömer Faiz Efendi, Viyana garına girişi öğleden sonra olarak belirtmektedir (bkz. KUTAY, a.g.e., s. 61).

İki hükümdarın şeref kıtasını denetlemelerinin ardından, imparator yüce misafirine Viyana belediye başkanı ve karşılama için gelmiş olan vali ile diğer heyetleri takdim etmiştir.

Bu takdim merasiminin ardından sultan, kendilerini karşılamak üzere gelmiş olan tebaasından olan kişileri kabul etmiştir. Sultan Abdülaziz ve imparator Joseph tören arabalarına binmişler ve imparatorun daveti üzerine Şehzade Yusuf İzzettin Efendi ile Fuad Paşa'da bu arabada yer almışlardır.

Garın önünde iki hükümdarın çıkışını bekleyen büyük kalabalık, onların gardan çıkışı ile birlikte şiddetli alkış ve haykırışlar ile sevgi gösterilerinde bulunmuştu[12].

4.1.3.2. Sultanın Viyana'daki Ziyaretleri, Resmi Kabulleri ve Gezintileri

İki hükümdar istasyonda icra edilen karşılama merasiminin ardından, maiyetleri ile birlikte Avusturya imparatorunun yazlık ikametgahı olan Schoenbrunn sarayına gitmişlerdir. Sarayın en güzel daireleri sultan ve maiyetlerine tahsis edilmişti. Burada, sultanın onuruna saat 17.00'da büyük bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafete imparator ile birlikte bütün arşidükler ve prensler ile sultanın maiyetleri katılmışlardır. Akşam saat 19.30'da sarayın geniş parkında saray arabaları ile bir gezinti yapılmıştır[13].

---

[12] HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 97-98.

[13] *La Turquie*, 3 Ağustos 1867, No: 175.

28 Temmuz 1867 Pazar günü sultanın kabulleri ve ziyaretleri ile gününü nasıl geçirdiklerini 29 Temmuz 1867 tarihli *Correspondence Generale Autrichienne* gazetesinden öğrenmekteyiz. Gazeteye göre; sultan Pazar günü saat 13.00'de Viyana şehri belediyesi adına bir heyeti kabul edecekti. İmparatorun başyaveri bunu Viyana belediye başkanına bildirmişti. O gün belediye başkanı, teşkil eden heyetin başında olarak belirtilen saatte Schoenbrunn sarayına gitmiş, önce Hariciye teşrifat müdürü Kamil Bey ile saray görevlisi yüksek yargıç Baron dö Hammer tarafından karşılanarak kabul salonuna götürülmüşlerdir. Kısa süre sonra sultan beraberinde oğlu, Fuad Paşa ve pek çok üst düzey görevli ile salona girmiştir.

Dr. Zelimka, saygı ile eğilip sultanı selamladıktan sonra kendilerine aşağıdaki sözleri söylemiştir:

"Zat-ı Şahanelerini Viyana'da belediye meclisi ve bütün halk adına selamlamak ve en derin saygılarımızı sunabilmekten büyük bir mutluluk duymaktayım. Zat-ı Şahanelerinin Viyana'yı ziyaret eden ilk Osmanlı hükümdarı olmaları ve bu asır süresince özellikle son Fransız savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile iyi dostluk ve komşuluk ilişkilerini muhafaza etmesi, tersi olması halinde Avusturya için büyük bir tehlikeye yol açacak olan bu hadiseye büyük önem vermekteyim.

İstanbul ile ticari ilişkilerde bulunan çok sayıdaki Viyanalının Osmanlı hükümeti tarafından devamlı himaye ve dostça kabul görmelerinden dolayı zat-ı şahanelerine teşekkür etmeyi bir borç olarak görmekteyim.

Viyanalılar için aynı korumanın bundan sonra da devamını zat-ı şahanelerinden rica ediyorum."

Correspondance Generale Autrichienne gazetesinde belirtildiğine göre; Sultan Abdülaziz, söylenen bu sözlere hiç temas etmeksizin; "Avusturya hudurunu geçtiğim andan Viyana'ya geldiğim güne kadar her tarafta, özellikle Viyana'da gerek imparator hazretleri gerekse halk tarafından öylesine bir ağırlama ve sevgi ile karşılandım ki, sayın belediye başkanı, size teşekkür etmeyi zaruri görüyorum." demiştir [14]. Bundan sonra sultan, Dr. Zelinka'ya bazı sorular sormuş, aldığı cevaplardan memnun kalarak heyete huzurundan çekilmesi için izin vermiştir.

Aynı gün elçiler topluluğunu, ardından Arşidük Albreht tarafından takdim edilen askeri erkanı kabul etmiş, daha sonra ise Hannover kralı George'u Heitzing'deki malikanesinde ziyaret etmiş ve imparator ile birlikte Lüksemburg'daki yazlık konutuna gitmişlerdir. Akşam geç vakit, Schoenbrunn sarayına dönmüşlerdir.

29 Temmuz 1867 Pazartesi günü öğleden önce sultan, Belvedere galerisindeki tabloları incelemiştir. 1698 tarihinde inşa edilmiş olan bu saray, son yıllarda resim müzesi olarak düzenlenmişti. Yine burada bulunan Ambras şatosu (Ambrasser Sammulung) da dünyada bulunan bütün silah ve zırh takımlarından birer örneği bünyesinde barındırmaktaydı[15]. Burası da silah meraklısı ve işin erbabı olan

---

[14] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178.

[15] Ambras silah müzesi, Viyana'da Belvedere binalarında tesis edilmiş ve VIII. yy.'da Arşidük Ferdinand Tyrol tarafından yaptırılan eski yapının içinde yer almaktadır. Gezinin yapıldığı sırada Ambras müzesi, aşağı Belvedere'nin bodrum katındaki salonlarda alabildiğine yayılmakta, sıra halinde birbirini izleyen bu salonlar, resim galerilerinin bulunduğu Belvedere'nin yukarı taraflarına doğru tatlı bir meyille yükselen geniş bir bahçeye bakmaktadır. Tüm zırh müzelerinde olduğu gibi Ambras müzesi de tarihi ve sanatsal bir çift özellik arz etmekte, bu iki görünümü ile dünyada ilk sıraya yerleşmektedir. Bu ülkede silah yapımı feodal dönemlerden beri çok süslü (çiçek motifleri ile) bir şekilde yapılmakta ve senyörlerin beğenilerine göre silah üretimi gerçekleştirilmekteydi. Burada bulunan zırh takımlarının son derece şatafatlı ve zevkli bir tarzda yapılıp tanzim edildikleri görülmektedir. Sergilenen zırh ve silah takımları arasında; I. Maksimilyen'in (1519) zırh takımı,

zat-ı şahanelerinin ilgisini çekmiş, sergilenen silah ve teçhizatı büyük bir dikkatle incelemiştir.

Courrier de Vienne gazetesinde ise, sultanın Arşidük Giyom tarafından karşılandığı Ambras şatosunu ziyareti sırasında madalyalar bölümünü gezdiği, Harun Reşit'in kılıcı ile fildişinden yapılmış eşyaların bilhassa dikkatlerini çektiği belirtilmektedir[16].

Belverede'deki silah galerisinin gezilmesinin ardından, Viyana kalesi surları üzerinde de bir kısa bir gezinti yapılmıştır. Sultanın buradaki geziyi kısa tutmasında şanlı mazinin hatıralarının etkisi önemli rol oynamıştır. Çünkü, Viyana surları, kendisinden önce, 1529 yılında II. Süleyman (Kanuni)'nin Macaristan'ı fethettikten sonra, Viyana önlerine gelerek muhasara altında tutulmuş, ancak fethedilemeden geri dönülmüştü. Aynı şekilde 1532 yılında yeniden muhasara altına alınmışsa da yine ele geçirilememişti. Viyana surları, 1863 yılında IV. Mehmet zamanında üçüncü defa muhasara altına alınmış, büyük bir bozgunla neticelenmişti. Bu olay, Osmanlının Avrupa'dan gün gün geri çekilmesine başlangıç olmuştu.

Öğleden sonra, Viyana yakınlarında sultan onuruna imparator tarafından düzenlenen, bütün kurmay heyeti ile seçkin bir kalabalığın iştirak ettikleri topçu manevraları, bunu takiben de bir geçit resmi icra edilmişti. Sultanın ata merakını bilen imparator, özel ahırlarından getirttiği beyaz bir atı, padişahın binmesine tahsis etmiş ve Abdülaziz gösterileri bu at üzerinden izlemiştir.

Sigismond de Koenigsfeld'in işlemeli zırh takımı, Sultan Süleyman'ın bir eldiveni ile 1683 yılında Viyana kuşatması sırasında bırakılan Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın silahları ile Dük Aleksandır Farnes'inkiler de bulunmaktadır (bkz. L'illustration, 17 Ağustos 1867, No: 1277, s. 101).

[16] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178.

Sultan o gün ziyaret ettiği her yerde ve güzergah boyunca, adeta Paris ve Londra'daki karşılanışıyla yarışılıyormuşçasına, büyük bir kalabalık tarafından candan sevinç gösterileri ile karşılanmıştır.

Saat 17.00'de sarayda, Viyana belediye başkanı Dr. Zelinka tarafından düzenlenen ziyafetin ardından, An der Wien tiyatrosunda onuruna düzenlenen bir baleyi izlemeye gitmiştir. Zat-ı şahaneleri kendilerine eşlik eden prensler ile Arşidük Giyom ve Leopold ile çok sayıda üst düzey yöneticinin refakatinde saat 20.00'de imparatorluk locasına girmiştir. Tiyatro binası oldukça güzel şekilde süslenmişti. Tiyatro'da Biche au Bois adlı bale temsil ediliyordu. Sultan ve beraberindekiler locaya girdiklerinde orkestra Türk milli marşını çalmaya başlamış, izleyicilerin alkış ve tezahüratları ile orkestranın sesi birbirine karışmıştı[17].

Oyunun ikinci perdesinde Boğaziçi'ni tasvir eden bir mekanın sahnelenmesi üzerine halk tekrar tezahürata başlamıştı. Sultan, her tezahürat sonrasında halka son derece nazik tavırlarla selamlamada bulunmuştu. Oyunu sonuna kadar izlemiş, ardından mutlu bir şekilde saraya dönmüştür.

Aynı gün içerisinde, Fuad Paşa ile Avusturya başbakanı Kont dö Beust arasında bir görüşme de gerçekleşmiştir[18].

30 Temmuz 1867 Salı günü, Viyana'da geçirilecek son gündür. *Courrier de Vienne* gazetesinin bildirdiğine göre; o gün, istihkam birliklerinin icra ettikleri bir tatbikat izlenmiştir. Tuna nehri üzerinde istihkam birliklerinin çok kısa süre

---

[17] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178. Gazetede, halkın sultana karşı olan hislerinin tamamen doğal ve candan olduğu vurgulanmaktadır.

[18] *La Turquie*, 2 Ağustos 1867, No: 174.

içerisinde gerçekleştirdikleri köprü kurma tatbikatını imparator ve çok sayıda üst düzey görevli ile birlikte izleyen sultan, bu gösteriden çok etkilenmiştir[19].

4.1.3.3. Sultanın Viyana'dan Ayrılışı

Sultan ve maiyetleri, 31 Temmuz 1867 Çarşamba günü saat 09.00'da Viyana'dan ayrılmışlardır.

Arşidükler Giyom ve Leopold, Başbakan Baron dö Beust, üst düzey yetkililer ve saray ekranı hareket sırasında sarayda toplanmışlardı. İmparator, mareşal üniforması giymiş ve kendisine takdim edilen Osmaniye nişanını[20] takmış olarak, Sentetiyen büyük haç nişanını taşıyan sultana gemiye binecekleri yer olan Tuna nehri üzerinde Preşi iskelesine kadar eşlik etmişlerdir.

Courrier de Vienne gazetesinin bildirdiğine göre, şehzade Yusuf İzzettin Efendi ile Fuad Paşa da hükümdarların bindiği saray arabasında yer alıyorlardı. Veliaht Murat Efendi ile iki hükümdarın maiyetleri diğer arabalarla kendilerini takip ediyorlardı. Prens Mustafa Fazıl Paşa da Viyana'ya gelmiş sultan ve maiyetlerine eşlik ediyordu.

İki hükümdarın iskeleye gelişi ile birlikte bir şeref kıtası silahlarıyla selam durmuşlar, ardından sultan, imparator ve maiyetinin eşliğinde vakit kaybetmeden *Szechenyi* vapuruna binmiştir.

---

[19] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178.

[20] BOA, İrade Dahiliye, 39327, (15 Rebiülahir 1284/16 Ağustos 1867); Ayrıca bkz. BOA, İrade Hariciye, 13575, (25 Zilhicce 1284/18 Nisan 1868). Avusturya İmparatoru'na takdim edilen ve pırlanta ile süslü olan bu Nişân-ı Âli-i Osmani 49457 kuruş değerindedir.

Hareket işareti verildiğinde iki hükümdar pek samimi, candan bir şekilde vedalaşarak ayrılmışlardır. Şehzadeler, *Rodolphe* vapuruna binmişler, önlerinde seyreden *Mathias* vapuru ise kılavuzluk görevini ifa etmiştir. İmparator, sultanı taşıyan vapur gözden kaybolunca kadar iskelede kalarak zat-ı şahanelerin ziyaretine vermiş oldukları önemi göstermişlerdir.

Sultanın ayrılışının ardından Viyana'dan Osmanlı büyükelçisi Haydar Efendi tarafından gönderilen telgrafta, sultanın saat 9.00'da Tuna kumpanyasına ait bir gemi ile Viyana'dan ayrıldığı, sultanın ve tüm maiyetin sağlığının iyi olduğu, aynı akşam Peşte'de olacakları Bâb-ı Âli'ye bildirilmekteydi[21].

Sultan Viyana'dan ayrılmadan önce, büyük bir cömertlik örneği sergilemiştir. Viyana gazetelerinin verdiği bilgiye göre; belediye başkanı Zelinka'ya şehirdeki fakirler için 10.000, hayır kurumları ve özellikle Osmanlı tebaasından olan Rum ve Yahudilere dağıtılmak üzere 60.000, sarayın küçük memurlarına verilmek üzere 20.000 Florin olmak üzere, sultan Viyana'da kaldığı müddet içerisinde yaklaşık 500.000 Frank bağış ve harcama yapmıştır. Bunların dışında, sarayın üst düzey görevlilerine çok sayıda yüzük, altın işlemeli tütün tabakaları, enfiye kutuları ve çeşitli mücevherler dağıtılmıştır[22]. Sarayın üst düzey görevlilerinden bazılarına ise, büyük kordon Mecidiye nişanı da verilmiştir. Osmanlı büyükelçisi Haydar Efendi de büyük kordan Mecidiye nişanı ile büyük kordon Leopold nişanı almıştır. Fuad Paşa,

[21] Telgraf metni için bkz.*La Turquie*, 2 Ağustos 1867, No: 174.

[22] BOA, İrade Hariciye, 13391, (13 Receb 1284/9 Kasım 1867). Verilen bu hediyeler için saray memurları tarafından şükran duygularının belirtildiği bir teşekkür mektubu gönderilmiştir.

elmastan Sentetiyen büyük haç nişanını almış, başbakan Baron dö Beust de elmastan büyük kordon Mecidiye nişanını almışlardır[23].

4.1.4 Sultanın Peşte'de Karşılanışı

Havas ajansı ile 31 Temmuz akşamı saat 20.00'de gönderilen telgraf, sultanın Peşte'ye geldiğini, 24 pare top atışı ile selamlandığını ve Macar yetkililer ile halkı tarafından candan sevgi gösterileri ile karşılandığını bildirmektedir[24].

Courrier de Vienne gazetesinin bildirdiğine göre; Sultan daha Viyana'dan ayrılmadan önce, zat-ı şahanelerini karşılamak için Peşte'de bir komisyon kurulmuş, pek çok hazırlıklar yapılmıştı. Oriyantalist Vamberi, gelişlerinde kendilerine Türkçe olarak "hoş geldiniz" diyerek iltifatlarda bulunmak üzere bu komisyonun üyeleri arasındaydı. Şehrin Buda tarafında da gerekli tedbirler alınmıştı. Kayzerbad yakınlarındaki Rossenhugel'de bulunan camii –Gülbaba türbesi de bu camii içerisindedir- sultanın burayı ziyaret edebileceği düşüncesi ile süslenmişti. Tuna vilayeti valisi Mithat Paşa'da hünkarı karşılamak üzere Peşte'ye gelmişti[25].

Türk biçimi silah (kılıç) taşıyan ve giyinmiş olan Macar asilzadeleri hünkarı saraya davet için vapura gelmişlerdi. Sultan, bunlara ayrı ayrı iltifatlarda bulunduktan sonra, sandalla iskeleye çıkmış ve orada hazır bekleyen süslü bir

---

[23] *La Turquie*, 14 Ağustos 1867, No: 183.

[24] Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 1 Ağustos 1867, No: 173. Fuad Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen bir başka telgrafta da, sultanın Peşte'ye ulaştığı, geceyi orada geçirdikten sonra 1 Ağustos Perşembe günü akşamüzeri saat 17.00'de oradan hareket edeceği ve sağlıklarının yerinde olduğu bildirilmekteydi (bkz. *La Turquie*, 2 Ağustos 1867, No: 174).

[25] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178.

arabaya binmiştir. O gün bir bayram sevinci içinde olan halk sokaklara dökülmüş, kendi dillerinde sürekli olarak "çok yaşa" diye bağırıyorlardı[26]. Halkın alkışları ve coşkun tezahüratları arasında saraya varan kafile, yemek yedikten sonra geceyi orada geçirmiştir.

Ertesi gün, Buda mevkiinde bulunan kral sarayında düzenlenen yemeğe katılmış, ardından Macar erkanı ile ileri gelenlerini huzura kabul ederek, uzun bir görüşme yapmış ve kendilerine iltifatlarda bulunmuştur. Kabul merasiminin ardından şehrin bazı yerleri ziyaret edilmiştir[27]. Ziyaret edilen yerler arasında Gülbaba Türbesi de vardır. Böyle bir ziyaret ihtimali düşünüldüğünden oraya kırmızı kadifeden şahane bir çadır kurulmuştu. Zat-ı şahanenin ziyareti sırasında Gülbaba Türbesinden bir avuç toprak alınarak kendilerine takdim edilmiştir[28].

Sultan, Budapeşte'de Macar halkı tarafından o güne kadar bir benzeri daha yaşanmamış olan olağanüstü bir sevgi ve hürmet örneği sergilenerek karşılanmıştı. Bu karşılamada, 1849 senesinde Osmanlı Devleti'ne iltica eden Macar mültecilerin gördükleri dostane kabulün minnet duygularının etkisi de büyüktü.

Zat-ı şahaneleri ve maiyetleri Peşte'den ayrılmadan önce, Naib-i Saltanat Âli Paşa, Serasker mütercim Rüştü Paşa'nın refakatinde, beraberlerinde Valide Sultanın başağası Cevher Ağa, İbrahim ve Hüsnü Paşa'lar Bâb-ı Âli teşrifat memurlarından Abdullah Efendi, birkaç subay ile bir hassa silahşor takımı olduğu halde o sabah saat

---

[26] AKSÜT, a.g.e., s. 197.

[27] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 99.

[28] Bir rivayete göre Gülbaba, Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazit ve Kanuni Süleyman devirlerini idrak etmiş, muharebelerde bulunmuş, nihayet Budin seferinde ölmüş bir Bektaşi babasıdır (bkz. AKSÜT, a.g.e., s. 197; KUTAY, a.g.e., s. 68).

8.00'de Varna'ya vardıkları haberi telgrafla bildirilmişti[29]. Oradan da sultanı karşılamak üzere Rusçuk'a geçeceklerdi.

4.1.5. Sultanın Rusçuk'a Hareketi

Sultan Abdülaziz, Rusçuk'a gitmek üzere, 1 Ağustos 1867 Perşembe günü öğleden sonra Macar halkı tarafından büyük sevgi ve saygı gördükten sonra, Peşte'den ayrılmıştır[30].

Tuna üzerinde yola devam edilirken gece bir fırtınaya maruz kalınmış, bu nedenle o gece sığınılan bir limanda geçirilmiştir. 3 Ağustos sabahı erkenden buradan hareket edilmiş, öğle vakti Orşova'ya varılmıştır. Bundan sonra nehrin özelliğinden dolayı büyük vapurlardan küçüklerine geçilecekti[31].

Sultanı karşılamak ve bağlılıklarını arz etmek üzere bir çok heyet gelmişti. Sultan kendilerini dinlemiş ve iltifatlarda bulunmuştu.

Bir buçuk saat süren bir moladan sonra hareket edilerek Adakale önünden geçilip akşam Vidin kalesi önüne varılmıştı. Artık Osmanlı topraklarına girilmişti. Program gereği gece burada geçirilecekti. Şehir düzenlenmiş, sultanın rahatı için her

---

[29] Telgraf metni için bkz. *La Turquie*, 2 Ağustos 1867, No: 174.

[30] *Tasvir-i Efkar*, 4 Rebiülahir 1284 (5 Ağustos 1867) No: 506. Sultanın maiyetinde bulunan Mustafa Fazıl Paşa, İstanbul'a kadar zat-ı şahanelerine refakat edeceği sanılırken, o gün oğlunun rahatsız olduğuna dair Paris'ten bir telgraf almış, bu vesile ile sultandan müsaade alarak Fransa'ya dönmüştür (bkz. AKSÜT, a.g.e., s. 198; KUTAY, a.g.e., s. 69-70). Daha sonra İstanbul'a dönen Mustafa Fazıl Paşa –para yardımını sürdürmekle birlikte- Yeni Osmanlılar'ı yalnız bırakmış, Avrupa'da üç buçuk yıl kadar devam eden çabalarından sonra bu grup parçalanarak dağılmıştır (bkz. BERKES, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978, s. 282)..

[31] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 99.

türlü hazırlık yapılmıştı. Sultan debdebe ile şehre çıkarken, kaleden toplar atılarak gelişi kutlanmış, geceleyin de kandiller yakılarak, toplar ve fişekler atılarak şenlikler yapılmıştı[32].

Sabah olunca (4 Ağustos) sultan, Mithat Paşa'dan Vidin hakkında izahat almış ve mektep çocukları ile halktan muhtaç olanlara dağıtılmak üzere 100.000 kuruş vermiştir. Bu paranın nasıl taksim edildiğine dair Vidin Meclisi'nce düzenlenmiş olan mazbata, Tuna Vilayeti valisi tarafından ekinde bir teşekkür arizası ile birlikte Sadarete gönderilmiştir[33].

O gün öğle vakti halkın alkışları ve coşkun tezahüratları arasında Vidin'e veda ile Rusçuk'a hareket edildi. Yol üzerindeki Lum, Rahova, Niğbolu ve Ziştovi önünden geçilerek akşam Rusçuk'a varılmıştır.

Sultan Abdülaziz'in Tuna Vilayeti'ne gelişi nedeniyle büyük şenlikler yapılmıştır. Midhat Paşa'nın da ifade ettiği üzere, vilayetteki suçlulardan suç müddetinin bitimine yakın olanların af edilmesi kararı alınmıştır. Bu hususla ilgili olarak Prizren Sancağı, Sancak Beyi Afif Bey 30 Temmuz 1867 tarihi ile Midhat Paşa'ya bir telgraf göndermiştir[34]. Midhat Paşa 19 Receb 1284 (20 Ağustos 1867) tarihinde İstanbul'a gönderdiği tezkirede Abdülaziz'in Tuna Vilayeti'ne gelişi nedeniyle Afif Bey tarafından gönderilen telgrafnamede hafif suçluların Prizren'de af edilecekleri beyanını İstanbul'a iletmekte ve bu konuda Padişah'ın fermanın gönderilmesinin memnunlukla karşılanacağını belirtmektedir.

---

[32] HİLMİ EFENDİ, a.g.m., s. 99; AKSÜT, a.g.e., s. 199.

[33] BOA, İrade Dahiliye, 39696, (27 Şaban 1284/22 Aralık 1867).

[34] BOA. İrade Dahiliye, 39345, (19 Receb 1284/20 Ağustos 1867).

4.1.6. Sultanın Ruscuk'ta Karşılanması

Saat 18,15'de Türk ve Fransız karakol gemileri ve güçlü toplar Rusçuk halkına sultanın gelişini bildiriyordu. Sadrazam Âli Paşa, kendisiyle beraber gelmiş olan devlet erkanı ile beraber iskelede sultanı karşılamak üzere bekliyorlardı. Vapur iskeleye yanaşınca huzura çıkarak saygılarını sunmuşlardır.

Sultan karaya çıkınca askerler selama durmuşlar, toplar atılmış, halktan orada toplanan binlerce kişi tarafından dualar edilmiştir. Hünkar orada düzenlenmiş olan alayla iskeleden saat 19.00'da hareketle vilayet konağına gitmiştir. Yol boyunca değişik milletlerden öğrenciler ve halk ellerinde taşıdıkları Türk bayraklarıyla başlarında din adamları olduğu halde dizilmişlerdi. Rusçuk o gün çok kalabalıktı ve herkes bu bayrama koşmak için acele ediyordu. Zat-ı şahaneleri güzergah boyunca her yerde sempatik ve sıcak alkışlarla karşılanmıştı[35].

Geceyi vilayet konağında geçiren sultan, ertesi (5 Ağustos Pazartesi) günü toplanan divanın ardından dost devletlerin konsoloslarını, Ruscuk'ta görev yapan memurları ve bir Bulgar heyetini huzura kabul etmiştir[36].

Aynı gün öğleye doğru, Memleketeyn (Romanya) prensi Charles'da sultanı ziyaret için gelmiş, Kamil bey tarafından karşılanmış ve kısa süre sonra da huzura kabul edilmiştir. Bu kabulden hemen sonra prens yeniden yola çıkmıştır.

Ruscuk'ta bulunan Fransız karakol gemileri subayları da sadrazam tarafından sultana takdim edilmişlerdir. Sultan bu kabulde kendilerine, Fransa'ya ve

---

[35] *La Turquie*, 12 Ağustos 1867, No: 181.

[36] Huzura kabul edilen Bulgar heyeti sultana bir dilekçe takdim etmişlerse de dilekçenin mahiyeti hakkında bir bilgi mevcut değildir.

imparatoruna minnettarlık duygularını ifade ile Fransız hükümetine karşı güçlü bir yakınlık duyduğunu belirtmiştir. Sultan, kabul ettiği heyetlere çeşitli iltifatlarda bulunarak onları mutlu etmiştir.

Sultan, Vidin ve Ruscuk'ta hükümet dairelerine misafir olmuş, Tuna vilayetinde yapılan çalışmaları gözleri ile görmüş ve bütün yapılanları takdir ederek, vali Mithad Paşa'ya iltifatlarda bulunmuştur[37].

Sultanın Ruscuk'ta geçirdiği iki gece süresince şehir göz kamaştırıcı şekilde ışıklandırılmıştı; bütün kamu binaları aydınlatmanın tarzında, begenisinde ve çokluğunda birbirleri ile yarışıyorlardı. Şehirde hiçbir şey eksik değildi. İki askeri mızıka değişik parçaların yorumları ile akşamları üç saat süre ile halkı şenlendiriyordu[38].

6 Temmuz 1867 Salı sabahı saat 09.00'da sultan ve maiyetleri Varna'ya gitmek üzere Ruscuk garına gelmişlerdi. Hükümdarlarını bir kez daha görmek için istasyonda toplanmış olan halk, alkış ve tezahüratları ile sevgilerini gösteriyorlardı. Bu surette vagonlara yerleşen kafile saat 9.30'da atılan toplarla varnaya uğurlanmıştır. Tuna valisi Midhat Paşa da bu kafile içerisinde yer almıştı.

Sultan Ruscuk'ta da teveccühlerini ve büyüklüğünü göstererek çeşitli ihsanlarda bulunmuştur. Bunlar: öksüzler için 75.000, öğrenciler için 50.000,

---

[37] MİDHAT PAŞA; **Tabsıra-i İbret**, İstanbul 1325, s. 51..

[38] *La Turquie*, 12 Ağustos 1867, No: 181. Ancak buradaki aydınlatma, Paris, Londra, Koblenz ve Viyana'da olduğu gibi havagazı ışıkları ile değil, fenerler, kandiller ve meşalelerle yapılıyordu.

öksüzler yurdu ve okullar için 50.000, şehrin fakirleri için 50.000 kuruş ile askerlere bir aylık, zaptıyelere de yarım aylıktır[39].

4.1.7. Sultanın Varna'da Karşılanışı ve İstanbul'a Hareket

Ruscuk-Varna treni ile Varna'ya doğru sakin bir şekilde yol alan sultan, bir taraftan sağlı sollu araziyi seyrediyor, bir yandan da sadrazam Âli Paşa'nın zat-ı şahanelerinin seyahati müddetince İstanbul'da görülen işler hakkında kendilerine bilgiler arz ediyordu[40].

Varna'da da Ruscuk'ta olduğu gibi kafile için ayrı ayrı konaklar hazırlanmıştı. Sultan, burada yapılan karşılama merasiminin ardından, kendisi için hazırlanmış olan konağa giderek istirahat etmişlerdir. Akşama doğru Sultaniye, Pertevpiyale ve Talia vapurları Varna limanına gelip demirlemişti. Bu arada, baştan başa fenerler, kandiller ve bayraklar ile donatılmış olan şehirde havai fişeklerle yapılan bir gösteri başlamıştı. Sultan Aziz, kendisi için hazırlanmış olan arabaya binerek, "padişahım çok yaşa" diye tezahüratta bulunan halkı selamlayarak limana, oradan da bir sandal ile Sultaniye yatına çıkmıştır. Şehzadeler de kendilerine tahsis edilen Talia vapuruna binmişlerdir. Sultan ve maiyetlerini taşıyan yatlar, savaş gemilerinin refakatinde İstanbul'a doğru sakin bir havada Karadeniz'de yola koyulmuşlardır.

---

[39] *La Turquie*, 12 Ağustos 1867, No: 181.

[40] AKSÜT, a.g.e., s. 201.

4.1.8. Sultanın İstanbul'da Karşılanışı ve Yapılan Şenlikler

Kafile, 7 Ağustos 1867 Çarşamba sabahı İstanbul boğazına girmişti. Filonun Anadolu ve Rumeli fenerlerinin önüne gelmesi ile birlikte, kalelerden muntazam top atışları yapılarak sultanın İstanbul'a girişi duyuruluyordu. Gerçi, sultanın gelişi daha önce telgrafla bildirildiğinden[41] buna aslında lüzum yoktu.

Sultanı başkente dönüşünde ilk karşılayan gemi, Avusturyalı Loyd'un buharlı gemisi *Plüto* idi. Gemide ekonomi bakanlığından bir grup personel vardı. Karşılama, boğaz girişine sekiz mil kala gerçekleşmişti[42].

La Turquie gazetesi, sultanın İstanbul'a girişini tasvir ettiği yazısında; uzun bir seyahatten gözlem ve incelemeleri neticesinde aldığı olumlu intibalarla payitahtlarına dönen halife sultanın, oğulları tarafından karşılanan bir baba gibi bütün halkı tarafından kabul gördüğünü, bütün dükkanların kapanmış, resmi dairelerde mesainin yapılmamış, evlerin hemen hepsi bayraklar ile süslenmiş olduğunu belirtmektedir.

Bütün devlet erkanı, memurlar ve hademeler, sefaret çalışanları ile İstanbul'da bulunan elçiler, ruhani liderler, kız-erkek okul çocukları, tarikatların şeyh ve dervişleri, gruplar halinde elli gemiden oluşan bir kafile şeklinde sultanı boğazın girişinde karşılamışlardır. İstanbul boğazı, girişinden Üsküdar'a kadar her iki sahilde

[41] HİLMİ EFENDİ; a.g.m., s. 100; AHMED LÜTFİ EFENDİ; a.g.e., s. 112.

[42] *Levant Herald*, 9 Ağustos 1867..

uygun yerler halk tarafından doldurulmuştu. Sahilde yer yer gruplar halinde askerler de dizilmişti[43].

Rum Patriği ile maiyeti, tek tip elbise giymiş 100 kadar çocuk ile hükümetçe tahsis edilen Fevaid-i Osmaniye şirketinin Kadıköy vapuruna, Ermeni Patriği de yine hükümetçe tahsis olunan Şirket-i Hayriye'nin bir numaralı vapuruna tüm maiyeti ve Ermeni cemaatinin ileri gelenleri ile binmişlerdi[44]. Hükümet; Ermeni ve Rum cemaatleri arasında bir husumet çıkmaması için her iki topluluğa da eşit muamele etmiştir. Bu cemaat mensupları da kendilerine tahsis edilen vapurları birbirinden daha gösterişli süslemek için adeta yarışmışlardı.

Karşılayıcıların da dahil oldukları kafile daha da görkemli bir hal alarak İstanbul'a doğru sahilde sıralanmış olan halkın duaları ve tezahüratları ile Türk donanması ve yabancı karakol gemilerinden atılan topların gürültüsü altında ilerliyordu. Tek tip elbise giydirilmiş olan çocuklar hep bir ağızdan manzumeler okuyor, zat-ı şahanenin gelişlerini kutluyorlardı. Sultan, bulunduğu yatın güvertesinden kendisine yapılan sevgi gösterilerine eliyle karşılık veriyordu[45].

Böylece Beşiktaş önüne gelip demirleyen Sultaniye yatına yanaşan yedi çifte bir saray kayığı padişahı doğruca Dolmabahçe sarayına çıkartırken bütün devlet

---

[43] BOA, İrade Dahiliye, 39491, (3 Cemaziyelahir 1284/01 Ekim 1867); Takvim-i Vekayi, 13 Rebiülahir 1284 (14 Ağustos 1867), Def'a 888; La Turquie, 10 Ağustos 1867, No: 180.

[44] AKSÜT, a.g.e., s. 202.

[45] *Takvim-i Vekayi*, 13 Rebiülahir 1284 (14 Ağustos 1867), Def'a 888; HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 100.

erkanı tarafından saygıyla uğurlandılar. Rıhtım, alınan bütün tedbirlere rağmen sanki İstanbul halkı Dolmabahçe'ye sığmaya çalışıyormuş gibi mahşer yerine dönmüştü[46].

O gün için tarihler düşülmüştü. Bunlardan "*Avdet-i Şahane pür-nur eyledi İstanbul'u*"[47], en beğenilenlerden birisidir[48].

Bâb-ı Âli, sultanın dönüşü münasebetiyle üç gün üç gece şenlik yapılmasını kararlaştırmış, bunu da vilayetlere tebliğ etmişti. Bu sebeple İstanbul'da Çarşamba sabahından itibaren eğlenceler başlamıştı. Denilebilir ki, 7-8-9 Ağustos günlerindeki debdebenin bir benzeri bütün Osmanlı tarihi boyunca bir daha yaşanmamıştır.

Gündüz düzenlenen oyun ve eğlencelere nisbeten gece yapılan şenlikler daha renkli geçiyordu. Şehirde evler, işyerleri her tarafı donatılmış, boğaz ise donanmanın ışıkları ile aydınlatılıyordu.

La Turquie gazetesi yorumunda, düzenlenen eğlenceler için, "hepimiz hayatta bir kere olsun, binbir gece masallarını hayal etmişizdir... O hayal dediğimiz şeyler diyebiliriz ki tamamen gerçekleşmiş, bugünkü İstanbul görünümüne girmiştir..."[49]

---

[46] HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 100.

[47] AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 113. Yazar "Padişah'ın dönüşü İstanbul'u nurlandırdı" anlamındaki bu beytin kendisine ait olduğunu belirtmektedir.

[48] Bu cümle, Ebced hesabı ile H. 1284/M. 1867 tarihine denk gelmektedir. Sultanın dönüşünde daha bunun gibi hesaplamalarla 1284 tarihinin bulunduğu pek çok beyit söylenmiştir. Örneğin, Meclis-i Vâlâ başkatibi Mahmud Celal Beyin söylemiş olduğu şu kasidenin de bütün cümleleri ebced hesabı ile 1284 etmektedir. "İmparator etti da'vet mülküne bâ-ihtiram/..../Eyledi teşrif Paris şehrini ikbal ile/..../Londra şehrin temaşa eyleyüp ba-avn-i Hakk/..../Kıldı İstanbul'a avdet Şehriyar-ı pür-himem/Ola müjde Avrupa'dan geldi Han-ı Abdülaziz" (bkz. Takvim-i Vekayi, 13 Rebiülahir 1284 (14 Ağustos 1867), Def'a 888.)

[49] *La Turquie*, 10 Ağustos 1867, No: 180.

Öncelikle Boğaziçi'nde yapılan hazırlıkları belirtecek olursak, Fuad Paşa ile Saffet Paşa'nın Kanlıca'da, Mısır Hidivi ile İran sefirinin Emirgan'da, Mustafa Fazıl Paşa'nın Kandilli'de, Âli ve Kamil Paşa'ların Bebek'teki yalıları kandillerle ve fenerlerle; hanedana ait saraylar (Dolmabahçe ve Beylerbeyi) en ücra yerlerine varıncaya kadar aydınlatılmıştı[50]. Boğazda lambalarla aydınlatılan buharlı gemiler ile fenerlerle aydınlatılan kayıklar adeta ateş böcekleri gibi görünüyorlardı. Mısır valisinin yalısının aydınlatılması için 40.000 paund harcandığı söyleniyordu[51].

Beyoğlu semtinde ise, Galatasaray, Galata kulesi, bütün Taksim kışlaları; İstanbul tarafında, Serasker kapısı, Bâb-ı Âli, Bâb-ı Zaptiye, Fevaid-i Osmaniye acentesi, Valide Han, Mısır Çarşısı, Bizans surları ve Topkapı sarayı tasvir edilemeyecek bir tarzda süslenmişti[52].

Evlerde yapılan süsleme ve aydınlatmalar daha da çok dikkat çekiyordu. Evlere asılan bayraklarda dualar, ayetler ve zamana uygun beyitler, yabancılara ait evlerdeki flama ve bayraklar üzerinde de "yaşasın sultan Aziz" "yaşasın Türkiye'nin reformcusu sultan Aziz" yazılması dikkati çekiyordu[53].

Fransız sefareti karşısındaki bir fotoğrafçı, sultan Aziz'in çok güzel bir fotoğrafını teşhir etmişti. Gelip geçenler hep resme bakıyorlar, seyahat hakkında konuşuyorlardı. Rum ve Ermeni kiliseleri de mükemmel bir tarzda bayraklar ve kandiller ile süslenmişti.

---

[50] *Takvim-i Vekayi*, 13 Rebiülahir 1284 (14 Ağustos 1867), Def'a 888.

[51] *Levant Herald*, 9 Ağustos 1867.

[52] AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 112.

[53] *La Turquie*, 10 Ağustos 1867, No: 180.

Ahmed Lütfi Efendi de eserinde "yevm-i mezkurun akşamından bed'ile tamam üç gün üç gece misli görülmedik şenlikler icra olundu. Hatta, İstanbul'un büyük çarşısı ki, hiçbir surette geceleri açılması mesbuk değildi. O geçe çarşının her tarafı küşad ve yorgancılar çarşısı ve sair çarşı dükkanlarının her biri birer gelin odası gibi müzeyyen ve amade idi. Sabahlara kadar karı, kızan, çoluk çocuk, kemal-i asayiş ve emniyet ile seyr-ü temaşa ve kesb-i tenezzüh eylediler. Valide Hanı, Mısır Çarşısı ve Hasırcılar tarafı ile karşı tarafta Beyoğlu caddesinde bulunan dükkanlar fevkalade tezyin olundu"ğunu belirtmektedir[54].

Bilindiği gibi, her yıl Haziran'ın 13. gününe tekabül eden Cülus-u Hümayun gecesi adet olduğu gibi, sadrazamın evinde büyük bir ziyafet verilirdi. Bu yıl o gün seyahate tesadüf etmiş, ziyafet verilmemiş, zat-ı şahanelerinin gelişinden sonraya bırakılması kararlaştırılmıştı. Onun için, Perşembe gecesi Âli Paşa Bebek'teki konağında mükemmel bir ziyafet vermişti[55]. Aynı ziyafet, devletin üst düzey yöneticileri, İstanbul'da bulunan yabancı devlet sefirleri ve ruhani reisler vb. kişiler için Cuma gecesi de tekrar edilmiş, böylece çifte kutlama yapılmıştı.

Hazırlıklar günler öncesinden başlamış, misafirleri sadrazamın Bebek'teki konağına götürecek olan gemilerin güzergahları ve uğrayacakları yerler belirtilmişti. Buna göre, gemilerden birisi köprüden hareketle Beşiktaş ve Ortaköy'e uğrayarak Bebek'e gelecek; diğeri ise Büyükdere'den hareketle Tarabya ve Yeniköy'e

[54] AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 113..

[55] *Takvim-i Vekayi*, 13 Rebiülahir 1284 (14 Ağustos 1867), Def'a 888.

uğrayarak Bebek'e varacaktı. Ayrıca, davet biletlerinin gemilerin girişinde verileceği ile gemilerin dönüşlerinde de hizmetlerinde olacağı duyurulmuştu[56].

Akşam saat 22.00'ye doğru Şirket-i Hayriye vapurları misafirleri rıhtıma çıkarıyorlardı. Konağın girişinde genç yaverler, madamlara kollarını takdim ediyorlar, onları salonlara götürüyorlardı. Âli Paşa resmi üniformasını giymiş ve bütün nişanlarını takmış olarak misafirlerini kapıda karşılıyor ve hepsini iltifatkar bir tebessümle selamlıyordu. Takdim merasiminin ardından davetliler salonlara dağılmışlar, bu güzel gecenin tadını çıkarmak amacıyla konağın bahçesinde geziniyorlardı. Büyük salonda sabaha kadar dans edilmiş, saray mızıkası en güzel parçaları icra etmişti[57]. Yemeğin sonunda General İgnatiyef sultanın onuruna kadeh kaldırmış, sadrazam Âli Paşa da "Türkiye'nin büyük dostları ve müttefiklerinin sağlığına" diyerek karşılık vermiştir[58].

Zat-ı şahaneleri Dolmabahçe sarayında gelişinin ikinci (Perşembe) günü sefirlerin, ruhani reislerin ve devlet ileri gelenlerinin tebriklerini kabul etmiştir. Cuma günü ise, Cuma selamlılığını Ayasofya Camiinde icra etmiş ve özellikle Galata ve Beyoğlu taraflarındaki "hoş geldin " hazırlıklarını görmek için buralara gitmiştir[59]. Pera'daki caddenin döşemeleri kumlarla örtülmüş fevkalade hazırlıklar yapılmıştır. Hükümdarın geçtiği güzergah üzerinde biriken büyük kalabalık sultana

---

[56] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178.

[57] *La Turquie*, 10 Ağustos 1867, No: 180.

[58] *La Turquie*, 7 Ağustos 1867, No: 178.

[59] *Takvim-i Vekayi*, 13 Rebiülahir 1284 (14 Ağustos 1867), Def'a 888. Yapılan şenlik ve hazırlıklar için ayrıca bkz. *La Turquie*, 12 Ağustos 1867, No: 182; HİLMİ EFENDİ, a.g.e., s. 100-101; AHMED LÜTFİ EFENDİ, a.g.e., s. 112.

coşkun tezahürat ve sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır. Sultan, bu ziyaretini üstü açık bir araba ile gerçekleştirmiş, ardından Dolmabahçe sarayına dönmüştür.

Görülmemiş derecede bir dekor ve şenlikler içinde geçen bu üç gece zarfında sarf edilen paranın sekiz milyon frank olduğu tahmin edilmektedir[60].

4.1.9. Abdülaziz'in Avrupa Seyahatinin Yankıları

Seyahatin Avrupa'daki yankıları beklenildiğinden çok olmuştur. Özellikle basında, daha seyahat kararının alınmasından itibaren sultanın Avrupa'ya yapacağı seyahat ve bundan elde edilebilecek sonuçların değerlendirildiği yazılar birbiri ardına yayınlanmaya başlamıştı. Seyahatten önce yurt içinde ve dışında seyahat kararının yankıları yukarıda birinci bölümde anlatılmıştı. Bu bölümde, seyahat sırasında ve seyahatin bitişini müteakip gerçekleşen yankılar zikredilecektir.

Sultan İstanbul'a döndükten sonra, İngiliz bakan Lord Derbi, parlamentonun tatile girişi münasebetiyle parlamentoda yaptığı konuşmasında sultanın ziyaretine değinerek özetle şunları söylemiştir: "Osmanlı padişahı gibi şanlı bir hükümdarın ziyaretinden dolayı vatanı ve İngiliz halkını tebrik ederim. Çünkü, sultan Abdülaziz'in bu seyahati, iki ülke arasında var olan iyi ilişkilerin gelecekte de devam edeceğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Ülkemizdeki her türlü gelişme ve liberal düşünceden dolayı ortaya çıkan olumlu düşünceleri farklı milletler arasında mevcut olan birlik ve dayanışma bağlarını, insanlık ve medeniyet eserlerini görüp bunları kendi mülkünde de uygulayacağından şüphem yoktur."

[60] AKSÜT, a.g.e., s. 206

Bu konuşmasından bir gün önce, Londra belediye başkanı tarafından bakanlar şerefine verilen bir ziyafette de sultanın seyahatinden övgüyle söz etmiştir.

Fransa ve İngiltere'ye yapılan seyahat ve oralarda yaşananların Rusya'yı son derece rahatsız ettiği görülmektedir. 19 Temmuz 1867 tarihli *Gazete Moscou*'da yayınlanan bir makale, Osmanlı siyasetinin takip ettiği yolda başarıya ulaştığının görülmesi üzerine Rusya hükümetindeki telaşı göstermesi açısından dikkate değerdir. Bir ölçüde Rus hükümetinin düşüncelerini yansıtan bu makalede şunlar zikredilmektedir:

"Sultanın Paris ve Londra seyahati çok önemlidir. Padişah bu seyahati, imparatorluğunun varlığının söz konusu olduğu çok kritik bir zamanda gerçekleştirmiştir. Hiç kuşku yok ki, halife bu seyahate çıktığı sırada bunun ne tür planlara zemin hazırladığını ihtimal ki bilmiyordu.

Bu seyahatin en önemli amacı, padişahın nüfuzunu ve kaybetmiş olduğu prestijini, kendisini Avrupa devletlerine bağlayan ilişkileri, dayanışma içinde bir arada olduklarını Hıristiyan tebaasına göstermekti. Bundan başka, Şark meselesinde Rusya ile sürekli zıt fikirde olan bu güçler içinde destek aramaktır.

Şark meselesinde batı güçlerinin, özellikle Fransa'nın tutumu çok dikkat çekicidir. Fransa siyaseti; bir taraftan Rusya ile her türlü uyuşmazlıkları bertaraf etmeye çalışmakta ve hatta bazı konularda ona ödün vermekte, diğer yandan ise Rus çıkarlarına aykırı olarak Bâb-ı Âli ile -geçmişte de yaptıkları gibi- el altından gizlice iş görmektir.

Rusya artık, Şark'daki menfaatlerinin Fransa'nın menfaatleri ile hiçbir zaman özdeş olmadığına iyice inanmak zorundadır. Fransa için şark meselesi belki ikinci

derecede öneme sahiptir. Halbuki Rusya için politikasının temel amacını teşkil eder. Şark işleri karşısında, bütün Avrupa meseleleri tali bir durumda kalır."[61]

Standard de Londre gazetesi de sultanın İngiltere'deki ikameti sırasında İngiltere'nin desteğini kazandığını yazarak, "hangi durumda bu desteğin elde edildiğine" değinmemiştir. Yine gazete, sultanın Paris'ten de benzer şekilde destek aldığını "açık ya da gizli düşmanlarına meydan okuyarak" siyasetini güçlendirmiş bir durumda ayrıldığını belirtmektedir[62].

Seyahat sırasında Avrupa'da yayınlanan Rusya yanlısı gazetelerden çok azında II. Aleksandr yönetimini destekler mahiyette yazı çıkmıştır. Hatta II. Aleksandr yönetimini suçlar mahiyette "padişahın Londra ve Paris'e gerçekleştirdiği geziden döner dönmez II. Aleksandr hükümetinin elde silah korkusuzca Doğu sorununa girmeyi istediğini" belirtmektedir. Bunun gerçekleşmesi halinde Avrupa'nın biri diğerine düşman iki bölgeye ayrılacağının görüleceği, bir tarafta Rusya-Prusya, diğer yanda ise Fransa, İngiltere, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin olacağı tahmin edilmektedir.

Sultan Paris'te iken *La Presse* gazetesinde yayınlanan bir makalede, hem finans çevrelerinin, hem de Sultan ve Osmanlı Devleti lehine olabilecek bir çağrı yapıldığı görülmektedir. Makalenin yazarı Mires'e göre, kısa vadeli borçlar ve bu borçların vadelerinin yüksek faizlerle yenilenmeleri Türkiye maliyesini kurtarmak şöyle dursun, tehlikeleri artıran ve sonu iflasına veya yıkımına varabilecek tehlikelere yol açacaktır. Bunu yapanlar, zamana ve sınırsız kaynaklarına

[61] *La Turquie*, 8 Ağustos 1867, No: 179.

[62] Pays gazetesinden naklen *La Turquie*, 6 Ağustos 1867, No: 177.

güvenmekte, nihayetinde "kanını akıtmadan (öldürmeden) tüylerini yolmak ve şişe geçirmek" istemektedirler[63].

Özet olarak, şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ne borç verenlerin, aşarı derecede kendi menfaatlerini düşündükleri, dost bir halk ve hükümet olan borçlanıcının durumunun yeterince düşünülmediğine dikkat çekilmektedir.

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden Osmanlı yöneticilerinin ve batılıların farklı şeyler beklediği görülmektedir. Şöyle ki, seyahatin nedenleri olarak işlediğimiz kısımda bunu görmek mümkündür.

Osmanlı hükümetinin bu seyahat esnasında temin ettiği 53 milyon franklık yeni borçlanmada kuşkusuz basında çıkan bu ve benzeri yazıların etkisi olmuştur.

Bir başka görüş ise, yukarıda işaret ettiğimiz Dük dö Valmy'nin, III. Napolyon'un sultanı davet etmekteki amaçlarından birisi olarak gösterdiği "hükümdarlığı dönemine şaşaa verme çabasına" benzetilerek sultan Abdülaziz'in de bu seyahatteki gayesinin "imparatorluğunun çok tehlikeli bir durumda bulunmasına ve hazinesinin çok sıkıntıda olmasına rağmen sultan, kafirler ülkesine yaptığı bu ziyaretini tarihin onun güçlü seleflerine bahşettiği o parlak temsiline şaşaa vermek için gerçekleştirdiği" şeklindedir[64].

Sultana Paris'te halk tarafından gösterilen yoğun ilginin esas sebebi, sultana duyulan sempatiden ziyade meraktı. Denilebilir ki, sultan Paris'te esas olarak halk

---

[63] *La Turquie*, 13 Temmuz 1867, No: 157.

[64] MERZER, Rene du; *"Le Sultan a Paris"*, **L'İllustration**, No: 1271, 6 Temmuz 1867, s. 2.

tarafından değil, hükümet tarafından kabul görmüştü. Bu sebeple Sultanın Paris'te kabulü hep törensel ve resmi mahiyette kalmıştır[65].

İngiltere'de ise, sultan meraktan da öte, başka duygularla kabul görmüştü. Burada halkın kendisine gösterdiği ilginin tek sebebi merak değildi, aynı zamanda maddi bir çıkar sağlama düşüncesi de etkiliydi. Zira, sultana yoğun ilgi gösteren ve ona gösterişli tezahüratlarda bulunan kimselerin çoğunluğu, Osmanlının Londra'lı bankerlere borçlarının faizi olarak ödeyeceği 7 milyon liradan bir pay almak isteyenlerden başkası değildi. Elbette ki, sultana yalnızca dalkavukluk olsun diye ilgi gösterilmemişti. Bir kısım asiller ve münevverlerden oluşan daha temkinli ve ağırbaşlı kimseler de sultanı karşılamada yer almıştı. Sultanı esas memnun eden ilgi, bu kimselerin göstermiş olduğu ilgiydi[66].

Sultan Aziz'e İngiltere hükümetinin göstermiş olduğu ilginin nedenlerinden birisi de sömürgelerinde yaşayan çok sayıdaki Müslüman halkın manevi liderleri olması vasfından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Hindistan Müslümanları ile onları uzaktan idare eden kraliçe arasındaki bağların güçlendirilmesinde halifenin Londra'da gördüğü kabulün oradaki yansımalarının etkili olacağı düşünülmekteydi.

Müttefiki ile aynı düşüncede olduğunu sergileyen İngiltere Sultan Abdülaziz'i son derece içten bir sıcaklık ve dostane bir surette karşılamayı kendisine adeta bir vazife edinmişti.

İngiltere Kraliçesi de Sultan'ın ülkesini ziyareti sırasında göstermiş olduğu ilgiyi seyahatin ardından da sürdürmüş; Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'ye karşı

---

[65] MİLİNGEN, a.g.e., s. 380-381; aynı yönde bkz. MERZER, a.g.m., s. 2.

[66] MİLİNGEN, a.g.e., s. 381.

duyduğu sevginin bir nişanesi olarak, içinde seyahatte çekilmiş resimlerinde bulunduğu bir albüm göndermiştir. Sultan da bu albümü almaktan dolayı duyduğu mutluluğu belirtir bir mektubu Kraliçe'ye göndermiştir[67].

Bu gibi vesilelerin hanedanlar arasındaki bağların güçlendirilmesine yönelik bir çaba olarak görüldüğü değerlendirilebilir.

Viyana'da yayınlanan *Courrier de Vienne* gazetesi, Sultan'ın, başladığı bu seyahatten yüksek zekasıyla yararlanacağını ve İmparatorluğuna büyük tecrübeler kazanmış olarak döneceğini ifade etmektedir[68].

Sultan'ın, dini ve milli hoşgörünün sonuçlarına karşı duyarsız kalmayacağını ümit eden adı geçen gazete, Şayet Sultan, hoşgörüyle başlayan bu seyahatinden yararlanırsa, kısa süre içerisinde imparatorluğunda bu hoşgörünün olumlu etkilerini göreceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu yolla, karmaşık bir durumda olan *Şark Meselesi* de korkutucu mahiyetini biraz olsun kaybedecektir.

Zaten Avrupa'nın büyük bir kısmı, seyahat öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanmaya konulan teşebbüsleri ilgiyle izlemekteydi. Bunlar kısa süre önce Ali ve Fuad Paşaların gayretleriyle uygulama alanına konulan "Vakıfların mal edinmesi ile yabancılara mülkiyet hakkı verilmesi" gibi reform sayılabilecek değişikliklerdi.

Avrupa açısından baktığımızda, dini lider olma özelliğinden dolayı Sultan'a kafirler toprağını ziyaret için Müslümanların toprağını terk etmesinin yasak

---

[67] BOA, İrade Hariciye, 13341 (11 Cemaziyyelahir 1284/09 Ekim 1867).

[68] *La Turquie*, 2 Temmuz 1867, No: 147.

olduğunun bilinmesi gibi küçük bir detayın bile, Sultan'ın gerçekleştirdiği seyahatin önemini ispatlamaya kafidir.

Avrupa entelektüel çevreleri bu seyahatle Şark Meselesi diye bilinen karmaşık ve o kadar da zor olan sorunun çözümünün kolaylaşacağını; ayrıca dinler arasındaki karşılıklı hoşgörü ve uzlaşmanın sağlanmasına da büyük ölçüde yardımcı olacağını ümit etmektedirler.

Seyahat nedeniyle Sultan'ın ülkede bulunmaması özellikle İstanbul'daki vatandaşlarını büyük bir üzüntü içerisinde bırakmıştır. Ancak sağduyu sahibi herkes, bu gezinin devlet ve millet için faydalı sonuçlar doğuracağını da kabul etmektedir.

Abdülaziz'in İstanbul'a gelişi, yalnız payitahtta değil, Osmanlı ülkesinin her yerinde büyük bir sevinç uyandırmıştır. Bu vesileyle imparatorluğun her yanında üç gün üç gece süren büyük şenlikler düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra adi suçlardan mahkum olanlarla ceza süreleri azalanlar için kısmi bir af ilan edilmiştir[69].

Sultan Abdülaziz seyahatten dönüşünde gözlemlerini bildiren bir Hatt-ı Hümâyun yayınlatmıştır. İlave-i Takvim-i Vekayi Def'a 888'de kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yayınlattığı bu resmi ilanda: Avrupa hükümdarları ve halkları tarafından kendisine gösterilen muhabbeti hiçbir zaman unutmayacağını belirtiyor, duyduğu memnuniyetini tebaasına ilan ile tebaasının kendisini karşılarken gösterdiği candan alakadan dolayı mutluluğunu ifade ediyordu.

Sultan Avrupa'da gördüğü refah ve medeniyete temas ederek bunların Osmanlı İmparatorluğu'nda da teminine işaret ederek, asıl hedef ve amacının memleketin kalkınması ve güvenliğinin sağlanması, tebaanın refah ve mutluluğunun

[69] BOA, İrade Dahiliye, 39345, (19 Rebiülahir 1284/20 Ağustos 1867).

artırılması olduğuna işaretle bu amacın gerçekleşmesi için gerek tebaanın çalışmaları gerek diğer devletlerin teşvik ve desteğini görmekten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ayrıca herkesin ortak arzusu olan eğitim ve bilimin yaygınlaştırılması, yolların çoğaltılması, deniz ve kara kuvvetlerinin düzenlenmesi ve maliyenin güçlendirilmesine özel bir önem vereceğini de cümleye ilan etmektedir.

SONUÇ

Osmanlı tarihinde ilk ve tek olan Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati incelenmiştir. Yaptığımız araştırmada, konuya ilişkin yapılan çalışmalarda seyahatin hikayesini kronolojik olarak anlatmanın ötesinde, seyahatin gerçekleştirilme nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmadığını gördük. Bunun nedenlerini ise yine kaynak araştırmalarımız sırasında tespit ettik, zira Osmanlı Arşivleri'nde de seyahatle ilgili diplomatik kayıtlara rastlanamamıştır. Geziye katılanların da olaylara ışık tutabilecek mahiyette hatırat ve benzeri türden belge sayılabilecek bir malzeme bırakmadıkları da tespit edilmiştir. Bu durum araştırmayı kısmen zorlaştırmıştır.

Araştırmamız daha ziyade dönemin yerli ve yabancı basınına dayanarak hazırlanmıştır. Bu kaynaklar göz önüne alınarak bir takım sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Bu sonuçlar mümkün olduğu ölçüde başka belge ve kaynaklardan doğrulanarak elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu seyahatten başta Sultan olmak üzere, Osmanlı yöneticileri bir takım sosyal, siyasi ve ekonomik kazançlar elde etmeyi düşünmüşlerdi. Ancak bu düşünülen sonuçların tam olarak elde edilebildiğini söyleyebilmek pek mümkün değildir.

Bu seyahat fikrinin oluşması ve Avrupa'ya gidiş nedenleri ikinci bölümde irdelenmiştir. İslam olmayan ülkelere yapılan bu uzun gezi şüphesiz Padişah'ı çok mutlu etmişti; zira Osmanlıların hükümdarı ziyaret ettiği her yerde büyük saygınlık gördü. O güne kadar hiçbir hükümdara yapılmamış derecede görkemli bir şekilde karşılandı. Fransa ve ingiltere ziyaretlerinden sonra Viyana'ya geçerken Belçika ve Prusya krallarını kabul etti. Viyana'da da Paris ve Londra'da da olduğu gibi göz kamaştırıcı hazırlıklar ve candan alkışlar eşliğinde karşılandı.

Bu seyahat sırasında Sultan Abdülaziz neler görmüş, ne gibi intibalar edinmişti? Londra belediye başkanının verdiği davette amacının; "bu uygarlık merkezinde ülkemizde başlamış olduğumuz eserleri tamamlamak için yapılabilecek nelerin kaldığını görmek ve yalnızca kendi tebaam arasında değil, Avrupa'nın diğer ulusları arasında da çağımızın şerefi ve insanlığın gelişmesi demek olan kardeşlik duygusundan başka bir şey olmadığını göstermektedir" demişti.

İslamın halifesi Hıristiyan memleketlere yaptığı bu uzun seyahatte; batı ülkelerinin gücüne ulaşmak için Doğu'da yapılması gereken şeylerin doğasını da görmüştü. Bunu da; "Fransa'da medeniyetin sonuçlarını, İngiltere'de ise sebeplerini gördüm[70]" sözüyle ifade etmekteydi.

Osmanlı diplomasisinin yalnızca bir defa kullandığı bir metodla Sultan'ın Avrupa'nın güçlü devletlerine iyi niyetini gösterme gayesiyle bu seyahat gerçekleştirilmişti. Büyük yankıları olan bu seyahat beklenilen sonuçları temin etmiş midir? Buna tam olarak evet diyemeyeceğiz, çünkü Avrupa siyasi çevreleri arasında hiç kimse, Sultan Abdülaziz'i Avrupa saraylarını ziyarete sevk eden gerçek sebepleri anlamakta yanlış bir kanıya düşmemiştir. Onlar Sultan'ın son anda batı ülkelerine gelmesinin liberal düşüncelerinden ileri gelmediği, daha çok devletini içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılardan kurtarabilecek bir takım ittifaklar sağlama gayesiyle geldiğinin farkındaydılar.

Rusya'nın emellerinden bahsetmek suretiyle batıda bir korku yaratma düşüncesi, Fransa'da pek önemsenmeyecek bir tesir yaratmamış olmakla birlikte, İngiltere'de parlak bir başarı kazanmıştır. Ancak İngiltere Kraliçesi ile yaptığı bir

---

[70] P. Challemel - lacour; "*Les Hommes D'Etat de la Turquie Aali- Pacha et Fuad-Pacha*" **Revue des Deux Monde**, C. 73, s. 886, Paris 1868.

görüşme sırasında Girit'e bir anayasa ve Hırisyitan bir vali vereceğine dair söz verdiği de göz ardı edilmemelidir. Yine İngiliz Hükümeti Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın düşmanlığı ve kötü niyetleri yüzünden maruz kaldığı felaketlerden dolayı üzüntülerini açıkça ifade ile Sultan'a İngilterenin her konuda desteğini vaad etmiştir.

Sultan'ın Avrupa merkezlerinde Rus Çarı ile Prusya Kralı'ndan daha fazla ilgi görmesi, Osmanlı Devleti'nin hala Avrupa devletleri için çok önem verilmesi gereken bir devlet olduğunu göstermektedir. Gezinin, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu tarihlerde Osmanlı Devleti'ni parçalayıp nüfuzu altına alabileceğine ciddi olarak inanan Rusya'yı oldukça endişelendirdiği görülmektedir.

Osmanlı yönetimi para bulma konusunda da eli boş dönmemiştir. Kredi Mobilier şirketinden 53 milyon franklık küçük sayılabilecek meblağ temin edilmiş, bu da maksadı gerçekleştirmek için kafi görülmüştür.

Sultan Abdülaziz'in gezisi sırasında gördüğü meşruti monarşi sisteminden etkilendiğini söylemek pek mümkün değildir. Avam kamarasının bir oturumuna katılmasına rağmen kesinlikle bir meşrutiyetçi olarak dönmemiştir. Ama genişletilmiş bir temsili meclis biçiminin imparatorluktaki konumu ile bağdaşabileceğine karar vermiş olabilir. "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye"nin "Şura-yı Devlet" ile "Divan-ı Ahkam-ı Adliye" olarak iki farklı meclis halinde örgütlenmesiyle ilgili iradenin çıkarılmasında Avrupa seyahatinin etkisi büyüktür.

Seyahat sonrasında, Şura-yı Devlet'in kurulması için Meclis-i Vâlâ'da çalışmalara başlanmıştı. 17 Eylül 1867 tarihli komisyon raporuna göre devletle ilgili genel konular Şurâ-yı Devlette görüşülecek; bunun yanında yeni oluşturulacak olan

Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de yargı görevini üstlenerek, yüksek bir mahkeme olarak çalışacaktı.

Seyahat arefesinde, Fransız Eğitim Bakanı İstanbul'a gelmiş ve incelemeleri neticesinde Sultan'a Osmanlı eğitimi hakkında bir reform tasarısı sunmuştu. Buna göre eğitimde Fransız modeli bir kuruluş dizisi oluşturuluyordu. Dersleri Fransızca verilen, yönetimi ve öğretmenlerinin çoğu Fransız olan; müslüman, Rum, Ermeni, Musevi vb. tebaa çocukları Fransız dili ve kültürü içinde birbirine yaklaştırılacak ve böylece Osmanlıcılık politikasına hizmet edilecekti. Bu özelliğiyle müslim ve gayr-ı müslim öğrenciler bir arada öğrenim görecekler, din farklılığının kaldırılmasına doğru bir adım atılacaktı.

İşte bu düşünce ile ilk laik ve ulusal eğitimin tomurcuklarının yeşereceği "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi" kuruldu.

Bu iki kurumun yanında maliye, ordu ve bayındırlık alanlarının da geliştirilmesi gerekliliği kavranmış, yeni demiryollarının inşaası ve donanmanın güçlendirilmesi gibi faaliyetlerle Ali ve Fuad Paşaların ölümüne kadar ciddi çabalar sarf edilmiştir.

Büyük bir zahmete ve masrafa mal olan bu seyahat ne tam bir başarı ne de boşa gitmiş bir çabadır. İmparatorlukta yapılması gerekenlerin doğasını göstermesi açısından çok önemli olmuştur. Ancak Bab-ı Ali gelişen iç ve dış olaylar sebebiyle bunları gerçekleştirme imkanı bulamamıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İradeler:

BOA, İrâde Meclis-i Mahsus; 1284,4 B 1282 (22/11/1865)

BOA, İrâde Meclis-i Vâlâ; 25257 12 C 1283(21/10/1866) – 25468 5 L 1283 (10/02/1867)

BOA, İrâde Dahiliye; 38206, 2 M 1283 (17/05/1866) – 38751 4 Ş 1283 (11/12/1866) -38773, 10 Ş 1283 (17/12/1866) -39000, 10 Za 1283 (17/12/1867) – 39327, 15 R 1284 (16/08/1867) – 39341, 17 R 1284 (18/08/1867) – 39345, 19 R 1284 (20/08/1867) – 39351, 23 R 1284 (24/08/1867) – 39352, 23 R 1284 (24/08/1867) – 39370, 26 R 1284 (27/08/1867) – 39420, 8 Ca 1284 (07/0971867) – 39446, 16 Ca 1284 (15/09/1867) – 39491, 3 C 1284 (01/10/1867) – 39696, 27 Ş 1284 (23/12/1867) -39936, 7 Z 1284 (31/03/1868) – 39953, 17 Z 1284 (10/04/1867) – 40173, 27 S 1285 (19/06/1868) – 40331, 19 R 1285 (08/08/1868) – 40867, 5 Za 1285 (18/02/1869)

BOA, İrâde Hariciye; 12914, 24 Ca 1283 (04/10/1866) – 12927, 6 C 1283 (15/10/1866) - 12935, 13 C 1283 (22/10/1866) – 12943, 20 C 1283 (29/10/1866) – 13017,19 Ş 1283 (26/12/1866) – 13026 Selh Ş 1283 (31/12/1866)-13202, 14 M 1284 (18/05/1867)-13228, 14 S 1284 (17/06/1867)-13230, 15 S 1284 (18/06/1867)-13246 13 R 1284 (14/08/1867)- 13250,17 R 1284 (18/08/1867) – 13251, 17 R 1284 (18/08/1867) – 13256, 19 R 1284 (20/08/1867) – 13268, 01Ca 1284 (31/08/1867) – 13275, 3 Ca 1284 (02/09/1867) -13276, 3 Ca 1284 (02/09/1867) -13281,9 Ca 1284 (08/09/1867) – 13282, 9 Ca 1284 (08/09/1867) – 13285, 10 Ca 1284 (09/09/1867) –

13293, 13 Ca 1284 (12/09/1867) – 13302, 19 Ca 1284 (18/09/1867) – 13312, 29 Ca 1284 (28/09/1867) – 13314, Gurre-i C 1284 (29/09/1867) - 13328, 7 C 1284 (5/10/1867) -13330, 7 C 1284 (05/10/1867) – 13341, 11 C 1284 (09/10/1867) – 13348, 14 C 1284 (12/10/1867) – 13363, 23 C 1284 (21/10/1867) – 13365, 23 C 1284 (21/10/1867) – 13381, 3 B 1284 (31/10/1867) – 13388, 8 B 1284 (04/11/1867) –13390, 10 B 1284 (06/11/1867) – 13391, 13 B 1284 (09/11/1867) – 13394, 15 B 1284 (11/11/1867) – 13395, 16 B 1284 (12/11/1867) – 13420, 19 Ş 1284 (15/12/1867) – 13433, 21 Ş 1284 (17/12/1867) – 13438, 24 Ş 1284 (20/12/1867) – 13442, 24 Ş 1284 (20/12/1867) – 13446, 27 Ş 1284 (23/12/1867) – 13447, 29 Ş 1284 (25/12/1867) – 13449, 6 N 1284 (01/01/1868) – 13458, 12 N 1284 (07/01/1867) – 13475, 27 N 1284 (22/01/1868) - 13505, 3 Za 1284 (27/02/1868) – 13521, 12 Za 1284 (07/03/1868) -13542, 23 Za 1284 (18/03/1868) – 13575, 25 Z 1284 (18/04/1868) – 13879, 16 R 1285 (05/08/1868) -13884, 29 R 1285 (18/08/1868).

GAZETELER

Takvim-i Vekayi,

Tasvir-i Efkar,

L'İllustration Journal Universelle,

Levant Herald

La Turquie

ARAŞTIMA VE İNCELEMELER

ABADAN, Yavuz SAVCI, Bahri; **Türkiye'de Anayasa Gelişmeleri'ne Bir Bakış,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1959.

ABDURRAHMAN ŞEREF, **Tarih Musahabeleri,** Sadeleştiren: Enver Koray, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

AHMED LÜTFİ EFENDİ; **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi** c. X (1988) c. XI (1989) Yayına Hazırlayan: M. Münir Aktepe, TTK Ankara, 1988-1989.

AHMED RASİM; **Osmanlı Tarihi** (Seçmeler), Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

AKÇURA, Yusuf; *"Midhat Pacha, La Constitution Ottoman et L'Europe"*, **Mechveret 135**, Paris 1903.

AKINCI, Gündüz; **Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)**, Ankara 1973.

AKSÜT, Ali Kemali; **Sultan Aziz'in Mısır Ve Avrupa Seyahati,** Ahmet Sait Matbaası), İstanbul 1944.

ANCEL, Jaques; **Manuel Historique de la Questions D'Orient** (1792-1923), Librarie Delagrave Paris, 1923.

AND, Metin; *"Sultan Abdülaziz'in Londra Seyahati"*, **Hayat Tarih Mecmuası**, C. II, S. 10, Kasım 1967, ss. 14-19.

ANTEL, Sadrettin Celal; *"Tanzimat Maarifi"*, **Tanzimat I**, MEB, İstanbul 1999, ss. 441-462.

ARICI, Emre; *"Londra Crystal Palace'de Abdülaziz Şerefine Verilen Konser"*, **Toplumsal Tarih**, S. 49, Ocak 1998, ss. 29-33.

ARICI, Emre; *"Luigi Arditi ve Türk Kasidesinin Çözülen Esrarı"*, **Toplumsal Tarih**, S. 57, Eylül 1998, ss. 23-27.

ARIKAN, Zeki; **Avrupa Tarihi III, 18 ve 19. Yüzyıl,** İzmir 1994.

ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK, Ankara 1997.

ASİLTÜRK, Baki; **Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000

BAYUR, Hikmet; **XX Yüzyılda Türklüğün Tarih Ve Acun Siyasi Üzerindeki Etkileri**, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1989

BERBEROĞLU, Nurullah; **Sultan Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa Seyahatleri (1863-1867)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi, Hazırlanma Tarihi: 1947.

BERKES, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978

BİLSEL, Cemil; *"Tanzimat'ın Harici Siyaseti"*, **Tanzimat I**, MEB, İstanbul 1999, ss. 661-701.

BOZKURT, Gülnihal; **Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu,** (1839-1914) 2. Baskı, TTK, Ankara, 1996

CEVDET PAŞA; **Tezakir 1-12 / 13-20**, Yayınlayan: Cavid Baysun, 3. Baskı, TTK, Ankara, 1991

ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK Ankara, 1991

ÇELİK, Hüseyin; **Ali Suavi Ve Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994

DANİŞMEND, İsmail Hami; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 4. M.1703-1924/ H. 1115-1342, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972

DAVİSON, Roderic H.; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, 1856-1876, Türkçesi: Osman Akınhay, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997

DENTU, E.; **Abdul-Azis**, Galerie D'Orleans, Paris, 1867

EBUZZİYA TEVFİK; **Yeni Osmanlılar Tarihi,** 3. C. Yayınlayan: Ziyad Ebuziya, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.

ENGELHARDT; **Tanzimat ve Türkiye,** Türkçesi; Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.

ERGİN, Osman Nuri; **İstanbul Şehreminileri,** Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 38, İstanbul 1996.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri; **Fransız İhtilali ve Tanzimat**, İş Mecmuası, Seri A, Sayı 11, İstanbul 1940.

FİNDLEY, CARTER V.; **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, Çeviren: Gül Çoğalı Güven, Tarih Vakfı Yurt yayınları (39) İstanbul 1996.

FONTMAGNE, Durand De; **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Çeviren: Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Ekim 1977.

HAYREDDİN; **Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye**, İstanbul 1326.

HİLMİ EFENDİ; "Cennet-mekan Firdevs Aşiyan Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin Avrupa Seyahatnamesidir", Yayınlayan: Necip Asım, **TOEM**, sene 8-13, No: 49-62 (1 Nisan 1335-1 Haziran 1337).

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; **Son Sadrazamlar**, C. I. Dergah Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 1982.

İRTEM, Süleyman Kani; **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi,** Yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

İRTEM, Süleyman Kani; **Osmanlı Devleti'nin Mısır-Yemen-Hicaz Mes'elesi**, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

İRTEM, Süleyman Kani; **Sark Meselesi-Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi**, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

KARAL, Enver Ziya; *"Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri"*, **Tanzimat I**, MEB İstanbul 1999, ss. 13-30.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi,** Cilt: V-VI-VII, TTK, Ankara, 1994-1995.

KARAL, Enver Ziya; **Selim III.'Ün Hat-Tı Humayunları -Nizam-I Cedit- 1789-1807**, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1988.

KAYNAR, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa Ve Tanzimat**, 3. Baskı, TTK, Ankara, 1991.

KITSİKİS, Dimitri; **L'empire Ottoman**, Presse Universitaires de France 1. Basım Paris 1985.

KUNTAY, Midhat Cemal; **Namık Kemal – Devrin İnsanları ve Olayları Arasında I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

KURAN, Ahmed Bedevi; **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele,** İstanbul 1959, ss. 1003-1013.

KURAN Ercümend; *"Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri"*, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976.

KURAN, Ercümend; **Avrupada Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Ankara 1968.

KUTAY, Cemal; **Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyehati**, Boğaziçi Yayınları, (Ömer Faiz Efendi'nin risalesi), İstanbul, 1991.

LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Çeviren: Metin Kıratlı, 5. Baskı, TTK, Ankara 1993.

MANTRAN, Robert; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. II., XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa, Çeviren: Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

MİDHAT PAŞA; **Mir'at-ı Hayret**, Naşiri: Ali Haydar Midhat, İstanbul 1325.

MİDHAT PAŞA; **Tabsıra-i İbret**, Naşiri: Ali Haydar Midhat, İstanbul 1325.

MİLİNGEN, Frederick; **La Turquie sous Le Renge D'Abdul-Aziz (1862-1867)**, Librairie İnternationale, Paris 1868.

ONGUNSU, A. H.; *"Abdülaziz"*, **İslam Ansiklopedisi**, C. I, MEB İstanbul 1950, ss. 57-60.

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İkinci Baskı, Hil Yayınları (Birinci Baskı 1983 Hil Yayınları) İstanbul 1987.

ÖNSOY, Rifat; *"Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)"*, **Belleten;** S. 185.

ÖZCAN, Besim; *"Kırım Harbi Sırasında Bazı Avrupalı Devlet Adamlarının Osmanlı Ülkesini Ziyaretleri (1854-1855)"*, **OTAM**, S. 9, Ankara 1998, ss. 287-321.

ÖZKAYA, Yücel; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayânlık**, TTK, Ankara 1994.

P. CHALLEMEL – LACOUR; *"Les Hommes Détat De La Turquie, AAli Pacha Et Fuad-Pacha"*, **Revue des deux Mondes**, 2. Dizi, C. LXVIII(73) 1er Jonvier 1868, Paris 1868.

SALAHADDİN BEY; **La Turquie A L'Exposition Universelle de 1867**, Librairie Hachette, Paris 1867.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1999.

SUVLA, Refii Şükrü; *"Tanzimat Devrinde İstikrazlar"*, **Tanzimat** I, MEB, İstanbul 1999, ss. 263-288.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedii; *"Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati"*, **Belgelerle Türk Tarihi**, S. 1, İstanbul 1967, ss. 41-51.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y.; **Sultan Aziz, Hususi, Siyasi Hayatı, Devri Ve Ölümü**, Naşiri: İbrahim Hilmi Çığıraçan, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1949.

TANZİMAT I-II., Komisyon, Milli Eğitim Basımevi, (Tanzimat 1940'dan tıpkı nasım), İstanbul, 1999.

TANZİMAT'IN 150. YILDÖNÜMÜ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU, Bildiriler, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, Ankara, 1994.

TİMUR, Taner; **Osmanlı Çalışmaları, İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, İmge Kitabevi, Ankara 1989, Ankara Ocak 1996.

TİMUR, Taner; *"Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati"*, **Tarih ve Toplum**, S. 11, Kasım 1984, ss. 330-336; S. 12, Aralık 1984, ss. 376-385.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat; **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye,** Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, 2. Baskı. TTK (C.I. Kırım, C.II Girit) Ankara 1987.

UBUCİNİ (M.A); **Türkiye 1850**, Türkçe'ye Çeviren: Cemal Karaağaçlı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz

ULUÇAY, M. Çağatay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 3. Baskı, TTK, Ankara, 1992

UNAT, Faik Reşit; **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Tamamlayıp Yayımlayan:Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara 1992

ÜNAL, TAHSİN; **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, Genişletilmiş 5. Baskı, Emek Yayınları Ankara 1978.

VALMY, Le Duc de; **La Turquie et L'Europe en 1867**, Librairie Amyot, Paris 1867.

SÖZLÜKLER

Le Petit Robert, Dictionnaire De La Langue Française, Paris 1970.

Nouveau Petit Larouse İllustré, Dictionaire Encylopédique, Librairie Larousse, Paris 1924

EKLER

Ek1: Manchester Belediyesinin Sultan'a Takdim Eylediği Ariza'ya Dair.

Ek2: İngiltere Kraliçesi'nin Yusuf İzzeddin Efendi'ye Hediye Ettiği Albüme Dair.

Ek3: Sultan'a Verilen Dizbağı (Jartier) Nişanı Malzemelerin İstanbul'a Getirildiğine Dair.

Ek4: Seyahatin Genel Bütçesi İle İlgili Maliye Nezareti'nin Bilgilendirilmesine Dair.

Ek5: Seyahatten Sonra Kamuoyunu Bilgilendirmek Üzere Yayınlanan Hatt-ı Hümayun.

Ek6: Sultan'ın Paris'e Gidişiyle İlgili 6 Temmuz 1867 Tarihli L'Illustration Gazetesinin Nüshası.

Ek7: Sultan'ın Paris Seyahatinin Yankılarıyla İlgili 15 Temmuz 1867 Tarihli La Turquie Gazetesinin Değerlendirmesi

Ek8 Sultan'ın İngiltere Seyahatinin Yankılarıyla İlgili 27 Temmuz 1867 Tarihli L'Illustration Gazetesinin Değerlendirmesi.

Ek9: Sultan'ın Seyahatinin Çeşitli Aşamalarını Tasvir Eden On Bir Adet Gravür Ve Bir Karikatür.

Ek10: Seyahat Güzergahını Gösteren Harita.

İRADE HARİCİYE 13394

EK1

İrade Hariciye,no: 13394

Atufetlü efendim hazretleri

İngiltere'ye vukû' bulan teşrîf-i meymenet-redif-i hazret-i padişahiden dolayı umûmen Mençıstır şehri ahâlisinin istihsâl eylediği meserret ve şükraniyeti mutazammın şehr-i mezkûr daire-i belediyesi tarafından takdim olunan arıza-i mahzûzasıyla beraber irsâl kılındığına dair Londra sefâret-i seniyyesinden tevarüd iden tahriratın ve zikr olunan arizanın tercümeleriyle maan manzûr-ı şevket-mevfûr-ı cenâb-ı cihanbani buyurulmak için arz ve takdim kılınacağı ve muvafik-ı emr ü ferman-ı hazret-i padişahi buyurulur ise teşekkürat-ı ma'rûza nezd-i aliyyede mucib-i mahzuziyyet-i seniyye olduğunun beyan ve tebliği zımnında sefaret-i müşarünileyhaya münasibi vechile cevabname yazdırılacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundu efendim 15 Receb 1284.

EK2

İrade Hariciye, no: 13341

Atufetlü efendim hazretleri

Haşmetlü İngiltere Kraliçesi hazretlerinin devletlü necabetlü Yusuf İzzeddin Efendi hazretlerine ihda eylemiş olduğu mecmua-i tesavirden dolayı taraf-ı eşref-i cenab-ı mülukaneden Kraliçe-i müşarünileyhaya beyan-ı mahzuziyeti mutazammın kaleme alınan name-i hümayun müsveddesi tercüme etdirilerek irsal-i suy-i vala-yı atufileri kılınmış olmağla sebk ve ibaresi muvafık-ı emr ü ferman-ı hümayun-ı hazret-i hilafet-penahi olduğu halde irsaline mübaderet olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. 11 C. 1284.

EK3

İrade Hariciye, no:13449

Atufetlü efendim hazretleri

Zât-ı me'al-simât-ı hazret-i padişahîye haşmetlü İngiltere Kraliçesi hazretleri tarafından îtâ olunub geçen gün gelmiş olan Dizbağı nişanının sûret-i irsalinin beyânıyla nişân-ı mezkûrun memûr-ı mahsûsu Mösyö Şarl Yung'un taltifi ifâdesine dair Londra sefâret-i seniyyesinin tahrirat-ı varidesi tercümesi manzûr-ı âlî buyurulmak için arz ve takdîm kılınan nişân-ı mezkûra haiz olan hükümdaran-ı hazeratı taraflarının memûr-ı mahsûsun taltîfi kaide hükmüne girmiş olmadığından cenâb-ı tacdârînin dahi ber muceb işâr-ı mumaileyhe tuğra-yı garra-yı hazret-i hilafet-penâhi ile müzeyyen bir kıt'a murassa kutu ihsân ve îtâsı hakkında her ne vechile emr ü irâde-i seniyye-i hazret-i şehriyârî müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkim kılındı efendim. 6 Ramazan 1284.

EK4

İrade Dahiliye, no: 40867

Atufetlü efendim hazretleri

Seyâhat-i seniyye-i hazret-i padişahî esnasında vukû' bulan masârıfın cümlesi defter-i ma'rûzunda gösterildiği vechile on altı milyon iki yüz altı bin yedi yüz elli altı guruş yirmi iki paradan ibaret olarak tamamen te'diye ve ifâ olunmuş olmasıyla hazinece mu'amele-i mukteziyyesinin icrâsı istîzânına dair maliye nezâret-i celîlesinden yazılan tezkire defter-i mezkûr ile takdîm kılınmağla ol bâbda her ne vechile emr ü fermân cenâb-ı mülûkâne şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise icrâ-yı mantûk-ı münîfine mübâderet olunacağı beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim. 5 Za 1285.

(علاوهٔ تقویم وقایع)

دفعه ۸۸۸ شیء EK5

(میمنت افزای وقوع اولان عودت موصل المسرات حضرت)
(شهنشاهیده لطفا واحسانا مقام صدارته صادر اولان اوامر)
(مکارم مأثر حضرت ملوکانه درکه تیمنا ودعای مفروض الادای)
(جناب پادشاهی یی تکرارا وجمله یی تبشیرا اعلان قلنور)

بودفعه کی سیاحتده اوروپالك ملل عظیمه سی وحکمداران فخامت عنوانی طرفلرندن کوردیکم دلائل خیرخواهی ومحبت اهیج بروقنده اونودولور صورتده دکلدر بوندن طولایی حاصل اولان ممنونیتمی پای تختمزه عودتله برابر بتون تبعهٔ صادقه مزه اعلان ایله انلری دخی حصه مند ایتمکی ارزو ایدرم جمله نك معلومی اولدیغی وجهله اقدم اخص امالمز ممالکمزك معموریت وآسایشنك کوندن کونه تزایدی وکافهٔ تبعه نك هر یوزدن رفاه وسعادت حاللرینك اکمالی قضیلریدر بومقاصد خیریه مزك کرك بالجمله تبعهٔ دولت علیه مز طرفلرندن وکرك مظهر مهمان نوازیلری اولدیغمز دول وملل فخیمه جانبلرندن کاهی حقهما تقدیر اولندیغنی کوردکجه محظوظیت قلبیه مز ارتقده در حکمدارانجه الك طاتلی مکافاة ترقی آسایش وثروت عمومی ایچون مصروف اولان مساعیلرینه تبعه داری طرفلرندن کمال محبت وصداقت ایله مقابله کورمك مادهٔ سیدر بناء علیه بوکره دخی بتون اهالی جانبندن مشهود مز اولان دلائل علنیهٔ خلوصی وصادقت عنده مزده پك زیاده مقبول وقیمتدار اولدیغندن بالجمله تبعه مزك از هرجهت حمایت وصیانتلری وتزیید معموریت وراحتلری وظیفه سی عنده مزده بر قاعده تأکد ایتمدی ودین واجب القضا حکمنده کوردی بیاندن مستغنی اولدیغی وهرطرفده کورلدیکی وجهله مدار قوام دول اولان اسباب ظاهره که بین الاهالی علوم ومعارف نافعه نك انتشاری وطرق ومعابرك تکثری وقوهٔ بریه وبحریه نك انتظامی وامور مالیه نك تأمین اعتباری خصوصلرندن عبارتدر بونلرك بریاندن ترقی وتوسعه سنه طرفمزدن کما کان همت واقدام اولنه جغی کبی کافهٔ وکلا وامورین جانبلرندن دخی دائرهٔ وظیفه داری داخلنده اولهرق بذل مساعی اولنمسی قطعیا معلومیم ایدوکی وهرصنف اهالی طرفلرندن کوستریلان خلوص وصداقت ومسافرمز بولنان تبعهٔ اجنبیه جانبلرندن کورپلان آثار ممنونیتك مستلزم کمال محظوظیتمز اولدیغی جمله یه اعلان اولنسون .

6 Temmuz 1867 no: 1271

EK6

à la Républi-
et profonde
ette nouvelle,
gnanimité les
L'empire, de-
lre, et la Ré-
ambitieux qui
placé désor-
chiques. Mal-
nt continuer
oment où le
er. l'interven-
lement appe-

inge rien aux
lu Sleswig est
ver à aucune
primé, donne
té de l'œuvre

ies est termi-
nonçé par le
et le langage
ntendu, qu'af-
autrefois les
ssienne. « Le
agne, dit le
n qué l'union
»
t nous espé-
ais n'oubliera
Berlin. A ce
de constater
elle refuse à
sivement avec
lus ou moins

uris, s'est fait
nt qu'Omer
avantages, et
tière de l'île
ccorde aussi
Turquie. Le
une conver-

ie, discute le
uelques mil-
des biens du
et de la Com-
es bases qui
icale de la

t une vive
lisait-on, un
u aucun ca-
des troupes,
de fusil, et
l'allégresse
ix-huitième
papauté n'a
quatre cents
de la chré-
du concile
est aujour-

urbi et orbi
les sociétés
années que
que.
Celui de Ni-
le dernier.
déjà impri-
communi-
qui fixera

incipes des
science, la
presse, le
nés par ce
de Pie IX,
re un cou-
arlent bien
: *Jordanis*

LE SULTAN A PARIS

Le sultan à Paris!... Ces quatre mots ont depuis huit jours si bien enflammé l'imagination populaire, que les souvenirs du roi de Prusse et du tzar sont complétement éclipsés. L'odyssée tout à fait inusitée d'un descendant de Mahomet II, la différence profonde de la religion, des mœurs, de la langue de ces nouveaux visiteurs, contribuaient à faire de ce voyage une histoire des *Mille et une nuits*.

Et, en réalité, en dépit de la situation critique de son empire et de la pénurie de son trésor, le sultan Abdul-Azis a tout fait pour donner à son excursion dans le pays des infidèles tout l'éclat de cette représentation splendide que l'histoire prête à ses puissants prédécesseurs.

Sa Hautesse est partie de Constantinople le 21 juin, accompagnée de S. A. I. Mehemed-Mourad-Effendi, le prince héritier du trône, de ses deux neveux, Abdul-Ahmed-Effendi et Youssouf-Ahmed-Effendi et d'une suite brillante de hauts personnages, de généraux, de chambellans et d'officiers, parmi lesquels nous ne pouvons manquer de mentionner la présence de Fuad-Pacha, ministre des affaires étrangères.

La flotte ottomane, escortée de bâtiments français, anglais et italiens, est arrivée le 19 juin à Toulon, où la marine et la population ont fait au padischah une réception comme on n'en avait pas vu depuis longtemps. Quatre salves de cent et un coups de canon ont été tirées par chacun des navires de l'escadre : la première à l'entrée du sultan en rade; la deuxième à son passage dans les lignes de l'escadre; la troisième à son débarquement, et la quatrième par le vaisseau l'*Inflexible*, placé dans l'intérieur de l'arsenal.

Le sultan, visiblement heureux de ce chaleureux accueil, a prié Fuad-Pacha de témoigner aux autorités françaises la vive satisfaction qu'il éprouvait. Abdul-Azis ne parle pas le français, et la nécessité de recourir à un interprète nuit beaucoup à l'expansion de ses entretiens.

L'accueil que lui fait Paris doit combler de joie Sa Hautesse; jamais, en effet, la foule n'a témoigné plus d'empressement pour faire accueil à un souverain. La curiosité est sans doute plus que la sympathie le mobile de ces démonstrations tumultueuses, mais la réception n'en est pas moins flatteuse pour le padischah, qui a vu renouveler pour lui le programme des réunions resplendissantes ordonnées à l'occasion de la visite du Czar et du roi de Prusse. Les nouvelles du Mexique ont seules fait contremander ces fêtes.

Sa Hautesse Abdul-Azis tenait sans doute à nous faire comprendre que si le souverain de Constantinople est regardé comme un *homme malade*, le chef des Croyants occupe encore une grande place dans le monde. Si le Coran s'en va de l'Europe, ne domine-t-il pas encore en Asie et en Afrique?

René du Merzer.

COURRIER DE PARIS

I.

S'il était permis de mettre une piété dans un blasphème, je dirais volontiers que le bienfaisant fléau de l'Exposition aura, cette semaine, atteint son *maximum* d'intensité; il ne peut plus que décroître à partir de la distribution solennelle des récompenses, quel que soit désormais pour l'invasion pacifique le renfort des souverains et des particuliers. Ah! si l'empereur de la Chine avait daigné venir nous visiter, je ne doute pas que cette rareté n'eût mis sur pied la *landwcher* des curieux, imposante réserve, qui ne bouge que quand le drapeau de la badauderie est en danger; mais le Fils du Ciel a reculé devant un si formidable déplacement, manquant ainsi l'occasion suprême de ré-

nes de plus, il éclaterait dans la ceinture de ses fortifications; à l'heure présente, c'est tout au plus si la grande ville respire, tant elle a d'étrangers à digérer; on voit s'établir à la porte des restaurants des *queues* plus longues que celles qui ont lieu à la porte des théâtres. Les hôtels soutiennent, à chaque arrivée d'un train, des siéges en règle; les timides offrent de coucher dans la cour, les audacieux violent la chambre du maître lui-même; j'ai reçu, à ce sujet, les doléances d'un jeune *impresario* nouvellement marié, qui n'a encore pu dire un mot à sa femme que devant cent cinquante témoins, et obligé de batailler contre des radicaux prêts à soutenir que le sanctuaire de la *lune de miel* doit être garni comme le reste, dans une maison garnie.

Quant aux cochers, on se les arrache avec plus de fureur qu'un homme à la mode; il ne tient pas à eux de se croire adorés; toutes les voix se font caressantes quand on les supplie, mais implacables comme M. de Camors, le héros du fameux roman d'Octave Feuillet, ils foulent aux pieds de leurs chevaux les convenances les plus saintes, et quand les plus désirables voyageuses qu'ils refusent de prendre leur crient d'une voix désespérée :

— Vous nous méprisez donc bien?

Ils répondent avec le même cynisme que leur modèle :

— Parbleu!

De minute en minute se vérifie plus rigoureusement l'exactitude de ce mot tout récent :

— A Paris, en 1867, ne pas avoir voiture, c'est une façon d'être *cul-de-jatte*.

Pauvres piétons! je compatis bien vivement à votre infirmité! Tant que l'on ne lira pas sur l'enseigne des cordonniers : *spécialité de bottes de sept lieues*, je me lamenterai avec vous, ô mes frères, sur la dure nécessité de vous traiter vous-mêmes comme des bêtes de somme, et de vous administrer des coups de fouet pour vous trouver dans la même journée sur tous les points où vous êtes attendus.

Quand on regarde un malheureux groupe, le père, la mère, les trois demoiselles et le petit frère, harassés, couverts de poussière, leur *suivez-moi jeune homme* n'ayant plus la force de flotter, l'œil morne, et essayant encore de franchir l'espace rebelle, n'a-t-on pas; en effet, envie de s'écrier :

— Voilà une famille qui a bien gagné son avoine?

Les gens que je ne plains pas, ce sont ces riches honteux, qui, sans besoin comme sans poésie, allèchés par l'espoir d'un bénéfice dérisoire, avancent d'un trimestre leur départ pour la campagne, et mettent bravement à leurs fenêtres l'écriteau jaune des petites bourses avec cette triste provocation : *joli appartement meublé à louer*. Pourquoi, pendant qu'ils sont en train de faire de leur salon le n° 5, et de la chambre nuptiale le n° 12, pourquoi ne pas inscrire sur le sanctuaire de leur bonheur intime :

Ici on loge à la nuit?

Si, comme je le crains, — j'allais dire : si, comme je l'espère, — ils trouvent en rentrant de leurs terres des débris de pâté de foie gras sous les coussins de soie de leur canapé, si leur batterie de cuisine a servi à des usages étranges, si, en un mot, on a *cosaqué* leur intérieur, je n'aurai pas la force d'arrêter ceux qui s'écrieront : c'est bien fait; pourquoi les grands seigneurs entreprennent-ils de lutter avec les aubergistes? Ils mériteraient qu'on les sonnât pour leur demander la note; quand dorénavant ils donneront un grand dîner, on se croira toujours à une table d'hôte, sans compter qu'ils s'exposent à rencontrer sur les bords du Rhin un gros Hanovrien qui leur dira sans gêne :

— Madame la comtesse, avez-vous toujours ce beau lit en bois de rose où j'ai dormi si bien? — A propos, monsieur le comte, il me semble que je vous suis redevable de quelque chose pour la bougie; vous seriez bien aimable, vu la rigueur de nos nouvelles taxes, de me faire un léger rabais.

EK7

LA TURQUIE

Lundi 15 Juillet 1867 - N° 158

LE SULTAN A PARIS

De toutes les visites impériales et royales, dont la liste est déjà longue, celle qui piquera le plus la curiosité et qui peut avoir les résultats les plus considérables, est assurément celle du Sultan.

C'est la première fois qu'un souverain ottoman aborde une terre chrétienne, autrement qu'un cimeterre à la main; et nous n'hésitons pas à dire que les résultats de cette visite peuvent être immenses.

Le Sultan, en effet, n'est pas seulement un souverain étranger, il est le chef d'une religion qui porte dans sa loi la haine de celle qui est professée dans l'occident de l'Europe. Il est, de plus, le souverain représentant d'une race qui s'est civilisée plusieurs fois, mais dont la civilisation n'a jamais rien eu de semblable à la nôtre; d'une race si complétement différente et éloignée de la famille européenne, qu'on ne saurait trouver dans les siècles aucun rapprochement entre elles, et qu'il faudrait remonter jusqu'à l'histoire de Cham pour indiquer la cause de leur antagonisme.

Il était interdit au Sultan, en sa qualité de chef religieux, de quitter la terre des croyants, pour visiter le sol des infidèles. Ce détail seul prouve l'importance du voyage qu'accomplit en ce moment Abdul-Aziz, et si l'on réfléchit aux circonstances dans lesquelles se produit un événement aussi considérable, on en comprendra mieux encore la portée.

Si à diverses époques de notre histoire, et plus particulièrement sous Louis XIV, on vit se diriger vers Paris, des divers points du globe, non pas des rois, mais des ambassadeurs, que venaient faire ces envoyés extraordinaires?

Ils venaient contempler les splendeurs d'une cour et le cortége d'un potentat illustre.

Qui oserait dire qu'aujourd'hui ce but soit pour quelque chose dans les déplacements inouïs de souverains, de princes, de savants et de travailleurs de toutes les nations?

Aujourd'hui, si le Sultan quitte Constantinople, c'est pour venir contempler les merveilles du génie des peuples, et non plus celles du luxe des rois. Le successeur des califes, — ces hautains commandeurs des croyants, qui vivaient au-dessus des hommes dans un nuage de diamants, — vient en France étudier les produits de l'industrie universelle, rendant ainsi hommage à l'influence du progrès et comprenant qu'il n'y a d'autres miracles et d'autres grandeurs véritables que les grandeurs et les miracles du labeur, de la patience et du génie humain.

La visite du Sultan est donc un événement unique dans les annales du monde, et restera, dans notre pays comme dans le sien, une date mémorable. Quant aux résultats qu'elle peut avoir, nul ne saurait les indiquer encore. Mais n'est-il pas permis d'espérer deux choses.

La première, c'est qu'Abdul-Aziz, qui, — tout le monde le reconnaît, — est un homme d'une haute intelligence, rapportera dans ses Etats tout un élément d'idées jeunes et rénovatrices qui aideront à la solution de cette question difficile et complexe qu'on appelle la question d'Orient.

La seconde, c'est qu'une entente s'établira définitivement entre la France et l'Empire Ottoman. Nous entendons par là, que nous espérons voir la fin de cette antipathie de race et de civilisation, dont nous parlons plus haut; antipathie qui n'existe plus guère chez nous, et qui n'a plus de raison d'exister nulle part, car il est puéril d'exiger chez autrui des pensées semblables aux nôtres, et la première condition pour que l'Orient et l'Occident se tendent la main, c'est qu'au lieu de s'imiter, l'un et l'autre marchent simultanément vers le bien par des chemins différents.

La France et la Turquie n'ont aucun intérêt qui les sépare. Le christianisme et l'islamisme n'ont qu'un devoir au dix-neuvième siècle, c'est de se tolérer mutuellement. Nous avons l'espoir que le voyage du Sultan aidera puissamment à cette entente si souhaitable. (*Opinion nationale.*)

158/S.2 J.1.

27 Temmuz 1867, no: 1274

LE SULTAN EN ANGLETERRE

EK8

Après avoir visité la France, le Sultan ne pouvait se dispenser de visiter l'Angleterre. Les deux grandes puissances de l'Occident ne se sont-elles pas unies et armées pour défendre la Turquie contre les empiétements de la Russie?

Le Sultan, parti de Paris le jeudi soir 11 juillet, sur la *Reine Hortense*, est arrivé à Douvres le samedi 13 courant. Sa Hautesse a été reçue par le prince de Galles, en uniforme de feld-maréchal avec le cordon et l'étoile du Medjidié. Le duc de Cambridge avait le même uniforme avec le grand cordon de l'ordre de la Jarretière. L'entrevue du chef des croyants et des princes anglais s'est passée sans aucun échange de poignées de main. Abdul-Azis a porté la main à son fez, et aussitôt les princes se sont découverts et sont restés nu-tête.

Chacun a également remarqué les particularités qui ont signalé l'accueil fait par la reine Victoria à Sa Hautesse. La reine attendait ses augustes visiteurs au pied du grand escalier du palais de Buckingham. Abdul-Azis a légèrement soulevé son fez, puis suivant la coutume orientale, il a salué la reine en portant respectueusement la main à son cœur, puis à ses lèvres, puis enfin à son front.

La reine d'Angleterre, les ministres et la Cité de Londres ont tenu à faire au souverain des Musulmans une réception splendide. Le maintien de l'empire turc n'est-il pas un des points fondamentaux de la politique anglaise?

Cette réception fastueuse fera date dans l'histoire de l'hospitalité britannique. Tous les journaux anglais ont vanté à qui mieux mieux la splendeur de la fête donnée par le ministre de l'Inde. Depuis dix ans, dit le *Times*, on n'en avait pas vu une semblable en Angleterre. Nous avons tenu à mettre sous les yeux de nos lecteurs les souvenirs de cette visite mémorable, et nos gravures permettent de se représenter fidèlement les trois scènes les plus intéressantes des fêtes qui ont enthousiasmé le peuple anglais.

On sait que le Sultan aime par dessus tout les spectacles guerriers. En dépit du deuil général commandé par la mort de Maximilien, Abdul-Azis avait paru tenir chez nous à voir défiler nos régiments. Sa Hautesse tenait également à voir chez nos voisins manœuvrer la belle flotte de l'Angleterre, et la revue navale de Spithead était sans contredit la fête qui pouvait le mieux flatter les goûts du Padischah.

La revue a eu lieu mercredi 17 juillet. Bien que l'Angleterre n'ait pu réunir là que les bâtiments qu'elle avait en quelque sorte sous la main, la flotte de Spithead n'en comprenait pas moins trente-un vaisseaux de guerre jaugeant 102,478 tonnes, possédant 22,527 chevaux vapeur et portant 1,099 canons. C'était là, à coup sûr, un spectacle imposant et grandiose, et les formidables détonations de tous ces engins de guerre produisaient un effet saisissant. Malheureusement l'état de la mer était si violent que le Sultan a dû se contenter de la revue. La flotte n'a pu exécuter les manœuvres commandées par le programme.

La reine, dans cette circonstance solennelle, a décoré Abdul-Azis de l'ordre de la Jarretière, et comme Sa Hautesse ne porte pas de culottes, le padischah a purement et simplement placé le ruban de l'ordre à son épaule gauche. Tout s'arrange en ce monde.

Le banquet donné à Sa Hautesse par la Cité de Londres a été également de la plus grande magnificence. On sait que la réception des souverains par le lord-maire est de tradition en Angleterre. Une adresse a été présentée au Sultan, qui a répondu que le but de son voyage était de voir ce qui lui restait à faire en Turquie pour compléter l'œuvre qu'il avait commencée et pour fortifier les bonnes relations qui unissent l'Angleterre et la Turquie. On ajoute que dans ses conversations avec la reine Sa Hautesse aurait promis de donner à la Crète un gouverneur chrétien et une constitution. Ce sont là assurément de bonnes paroles, et la Turquie ne peut que gagner en réalisant au plus vite ces promesses.

Le Sultan a quitté l'Angleterre le 23 à onze heures. Le padischah retourne en Turquie en passant par Vienne, où Sa Hautesse sera reçue comme à Paris et à Londres, avec les plus grands honneurs. Ce long voyage au pays des infidèles est de nature à montrer au chef de l'islamisme ce que l'Orient doit faire pour arriver à la puissance de l'Occident. Mais le gouvernement de Constantinople aura-t-il l'énergie de le faire? Les événements répondront.

RENÉ DU MENZEN.

EXPOSITION UNIVERSELLE

LA GALERIE DES ARTS LIBÉRAUX

I. — Imprimerie et Librairie.

(suite)

Nous savons très-bien, quand nous disons que la maison Hachette est hors concours, qu'une médaille d'or lui a été accordée. Mais c'est pour cela peut-être que nous le disons. Il faut bien admettre que l'égalité ou la différence des récompenses supposent la différence et l'égalité des mérites, et, à ce point de vue, quels singuliers rapprochements fait naître la liste maintenant publiée! Puisque le Jury, — toute autre considération à part, et celle-là véritablement ne devait pas venir en ligne de compte, — n'avait à sa disposition qu'un nombre restreint de médailles, pourquoi ne pas avoir préféré la mise hors concours à une distribution de récompenses relativement inférieures, qui place l'opinion dans cette alternative *ou de suspecter la compétence du juge*, ou de mettre sur la même ligne (ce qui est absurde) des justiciables entre lesquels aucune assimilation n'est possible? Nous ne faisons, on peut le croire, qu'un état fort médiocre de la plupart de ces récriminations intéressées ou vaniteuses, ardentes ou ridicules, qui, de tous les coins de l'Exposition, montent comme un *tollé* bruyant et discordant contre la Commission en masse et les membres du Jury pris individuellement à partie. Nous savons de quoi l'amour-propre déçu dans ses rêves est capable, surtout quand il a pour inspiration principale le mercantilisme déçu dans ses déboursés. Parmi ces réclamations, il en est pourtant de fondées et de douloureuses, qui ne crient pas, celles-là, mais qui sautent aux yeux et saisissent, pour ainsi dire, le bon sens public à la gorge.

Ainsi, sans sortir de la Classe qui nous occupe, et sans interrompre notre revue, quelle parité de mérite ou de services rendus peut-on admettre entre les deux grands prix si judicieusement décernés, l'un à M. Alfred Mame pour les livres et les reliures, l'autre à M. Garnier pour ses admirables procédés de gravure héliographique, — et la récompense analogue (Grande médaille d'honneur, la deuxième sur la liste, hélas!) octroyée au Japon pour sa « papeterie, » à laquelle on s'est empressé d'ajouter, la papeterie ne suffisant probablement pas, les laques et la sériciculture, qui n'ont rien à faire, que nous le sachions, avec le Groupe des Arts Libéraux. C'est à laisser croire qu'il y a eu là quelqu'un de ces motifs d'ordre supérieur qu'on ne discute pas, mais qu'il est impossible de ne pas indiquer.

Et les médailles d'or? A coup sûr, nous ne saurions reprocher au Jury de s'être montré trop magnifique — quand il était si rigoureux ailleurs! — à l'égard de l'Imprimerie royale de Lisbonne, de MM. Crété et fils (imprimeurs à Corbeil), Hangard-Maugé (polychromie religieuse), Brooks (Londres), Giesecke et Devrient (Leipzig) et Best (*Magasin pittoresque*). Mais en mettant par cette uniformité de médailles d'or les produits, on ne peut plus remarquables d'ailleurs, de ces premiers établissements de second ordre (*primi inter pares, sed non inter omnes*) sur la même ligne que les impressions de Claye, les estampes de Goupil, les livres illustrés de Hachette et les livres d'art d'Auguste Morel, — n'autorisait-il pas les commentaires et les rapprochements dont nous parlons plus haut? Et n'eût-il pas mieux fait alors de déclarer Hachette, Morel, Goupil et Claye hors concours, comme l'étaient, par exemple, les Imprimeries impériales de Paris et de Vienne, l'Imprimerie royale de Berlin et le *Science and Art department* de Londres? Ce qui n'eût pas empêché (et comme on s'en fût mieux trouvé!) de récompenser à part, ainsi que cela avait eu lieu à Sèvres, aux Gobelins et dans tous les grands établissements qui ne concouraient pas, le mérite individuel des coopérateurs.

En tout dix médailles d'or, dont quatre seulement, venons de les nommer, nous paraissent indiscutables. Nous avons dit ce que nous pensions de l'exposition Hachette. Quant aux autres, à quoi bon décrire? Tout le monde a vu, et qui ne sait, d'ailleurs, que Claye est comme primeur et Goupil comme éditeur d'estampes sont aujourd'hui des renommées inséparables en Europe de beau livre et de toute belle gravure?

Morel, moins connu parce qu'il ne s'adresse qu'à une clientèle opulente et choisie, s'est mis du premier coup à leur niveau en portant la librairie d'architecture archéologie et de beaux-arts à un degré de splendeur qu'elle n'avait jamais atteint même en Angleterre, qui nous fait comprendre pourquoi il fut question un moment de créer en sa faveur une Grande médaille d'honneur de plus dans le 11e groupe. Nul, à coup sûr, ne l'eût mieux méritée que l'intelligent éditeur de ces grandes et instructives publications, aussi recherchées par les savants et les artistes qu'admirées par les bibliophiles, — les deux *Dictionnaires raisonnés* de Viollet-le-Duc: l'*Architecture*, les *Entretiens* et la *Danse de Paris*, de Violllet-le-Duc; les *Monument Perse*, de Coste; les monographies de Fontainebleau, de Heidelberg, et l'*Architecture Louis XVI*, de Percier; les *Maisons de Paris*, de Caillat; les *Palais, Châteaux et Hôtels de France*, de Sauvageot; le *Palais du commerce et de l'hôtel de ville de Lyon*; les *Halles centrales*, de Baltard; — et ces admirables recueils périodiques, d'une valeur générale et si puissante, l'*Art pour tous* (Sauvageot), la *Gazette des architectes* (Viollet-le-Duc fils), le *Recueil de dessins pour l'art et l'industrie* (Ad. de Beaumont et Lalanne), et entre tous et par dessus tous cette merveille non-seulement de l'Exposition de 1867 et de la science contemporaine, mais de la science archéologique la plus élevée et de la critique d'art la plus autorisée, l'*Histoire des arts industriels au moyen âge et sous la Renaissance*, par M. Jules Labarte.

C'est à Claye, il est à peine besoin de l'indiquer, que M. Morel, comme tous les éditeurs de goût, confie ses tirages, et ce n'est pas une des moindres sauvegardes de cette belle et noble branche de notre librairie, que l'impression typographique en soit elle-même, comme les sujets et comme les textes, un objet d'art de premier ordre. Bien qu'il figure presque universellement dans les diverses vitrines des éditeurs parisiens, il n'y a que dans l'Exposition spéciale de M. Claye, comme dans un sanctuaire, trois œuvres excellemment et originalement semblables. — le grand Musset, de Charpentier, les Spécimens d'impressions en couleur obtenues par le concours de la presse typographique — et les quatre *célèbres d'œuvres d'art* d'Édouard Lièvre (l'auteur propose sous son nom un miraculeux exemplaire du chemin), pour se faire une idée de l'initiative intelligente et des ressources variées qui lui ont valu la première que tous ses confrères lui reconnaissent.

Nous en avons fini avec les grands lauréats. Il nous garde pourtant de porter une sentence aussi sévère que celle du Jury, et parce qu'il n'y a plus, après ceux dont nous venons de parler, que des médailles de bronze, de croire que le livre d'or de la typographie doive soit fermé sur ces quelques noms qui tiennent la liste! Si bien données que soient les récompenses de second ordre, là aussi on nous permettra quelques respectueuses, — qui ne seront peut-être que des confirmations, et qui, dans tous les cas, ne s'adressent pas aux hommes intelligents dont se compose le tribunal, qui réunissait toutes les conditions d'impartialité, de bienveillance, mais à qui il manque cette petite chose, indispensable aux juges comme aux justiciables, — le temps.

P.-A. RE

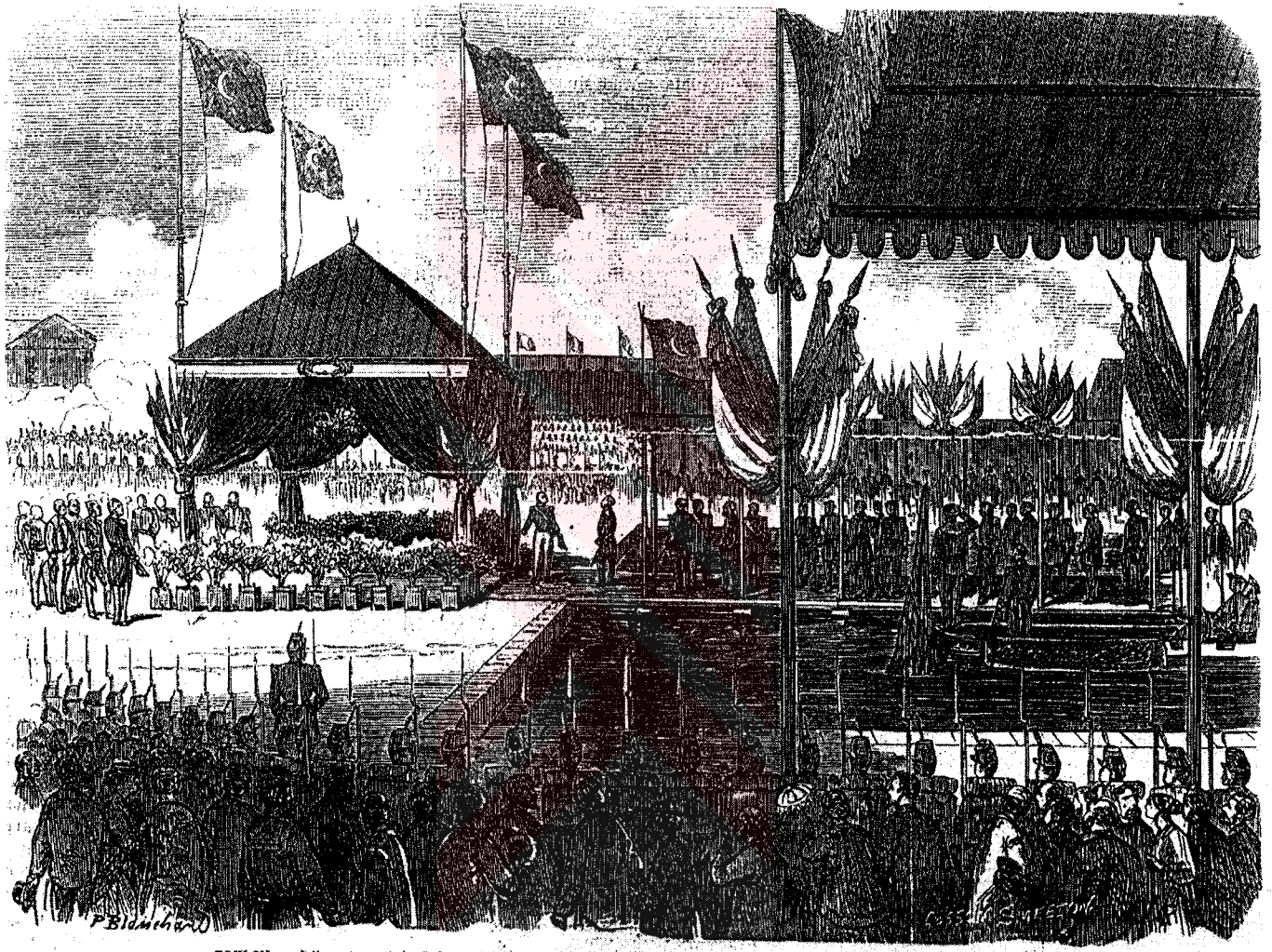
(*La suite prochainement*).

L'ORIENT

A L'EXPOSITION UNIVERSELLE

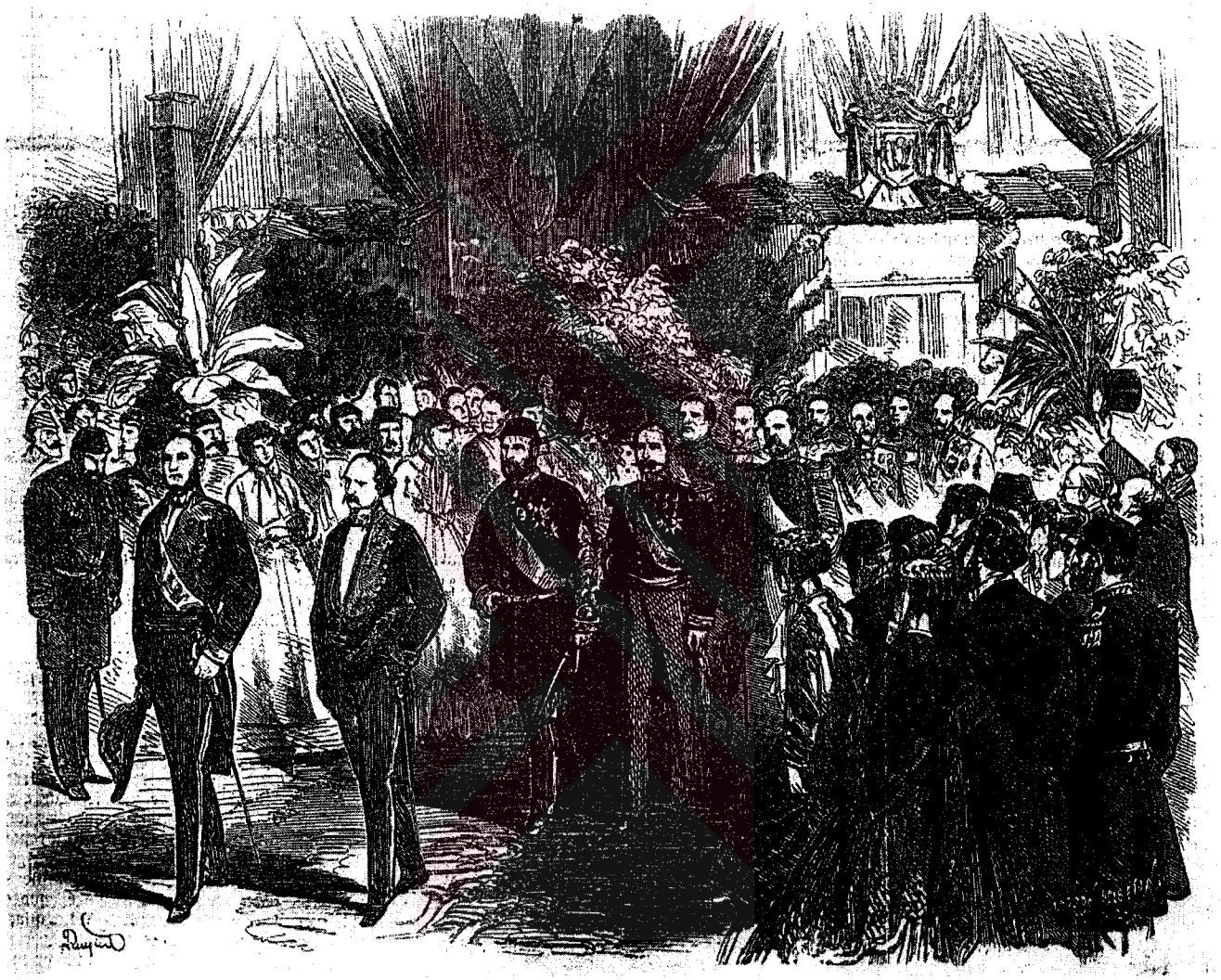
(suite)

Auprès du temple égyptien s'élève une tente élégante, aux murs zébrés de larges bandes bleues, à la coupole surmontée par une pointe du croissant, aux arceaux supportés par des colonnettes, à la tour couronnée de créneaux dentelés. C'est le Selamlik. Nul peuple, plus que l'Arabe, n'aime l'habitation du luxe extérieur. Dans les anciens palais du Caire, le marbre dessine ses colonnes blanches au portail, qui supportent un arc d'arabesques; les portes sont précieusement sculptées, la menuiserie est rehaussée de bronze, de cuivre, de incrustations de bois noir tranchant sur

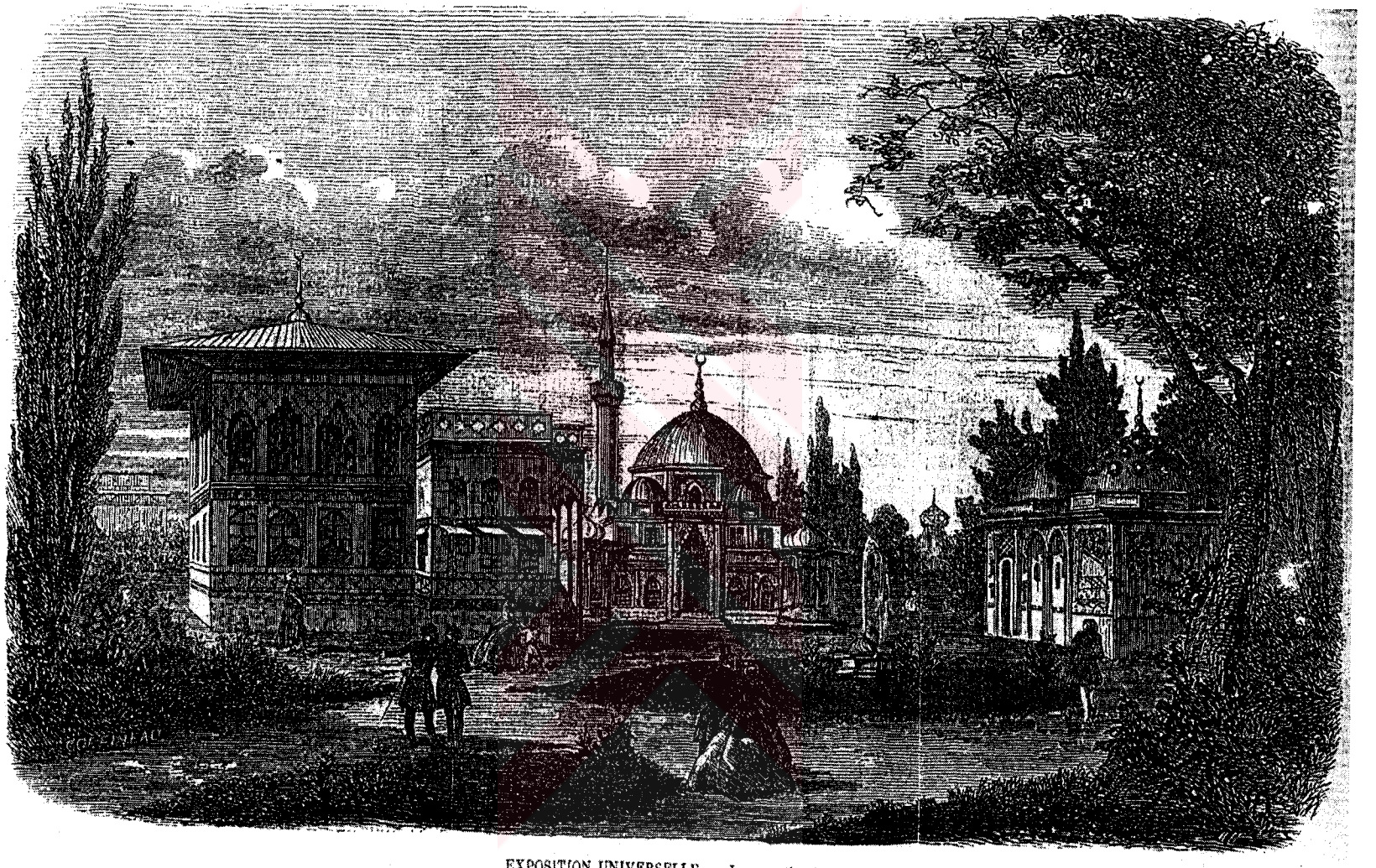

TOULON. — Débarquement du Sultan Abdul-Aziz, le 29 juin 1867. (Voir l'article page 2). — D'après un croquis de M. Letuaire.

Tulon – Sultan Abdülaziz'in 29 Haziran 1867 sabahı Tulon'da karaya çıkışı

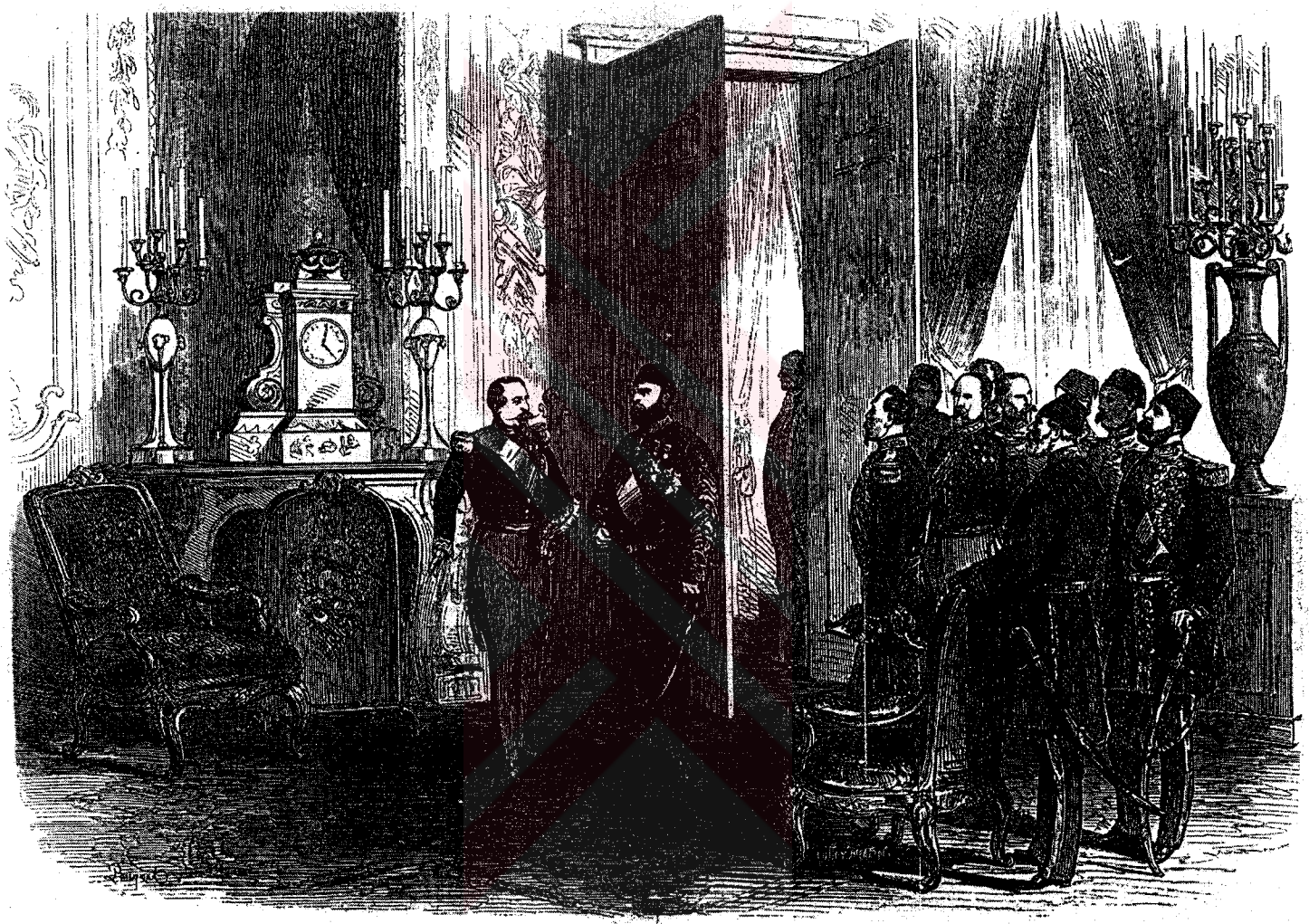

Paris – Sultan Abdülaziz'in 30 Haziran 1867 Paris'de Liyon Garı'nda karşılanması

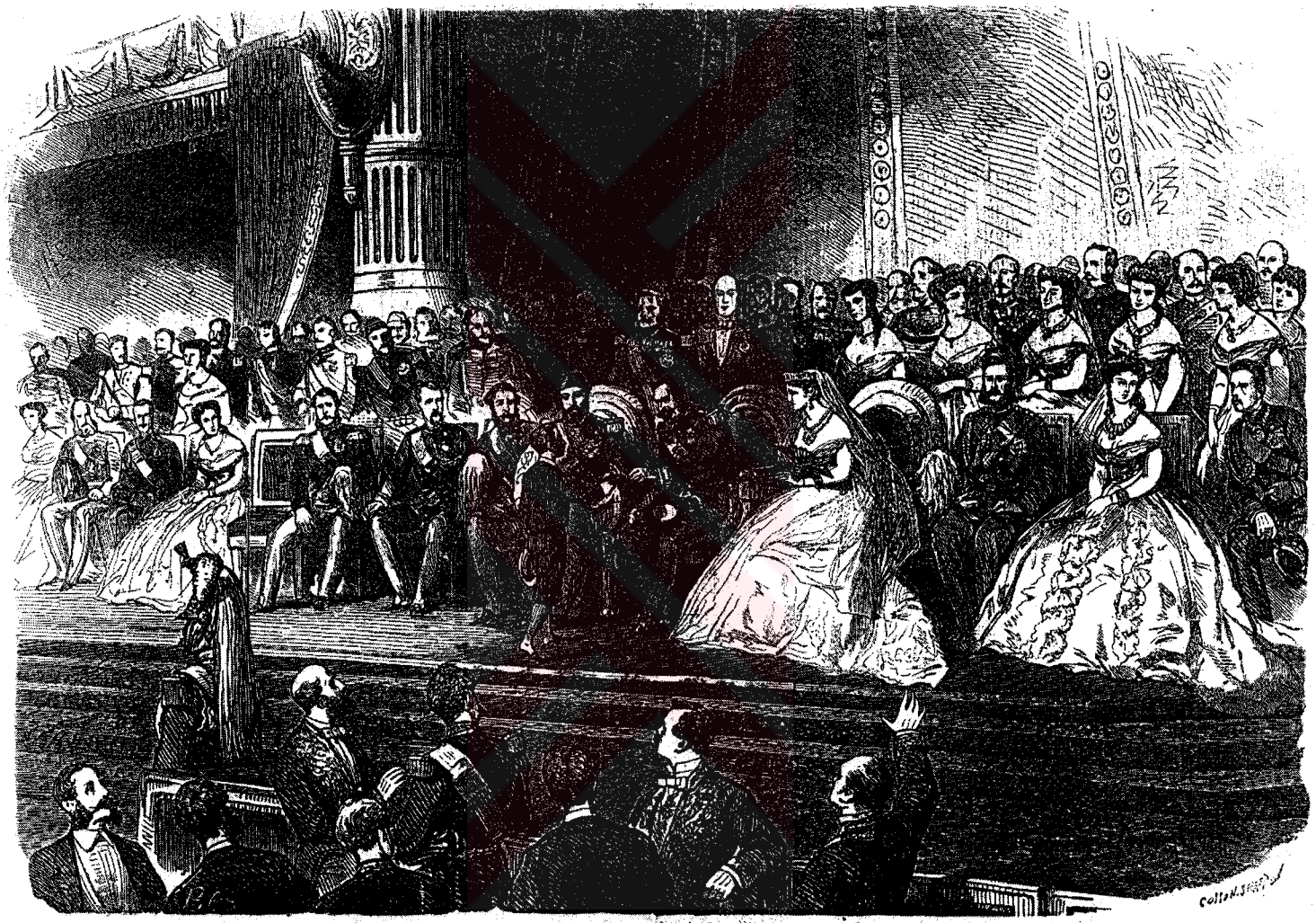
EXPOSITION UNIVERSELLE. — Le quartier turc.

Uluslararası sergi – Türk Mahallesi

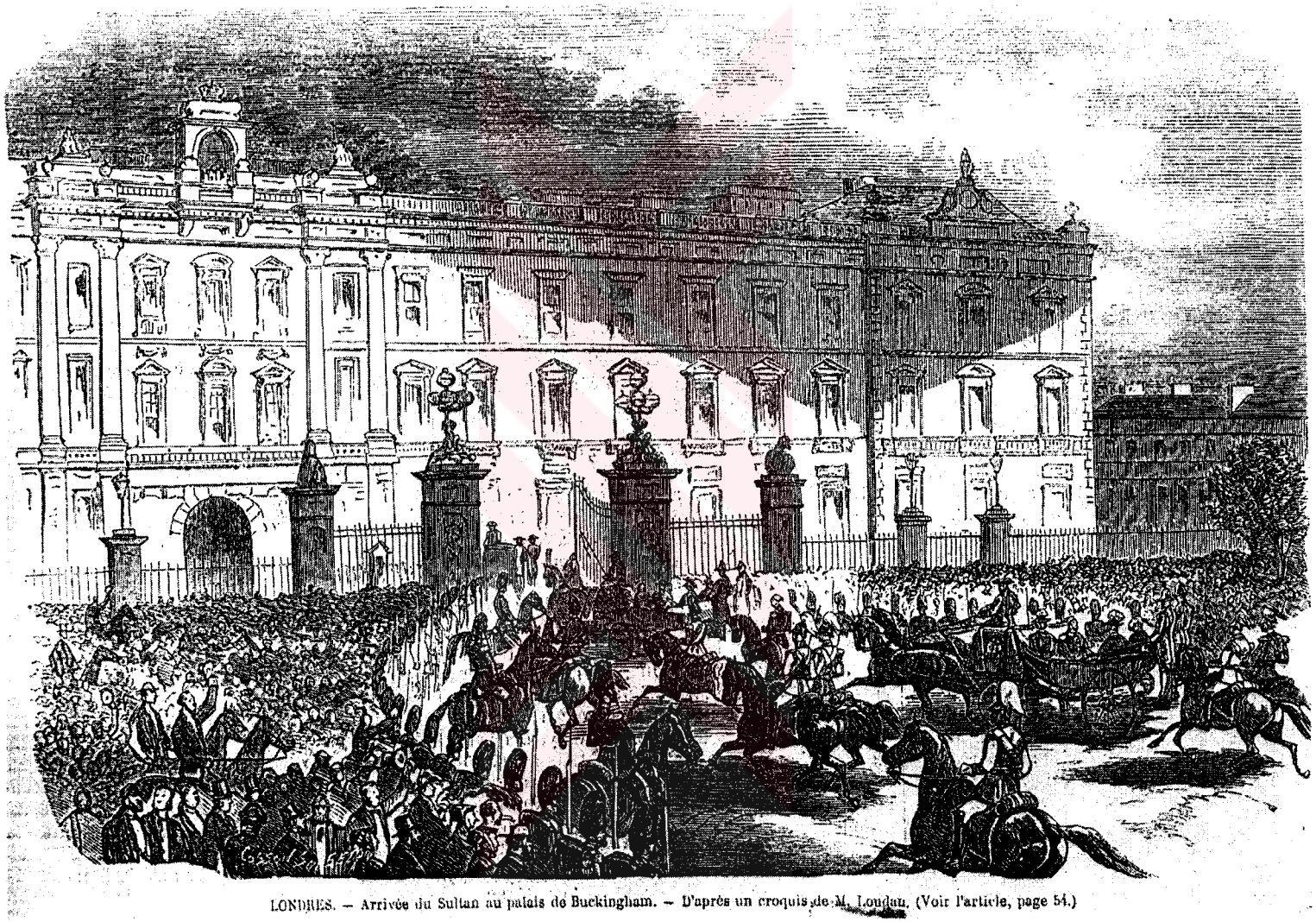
Visite de S. M. l'Empereur au Sultan, au palais de l'Élysée.

İmparator III. Napolyon'un Elize Sarayı'nda Sultanı ziyareti

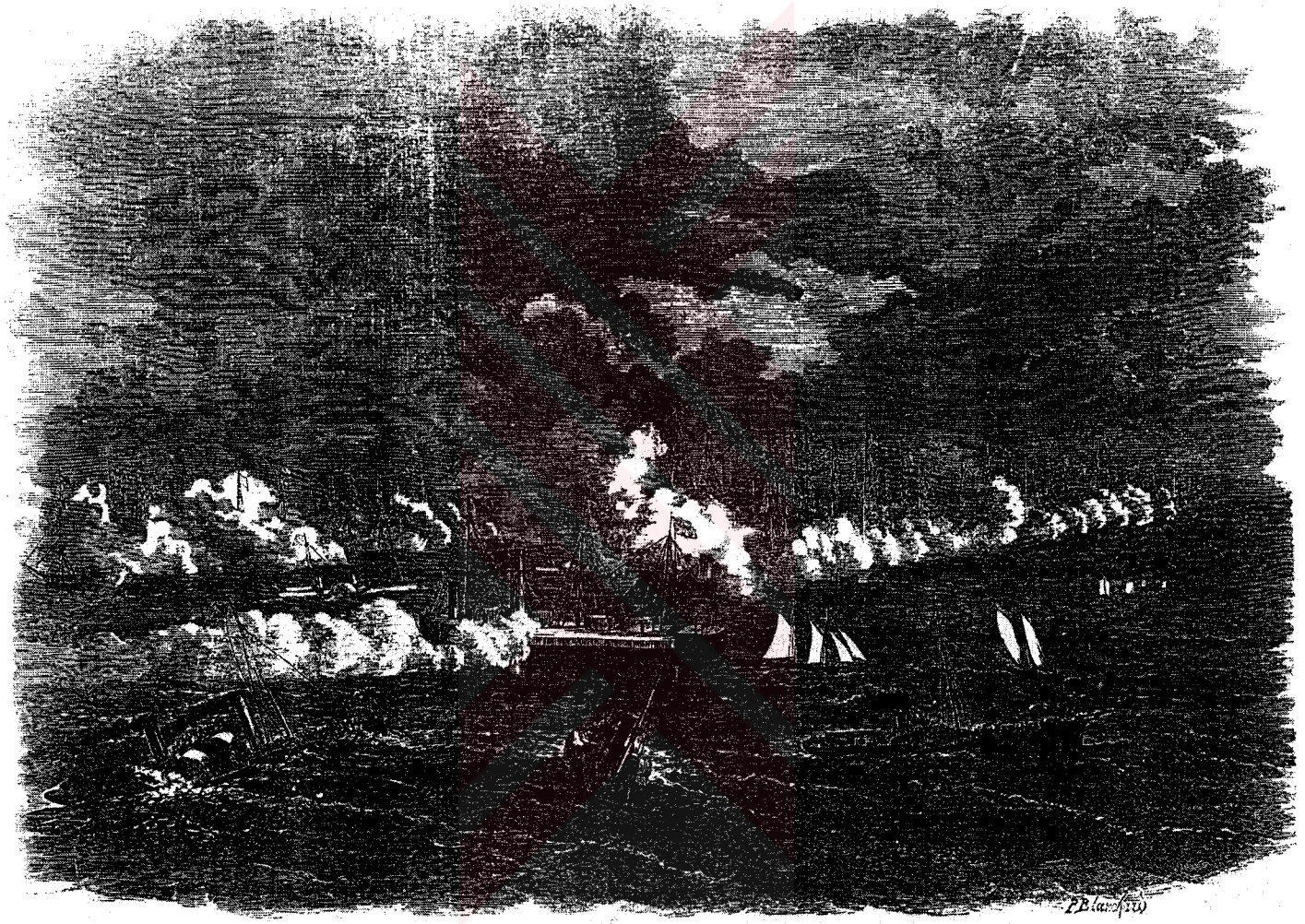
Distribution des récompenses aux lauréats de l'Exposition universelle. — L'Empereur reçoit des mains du Prince impérial le grand prix décerné à S. M. pour ses maisons ouvrières et ses fermes modèles. (Voir page 29).

Uluslararası sergiye katılanlara ödül dağıtım töreni

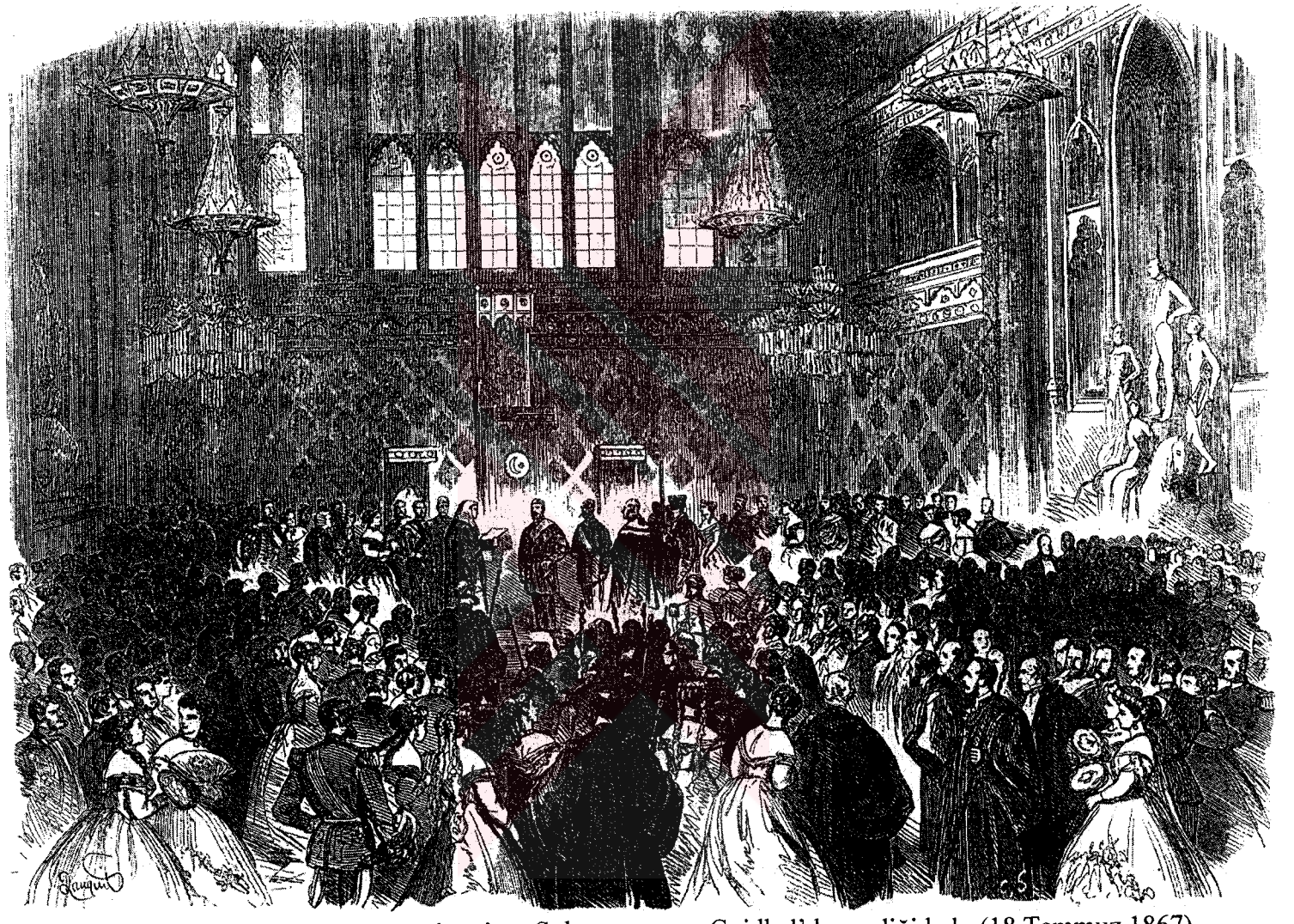
LONDRES. — Arrivée du Sultan au palais de Buckingham. — D'après un croquis de M. Loudan. (Voir l'article, page 54.)

Londra – Sultan'ın Bakingam Sarayı'na girişi (12 Temmuz 1867).

Revue de la flotte anglaise passée, à Spithead en l'honneur du Sultan. — D'après un croquis de M. Loudan.

İngiliz donanmasının Sultan onuruna Spidehad'da düzenlediği deniz tatbikatı (17 Temmuz 1867).

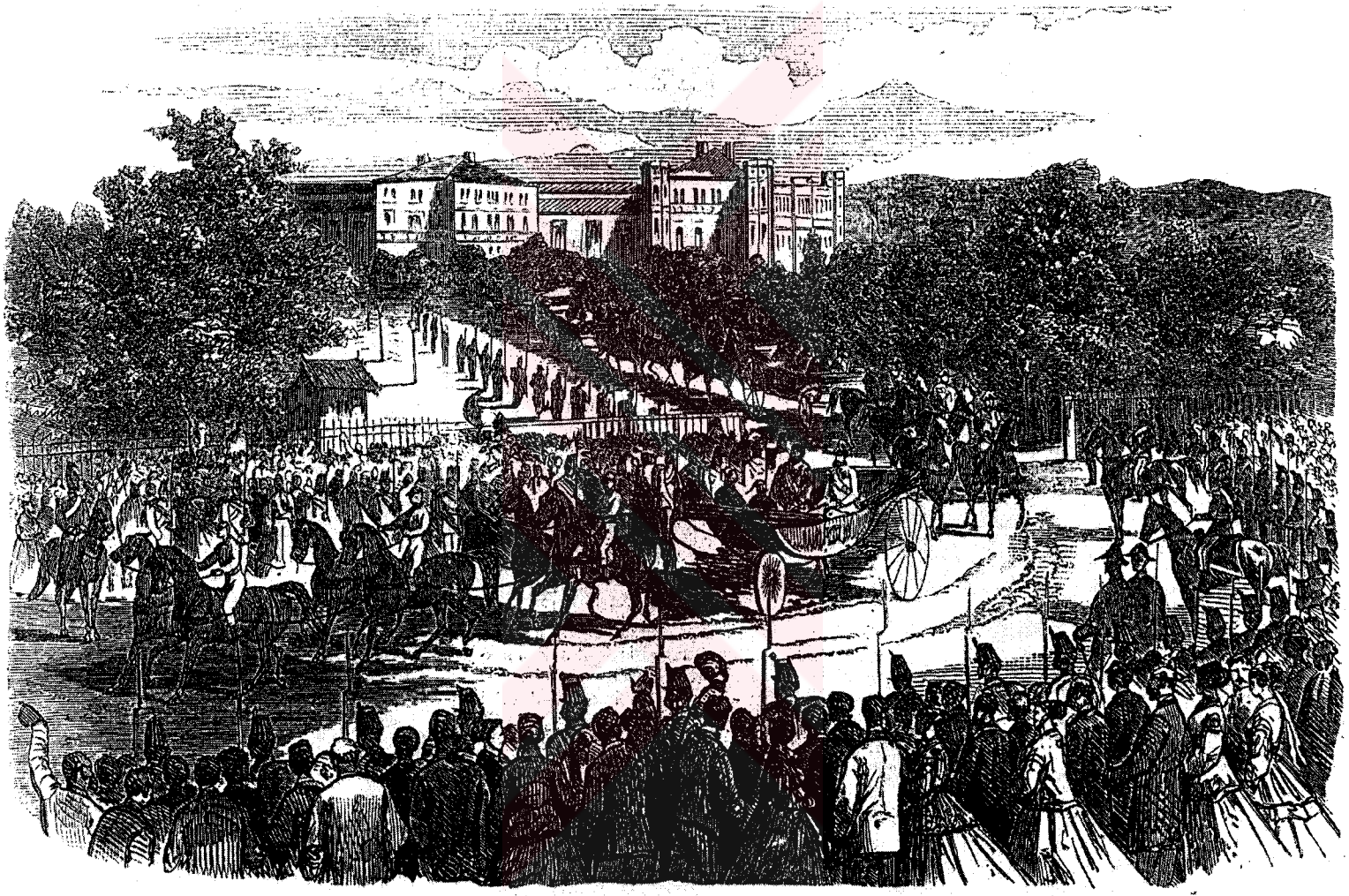

Londra – Londra Belediye Başkanı'nın Sultan onuruna Guidhal'de verdiği balo (18 Temmuz 1867).

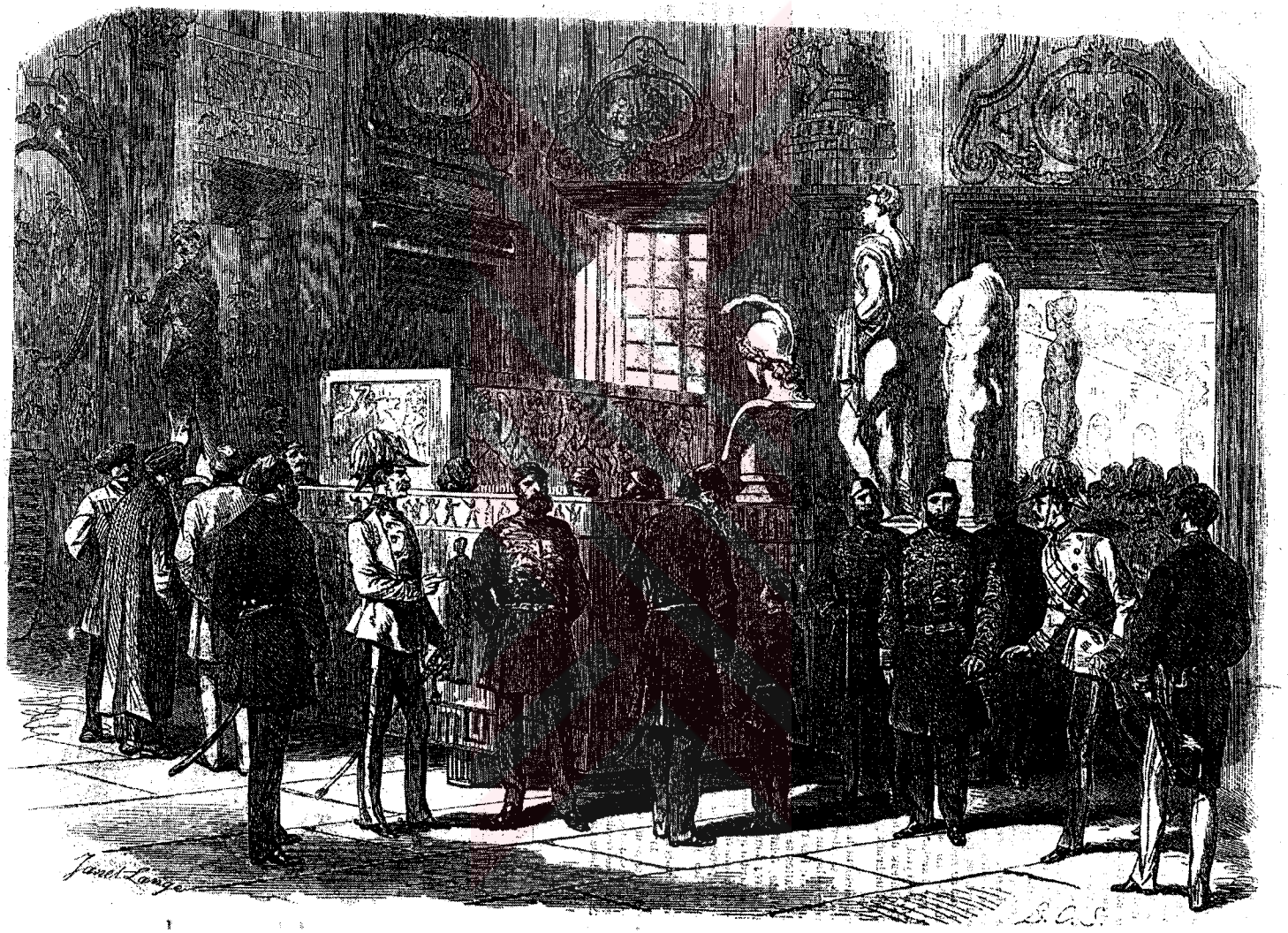
LONDRES. — Bal donné en l'honneur du Sultan, au nouveau palais de la Compagnie des Indes. — D'après un croquis de M. Loudan. (Voir le précédent N°, page 54.)

Londra – Sultan onuruna (India Office'de) verilen balo (19 Temmuz 1867).

VIENNE. — Arrivée du Sultan le 27 juillet 1867. Le cortége quittant la gare. — D'après un croquis de M. Petrovics.

Viyana – 27 Temmuz 1867, Sultan'ın gardan şehre girişi

Sultan'ın Viyana'da Ambras Silah Müzesi'ni (Ambrasser Sammulung) ziyareti

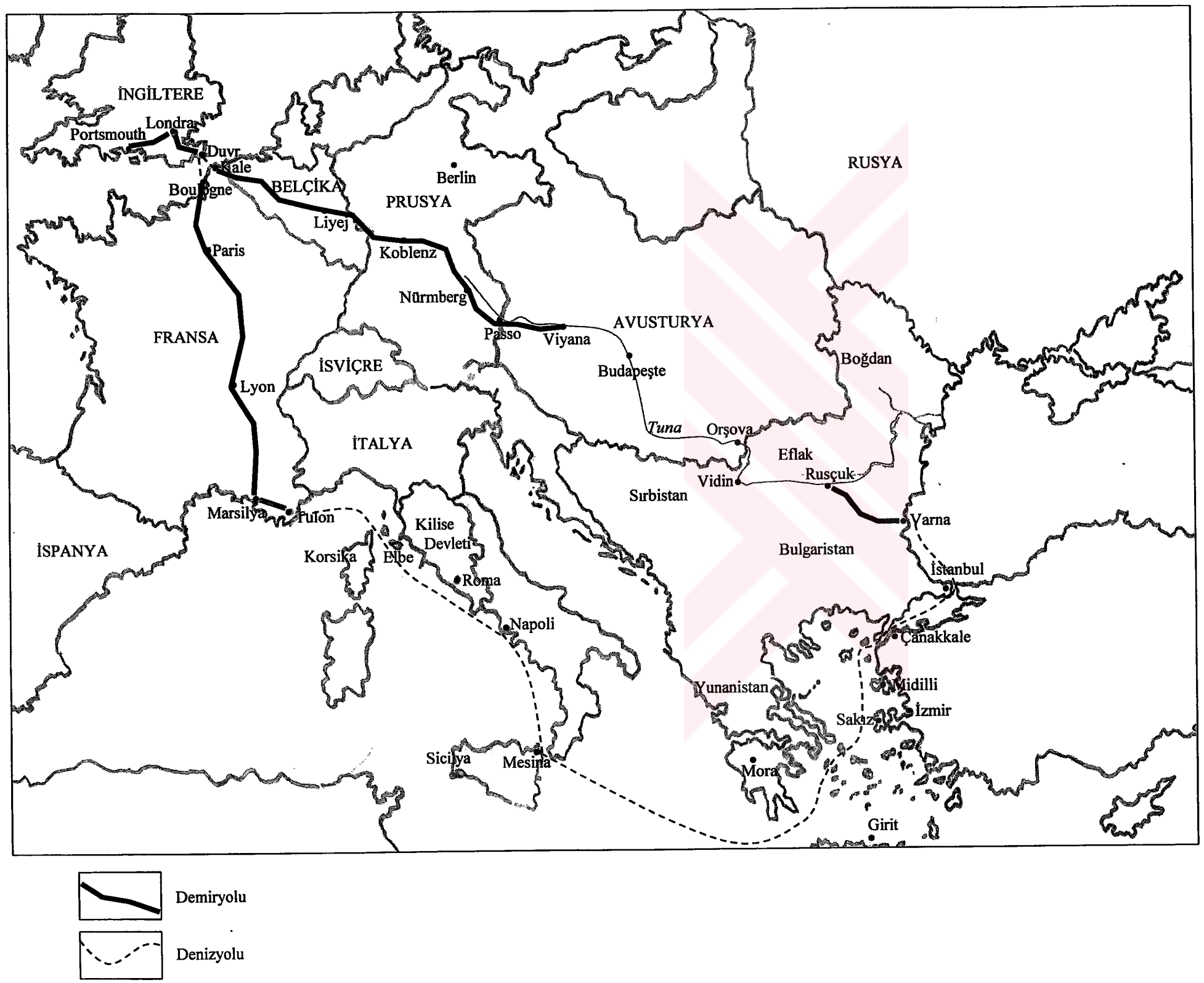

Consultation médicale.

Tıbbi müdahale

Sultanın seyahatinden bir buçuk ay sonra L'Illustration mecmuası'nda yayınlanan karikatürde Bab-ı Ali yerine "Bab-ı Osman'' adlandırmasıyla karikatürize edilmiş ve "Crète'' kelimesi Fransızca'da hem Grit adası, hem de horoz ibiği anlamına geldiğinden devletin başına bir ibik karikatürü çizilerek kelime oyunu yapılmış,"Ona bunca ızdırap çektiren onun Grit'ı (ibiği).Bu beyler onun ibiğini kesip almakla işe başlamak gerektiğini düşünüyorlar, sonrasını göreceğiz.

L'Illustration, 23 Kasım 1867, No:1291, s.332.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde (21 Haziran-7 Ağustos) izlediği güzergahı gösteren harita.

- 21 Haziran Cuma: saat 16:^{00}'da İstanbul'dan hareket.
- 22 Haziran Cumartesi sabah: Çanakkale'ye varış.
  Öğleden sonra Çanakkale'den hareket.
- 23 Haziran Pazar: Midilli-Sakız önlerinden geçiş.
- 24 Haziran Pazartesi: Girit-Yunan sahilleri
- 25 Haziran Salı sabah: Sicilya, saat:06:^{00}'da Mesina Limanı'na varış.
- 26 Haziran Çarşamba sabah: Mesina'dan hareket.
- 27 Haziran Perşembe: İtalya suları.
- 28 Haziran Cuma sabah: 07:^{30}, Napoli'ye varış, 09:^{00}'da Tulon'a hareket.
- 29 Haziran Cumartesi sabah: 05:^{30} Tulon Limanı'na giriş. 18:^{50}'de Marsilya'ya varış. 19:^{50}'de Paris'e hareket.
- 30 Haziran Pazar saat: 16:^{30} Paris *Gar De Lyon*'da karşılama merasimi.
- 11 Temmuz Perşembe saat: 19:^{00} Paris *Kuzey Garı*'ndan Boulogne şehrine hareket.
- 12 Temmuz Cuma sabah Boulogne'den İngiltere'nin Duvr liman şehrine hareket (11:^{40}'da varış).
  Saat: 14:^{45} Londra'da *Charing-Cross Garı*'nda karşılanış.
- 23 Temmuz Salı saat: 14:^{00} Duvr'dan Kale'ye hareket.
  Kale'de karaya çıkış ve Liyej'e hareket
- 24 Temmuz Çarşamba saat: 02:^{30} Liyej'den hareket.
  Saat: 14:^{00}'de *Koblenz Garı*'na giriş.
- 25 Temmuz Perşembe öğle saatlerinde Koblenz'den hareket.
- 26 Temmuz Cuma sabah Nürnberg'den hareket, akşam Passo'ya varış.
- 27 Temmuz Cumartesi saat: 07:^{00}'de *Viyana Garı*'nda karşılanış.
- 31 Temmuz Çarşamba saat: 09:^{00}'da Viyana'dan Tuna Nehri yoluyla hareket, akşam saat: 20:^{00}'de Peşte'ye varış.
- 1 Ağustos Perşembe Peşte'den ayrılış.
- 2 Ağustos Cuma öğle saatlerinde Orşova'ya varış.
- 3 Ağustos Cumartesi akşam Vidin'e varış.
- 4 Ağustos Pazar öğle saatlerinde Vidin'den hareket, akşam Rusçuk'a varış.
- 6 Ağustos Salı sabah saat: 09:^{30} Rusçuk'dan trenle Varna'ya hareket. Akşam Varna'dan deniz yoluyla İstanbul'a hareket.
- 7 Ağustos Çarşamba sabah İstanbul'da karşılanış.

ÖZET

Osmanlı Devleti 18. yüzyıl başlarından itibaren, Batı ülkeleri karşısında zayıflığının farkına vararak onları daha yakından tanımak arzusunu hissetmeye başlamıştı. 28. Çelebi Mehmet Efendi'nin 1720 sonlarında elçilik görevi ile Fransa'ya gönderilmesi bu düşüncenin ürünü idi. Bu yüzyılın sonlarında Avrupa'da daimi elçiliklerin kurulması, bu temasları daha ileri bir seviyeye ulaştırdı.

II. Mahmut zamanında tahsil için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Osmanlı ülkesinde Avrupa medeniyetini tanıyan bir aydın zümresinin ortaya çıkmasını sağladı. Bu elit zümre eliyle Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda batılılaşma hareketleri hız kazandı. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı-Avrupa ilişkileri yeni bir safhaya girdi. İlk defa 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati ile bu temaslar doruk noktasına ulaşmıştı.

Fransa İmparatoru III. Napolyon, Sultan Abdülaziz'i 1867 Paris Uluslararası Sergisi'ne onur konuğu olarak davet edince; ilk defa bir Osmanlı padişahı önemli Avrupa başkentlerine bir seyahat gerçekleştirdi.

Tulon'da karaya çıkan Sultan, büyük bir törenle karşılandı. Ziyaret ettiği yerlerde büyük bir itibar gördü. Fransa ve İngiltere'den sonra Viyana'ya geçen Sultan, Belçika ve Prusya Kralları tarafından da saygıyla karşılandı.

Batı'da büyük yankı uyandıran bu seyahat Osmanlı Devleti açısından şu faydaları sağlamıştır: Kırım Savaşı ile başlayan Osmanlı-Batı ittifakı güçlendirildi. Girit ve Balkanlarda Avrupa'nın müdahalesi kısmen engellenip, Rusya'ya karşı özellikle İngilte'nin desteği sağlandı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde başlatılan reformların hedefe ulaştırılması için nelerin yapılacağı tespit edildi.

Osmanlı yöneticilerinin bu seyahat sonucunda ulaşmak istedikleri hedeflere tam olarak ulaştığını söylemek mümkün olmamakla birlikte, Avrupa ile olan ilişkilerin yeni bir safhaya girmesi açısından faydalı olduğunu söylemek mümkündür.

ABSTRACT

By the 18th century Ottaman Empire began to realize its weokness against the Western countries, therefore it wished to know there those countries in detail. It was the result of this idea that 28th Celebi Mehmet was sent to France as an Ambossador. With the establishment of new embassies by the end of the century these contacts were carried one step forward.

Sending students to Europe for education created a new Intellectual Society that knows European Civilization in Ottoman Empire. In 19th century, this elite class accelerated westernization movements in Ottoman Empire. With the declaration of Reform Command Ottoman-Europe relations reached a new phase. Contacts reached its highest point when Sultan Abdulaziz had a visit to Europe in 1867.

For the first time an Ottoman Sultan had visits to main European capitals when France Emperor III. Napolleon invited Sultan Abdulaziz to Paris İnternational Exhibition as guest of honor in 1867.

Going ashore in Tulon, Sultan was welcomed with an amazing ceremony. In all the places he visited, he was respected. After visiting France and England and then Vienna, he received great respect from the kings of Belgium and Prussia.

Having an enourmous effect in Europe, the visits had the following profits for the Ottoman Empire: Ottoman-Europe relations starting with the Crimean War were strengthened. European interfere in Crete and Balkans was partly restricted, and English support against Russia was gained. Furthermore, what was going to be done for the reforms in Ottoman Empire to reach the target was established.

Although it is not possible to say that Ottoman directors reached their goal that they wished to, it is easy to say that relations with Europe stepped over a new phase.